

**РОССИЙСКО-АРМЯНСКИЙ (СЛАВЯНСКИЙ)
УНИВЕРСИТЕТ**

**Республиканская
КОНФЕРЕНЦИЯ**

**«ЗНАЧЕНИЕ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В
БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ»**

ЕРЕВАН – 2015

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ (ՍԼԱՎՈՆԱԿԱՆ) ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Հանրապետական ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

«ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ
ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ»

30 հոկտեմբեր 2014թ.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

**РОССИЙСКО-АРМЯНСКИЙ (СЛАВЯНСКИЙ)
УНИВЕРСИТЕТ**

**Республиканская
КОНФЕРЕНЦИЯ**

**«ЗНАЧЕНИЕ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В
БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ»**

30 октября 2014 г.

ЕРЕВАН – 2015

УДК 343.148:06
ББК 67.99 (2) 93
Р 438

Печатается по решению Редакционно-издательского совета РАУ

Редакционная коллегия:

А.Р. Дарбинян, С.Ш. Цагикян, Л.З. Татевосян, А.П. Гукасян,
В.В. Арутюнян, М.Г. Геворгян.

Р 438 Республиканская конференция «Значение судебной экспертизы в борьбе с преступностью». – Ер.: Изд-во РАУ, 2015. – 155с.

Сборник печатается по материалам республиканской научной конференции «Значение судебной экспертизы в борьбе с преступностью», проведенной в Российско-Армянском (Славянском) университете. Статьи публикуются в алфавитном порядке.

Публикация сборника осуществлена также в соответствии с требованиями ВАК РА к сборникам научных трудов.

УДК 343.148:06
ББК 67.99 (2)93

ISBN 978-9939-67-116-1

© Издательство РАУ, 2015

СО Д Е Р Ж А Н И Е

НАЦИОНАЛЬНОЕ БЮРО ЭКСПЕРТИЗ РА

Аванесов Э.С., Акопян С.М. Актуальные проблемы проведения экспертиз изобразительного искусства.....	7
Басенця А. Р. Повышение качества судебно-баллистических экспертиз с созданием локальной информационной базы данных	16
Գաապարյան Ա.Ռ. Հրազենային վնասվածքների ծագման մեխանիզմը հատկանիշները և դրանց հետազոտության մեթոդիկան	19
Զավադյան Ա.Ս. Փորձագետների նախապատրաստման համակարգի կազմակերպական և գիտական հիմունքները (10 տարվա փորձի հակիրճ վերլուծություն)	26
Մանուկյան Տ. Անձի արտաքին հատկանիշներով փորձաքրեագիտական նույնականացում	31
Мкртчян Г.М. Новые подходы экспертной оценки размера ущерба в сфере интеллектуальной собственности.....	40
Цаканян А.В. Использование антибиотикограмм микроорганизмов при экспертизе пищевых продуктов	44
Хачатрян А.Х. Судебно-психологическая экспертиза эмоциональных состояний (аффекта)	50
Хачатрян Н.К. Экспертиза врачебных ошибок как критерий оценки качества медицинской помощи	54

Հ Հ ՈՍՏԻՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՔՐԵՍԳԻՏԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

Абаджян А.В. Историческое развитие и международно-правовое сотрудничество в сфере незаконного оборота наркотических средств или психотропных веществ.....	61
Սաֆարյան Լ.Հ. Փորձաքրեագիտական ծառայության ստեղծման և զարգացման պատմությունը ներքին գործերի համակարգում	71
Սարգսյան Ա.Տ. Թմրամիջոցների դատական փորձաքննությունների դերը հանցավորության դեմ պայքարում	76

ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Аветисян С.С. Некоторые вопросы оценки экспертных заключений в приговоре суда	84
Վարդանյան Շ.Ա. ՀՀ ԱՆ դատաբժշկական ծառայության վերակառուցումը անկախության տարիներին	92
Гукасян А.П. Объективные предпосылки внедрения института криминологической экспертизы законопроектов Республики Армения	96
Թադևոսյան Լ.Ջ., Թադևոսյան Ջ.Ա. Դատական փորձաքննությունը քրեական գործի վարույթում	106
Թադևոսյան Ջ.Ա. Դատական փորձաքննության և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության առանձնահատկությունները	119
Թադևոսյան Լ.Ջ. Փորձաքննությունների նշանակման հիմնահարցերը	128
Թադևոսյան Ջ., Ֆանյան Ա. Փորձագետի իրավասության սահմանները մեղսունակության և անմեղսունակության հարցը լուծելիս	139
Ղուկասյան Հ.Հ. Գործողությունները պայթյունի վայրում	146
Ֆանյան Ա. Փորձագետի եզրակացության դերը ապացուցման գործընթացում	149

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТИЗ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Э.С. Аванесов, С.М. Акопян

Национальное бюро экспертиз

В мировой практике большинство художественных экспертов основывает свое заключение о подлинности, времени или месте создания произведения живописи, их авторе лишь на оценке художественной стороны произведения. Используя при этом методологию сравнительного стилистического анализа, личный опыт и интуицию. Эти эксперты, отвечая на вопросы: когда? где? или кто?, игнорируют вопрос «как сделано?» произведение. Особо следует отметить, что технологическая экспертиза опирается на основополагающие методологические принципы, в первую очередь, на высокий профессионализм экспертов, базирующийся на накопленном десятилетиями опыте лабораторного исследования живописи, а также опыте, который нельзя заменить ничем, включая и такой фактор, как оснащение лаборатории аналитическим оборудованием, позволяющем вести исследование на современном научном уровне.

Произведения станковой живописи представляют собой комплекс материалов, технологических операций и творческой инициативы художника, которым материализуются определенные идеи. По этой причине, каждой экспертизе – как культуроведческой, так и технологической – задаются следующие вопросы: когда? где? и как? Однако сегодня большинство экспертов живописи основывает свое заключение о подлинности работы /картины/, месте, времени и авторе создания, принимая за основу только эстетические качества произведения, используя методы сравнительного анализа, личный опыт и интуицию [1].

Необходимо признать, что технологические особенности станковой живописи еще недавно были очевидны только в наиболее общем виде. Но, благодаря произведенным в последнее время технологическим исследованиям, стало ясно, что во время создания картины и при использовании материалов и уловок, существует определенная закономерность, своеобразные особенности, которые характерны произведениям определенной эпохи, местным и нацио-

нальным школам и отдельным мастерам. Сегодня можно говорить о каждом структурном элементе картины, т.е. основе, субстрате, характерных типовых особенностях красителя, о существовании регулярных форм каллиграфического процесса, которые характерны определенным художественным школам, эпохам, т.е. о тех секторах, которые более верно характеризуют период и регион создания произведения, а также целостность технологических особенностей произведения.

При осуществлении экспертизы работ изобразительного искусства важнейшей задачей является определение компонентов красителя (масляная краска, темпера и т.д.), так как в каждом периоде эпохе использовались краски различного состава, и они являются своеобразными «отпечатками» данного периода, даже для места создания работы изобразительного искусства.

Сегодня большинство художественных экспертов основывает свое заключение о подлинности, времени или месте создания произведения живописи, их авторе лишь на оценке художественной стороны произведения, используя, при этом, методологию сравнительного стилистического анализа, личный опыт и интуицию. Эти эксперты, отвечая на вопросы: когда? где? или кто?, игнорируют вопрос «как сделано?» произведение.

Мир изобразительного искусства безграничен. Произведения живописи рассеяны по бесчисленным музеям и частным коллекциям. И почти в каждом собрании есть свои шедевры. А если их нет, тогда под картиной неизвестного мастера или под старой копией появляется табличка, связывающая это полотно с именем Рафаэля или Рембрандта, Рокотова или Брюллова.

Многочисленные копии уже при жизни Дюрера повторяли картины «великого нюрнбергского художника», ставя на них его монограммы. В середине XVI века Леопольд Вильгельм Австрийский приобрел 68 подделок Дюрера, считая их оригиналами. В XVII веке массовой фальсификации подверглась голландская и итальянская живопись. Голландский антиквар Уленборх, в мастерской которого молодые художники занимались фабрикацией таких подделок, продал бранденбургскому курфюрсту тринадцать «итальянских» картин. Когда подделка была обнаружена, амстердамский магистрат назначил для разбирательства пятьдесят экспертов, половина которых признала картины подлинными, а другая объявила их поддельными.

С появлением спроса на произведения художников Нового времени возросло число подделок французских импрессионистов и постимпрессионистов. Вслед за ними пришла очередь Матисса, Пикассо и других мастеров. Широкие масштабы уже в наши дни приобрела фабрикация произведений русских художников рубежа XIX–XX веков, и особенно мастеров русского авангарда [2].

Как же оградить художественный рынок от разного рода фальсификаций? Располагает ли сегодняшняя наука средствами, позволяющими научно обосновывать суждение о подлинности произведений, достоверность делаемых атрибуций? Между тем, множество историй о фальсификации в области искусства говорят о том, что эксперты, ограничивающиеся исключительно особенностями стиля и внешними признаками картины, интуицией, оказываются несостоятельными по отношению к мастерски исполненным имитациям.

Одной из самых громких сенсаций послевоенного времени стала атрибуция картины «Ученики в Эммаусе». Доктор Бредиус, общепризнанный авторитет, знаток голландской живописи, назвал это полотно первоклассным произведением Вермера Делфтского. А десять лет спустя разыгрался один из самых грандиозных скандалов за всю историю искусства. Технологическая экспертиза установила, что эта картина, как и четырнадцать других произведений, якобы классической голландской живописи – Терборха, Халса и Вермера, «открытых» и проданных между 1937 годом и концом Второй мировой войны, – подделка голландского художника Яна ван Меегерена. Отметим, что еще в конце 20-х гг. XXв. многие музейные специалисты пришли к убеждению, что интуитивный метод далеко не самый надежный способ застраховать музеи от проникновения в них неподлинных картин. Уже тогда субъективные оценки, даваемые знатоками, вызывали все больший протест и недоверие директоров крупнейших европейских музеев. При этом речь далеко не всегда шла о преднамеренных фальсификациях. Так, например, замечательный знаток Александр Бенуа приписывал в начале века Рокотову один из портретов Екатерины II, а десять лет спустя опроверг свое мнение: «Я сам, – писал он в 1916 году, – долгие годы верил этой атрибуции, однако теперь никаких сомнений для меня нет, что перед нами картина Левицкого». Бернард Бернсон, о котором говорили не только как об одном из лучших, но и как о наиболее удачливом эксперте, признавался, что изучал в Лувре картины Леонардо да Винчи в течение сорока лет

и в течение пятнадцати лет несколько раз менял мнение об этих картинах. В 1930г. на страницах немецкого журнала “Die Kunstauktion” развернулась дискуссия о целях, задачах и возможностях художественной экспертизы, в которой приняли участие директора музеев, искусствоведы, эксперты, торговцы картинами [3]. И хотя некоторые ее участники считали экспертизу неизбежным злом, которое нечем заменить, а верные своей концепции знатока отдельные эксперты отрицали возможность любого контроля над методом их работы, преобладающим было мнение, что, поскольку экспертизу принято считать научным исследованием, она не может дать больше, чем существующий уровень науки, но она не должна и опускаться ниже этого уровня. И единственную возможность повышения качества экспертизы авторы этой точки зрения видели в применении естественно-научных методов исследования произведений живописи. Однако и по прошествии десятилетий технологические исследования, постепенно занявшие подобающее им место в исследовательской деятельности крупнейших художественных музеев и научных центров, оставались практически невостребованными в экспертной работе, так как в большинстве своем возникал вопрос: какова надежность выводов технологической экспертизы [4].

Результаты технологического исследования абсолютно объективны, когда определяют материал картины, например, состав красочного слоя или грунта. Но свидетельствует ли их химический состав о времени создания или подлинности самого произведения. И, оказывается, что результат экспертизы полностью зависит только от компетентности эксперта: от его способности правильно интерпретировать полученные данные. Следовательно, как и в любой экспертизе, в конечном счете все решает профессионализм эксперта. Разница лишь в том, что профессионализм в данном случае основывается не на субъективных ощущениях и интуиции, а базируется на логическом осмыслении соответствия, получаемых в ходе исследования экспертируемого произведения точных лабораторных данных с объективными данными, полученными в тождественных условиях при исследовании подлинных картин того же мастера, времени или школы. Лабораторный анализ каждого структурного элемента картины, благодаря собранной в настоящее время технической информации, позволяет высказать с разной степенью обоснованности суждение о происхождении экспертируемого произведения. Уже основа картины – ее материал, структура (вид дре-

веса, волокно ткани, состав металла), конструктивные особенности, возможная одновременность ее частей, изменение первоначального формата и прочее позволяют предположительно отнести произведение к тому или иному времени или месту создания.

Грунт картины – его структура, состав и цвет позволяют отнести исследуемое произведение к тому или иному времени, региону, художественной школе или, напротив, говорят о его несовместимости с произведением того или иного мастера или школы. Исследование грунта, благодаря присущим его компонентам, датирующим признакам, – один из основных и неперенных моментов технологической экспертизы, во многих случаях оказывающихся решающим в ее выводах.

Красочный слой – его состав и структура наиболее полно отражают специфику выбора материалов и технических приемов, присущих определенным эпохам, школам и отдельным мастерам. После того как были установлены определенные закономерности в использовании пигментов, связующих и готовых красок, обладающих как и грунт, датирующими признаками, появилась возможность на основе их идентификации, в совокупности с выявленными особенностями остальных структурных элементов картины, говорить не только, когда и где было создано исследуемое произведение, но и высказать предположение о его авторе или отрицать принадлежность его изучаемого произведения. На сегодняшний день достаточно хорошо известны динамика и временные рамки использования целого ряда пигментов классической живописи, а также точные даты открытия и промышленного производства пигментов нового времени, группы пигментов, открытых и получивших распространение в начале и середине XXв., стали известны неизвестные ранее, но применявшиеся в прошлом пигменты. Наконец, собрана обширная информация о характерном наборе пигментов, использовавшихся в разное время в различных национальных школах и отдельными наиболее выдающимися мастерами живописи.

Связующее вещество красок и грунта, как и пигменты, также не оставалось неизменным. Начиная со второй трети XXв., в масляную краску начинают добавлять не используемые ранее смолы и парафин, а известные ранее смолы используют в новом качестве или в новых пропорциях. Но и в том случае, когда красочный слой не содержит смолы, а состоит только из масла, изучение его физико-химических параметров (состояние масляной матрицы, спосо-

бов полимеризации и т.д.) позволяет судить о действительном возрасте произведения, о том, как проходил процесс его старения – был он естественным или искусственным. Важной вехой в эволюции техники живописи стало использование синтетических связующих материалов. В 1930-х гг. были изобретены алкидные, акриловые и виниловые полимерные материалы и известны точные данные производства на их основе художественных красок за рубежом. После того как с конца 50-х – начала 60-х гг. XXв. синтетические материалы начали применять для производства отечественных художественных красок, они прочно вошли в живописную практику. Определенные временные рамки использования имеют и различные виды клеевой живописи, гуаши и акварели и темперающего (в том числе и так называемой «синтетической темперы», часто используемой для фальсификации графических работ русского авангарда) [5].

Обладая всей этой информацией, благодаря разработанной методике исследования и накопленному опыту, в ходе технологической экспертизы становится возможным значительно сузить возможные рамки исполнения неизвестных или спорных картин, что позволило технологическое исследование произведений живописи проводить в двух направлениях. Первое, связанное с изучением метода работы художника, с почерком мастера, изменениями, вносимыми в произведение в ходе его создания, в процессе последующего существования или возможной реставрации, решаются с помощью комплекса неразрушающих методов исследования произведения, основанных на использовании видимой, ультрафиолетовой, инфракрасной и рентгеновской областей электромагнитного спектра.

Второе, связанное с определением времени и места создания произведения, его подлинности, требующее исследования внутренней структуры и материалов основы, грунта, рисунка, красочного слоя (состава пигментов и связующего), решаются только лабораторным путем на взятых с произведения микропробах с помощью комплекса методов микрохимического анализа и физико-химических инструментальных методов исследования.

Технологическое исследование отдельных произведений живописи или группы произведений одной школы, одного времени или мастера проводится, как правило, с целью максимально подробного изучения особенности метода работы того или иного жи-

вописца. Это требует привлечения всего комплекса используемых на практике неразрушающих и лабораторных методов анализа. Конечная цель такого исследования – накопление статистических данных о возможно большем числе произведений и создания банка данных для последующего определения места в истории искусства неизвестных и спорных произведений. Необходимо отметить, что технологическую экспертизу следует рассматривать как частный случай технологического исследования. Как показывает многолетняя практика, задача, ставящаяся перед специалистами в области технологической экспертизы, в подавляющем большинстве случаев ограничивается желанием подтвердить существующую или предполагаемую атрибуцию картины или провести контрэкспертизу (повторную экспертизу), что, в конечном счете, сводится к определению подлинности, предложенного для экспертизы произведения. Это, в свою очередь, предполагает некоторую специфику методологического подхода к ее проведению. Атрибуция художественного произведения, будь то стилистический анализ или технологическая экспертиза, сводится к идентификации признаков разных объектов. Рассматривая технологическую экспертизу в этом аспекте, ее следует разделить на два вида: выделить случаи, не требующие материала для сравнения, и требующие его, то есть, основанные на сравнении. Эти два вида экспертиз, имеющие не только различные цели, но и предполагающие разные исходные данные, очень важно четко разграничить как в теоретическом, так и в практическом отношении.

Первый вид экспертизы имеет дело только с исследуемым объектом. В ее ходе определяют материалы, использовавшиеся в ходе создания произведения, устанавливают аутентичность подписей и дат на картинах, расшифровывают плохо различимые надписи и т.п. В ходе такой экспертизы эксперт-технолог не должен делать заключения атрибуционного характера, т.е. не должен определять, подтверждать или опровергать принадлежность экспертируемой картины тому или иному мастеру. Его заключение должно свидетельствовать, что полученные объективные технологические данные, присущие экспертируемому произведению, либо не противоречат современному представлению о технологической специфике произведения данного мастера, времени или места его создания, либо, напротив, несовместимы с ними. Вместе с тем, установленные временные рамки использования тех или иных материалов

живописи могут и в ходе такой экспертизы привести к переатрибуции произведения, хотя первоначально это и не являлось ее целью.

Второй вид экспертизы – это идентификационная экспертиза. Как следует из ее названия, она, напротив, предполагает обязательный материал для сопоставления и отождествления. Причем, в данном случае речь идет об установлении тождества с индивидуально-определенным объектом, чем идентификационная экспертиза принципиально отличается от идентификации материалов (пигментов, связующего), используемой в экспертизе первого вида. В ходе идентификационной экспертизы происходит отождествление признаков исследуемого произведения с признаками другого (других), бесспорно подлинных произведений, принадлежащих определенному автору. Иными словами, такая экспертиза, в конечном итоге, сводится к установлению тождественности отдельных признаков разных объектов исследования. В задачу идентификационной экспертизы входит установление фактов, доказывающих, что данное произведение является подлинным произведением конкретного мастера, копией или подделкой.

Особо следует отметить, что технологическая экспертиза опирается на основополагающие методологические принципы, в первую очередь, на высокий профессионализм экспертов, базирующийся на накопленном десятилетиями опыте лабораторного исследования живописи, а также опыте, который нельзя заменить ничем, включая и такой фактор, как оснащение лаборатории аналитическим оборудованием, позволяющем вести исследование на современном научном уровне. При этом, базовыми данными, на которых строится конечный вывод экспертизы, признаются только полученные в результате лабораторных химических и физико-химических инструментальных методов элементного и структурного анализа материалов грунта и красочного слоя (пигментов, связующего), обладающих датирующими признаками. Основной тезис этого процесса – проведение исследований, необходимых и достаточных для конечных выводов экспертизы. И, наконец, – это владение исчерпывающим на сегодняшний день знанием в области истории технологии живописи во всех ее технологических, региональных и временных вариантах, полученных на основе изучения исторических источников, опубликованных данных и результатов собственного многолетнего исследования произведений живописи.

ЛИТЕРАТУРА

1. «Единый художественный рейтинг» – справочник, М., 2005.
2. «Государственный Русский Музей» живопись XVIII нач. XX вв. Изд-во Ленинград: Изд-во «Аврора», 1980.
3. DICTIONNAIRE DES PEINTRES, SCULPTEURS, ET GRAVEURS E. BENEZIT, Pariz, 1976.
4. «Органический анализ», Р. Поллодек-Фабини, Т. Бейрих, 1981.
5. «Микроскопический анализ материалов живописи», ГОСНИИР, М., 2000.

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА СУДЕБНО-БАЛЛИСТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ С СОЗДАНИЕМ ЛОКАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ БАЗЫ ДАННЫХ

А.С. Басенцян

Национальное Бюро Экспертиз Республики Армения

Статья посвящена созданию локальной информационной базы данных для судебно-баллистических экспертиз. Отмечено, что в рамках диагностических исследований собрана коллекция пуль и гильз, использованных из разных образцов нарезного и гладкоствольного оружия, а также база данных учебных патронов разного калибра.

Показано, что база данных, являясь также справочным материалом, имеет реальное практическое применение при производстве экспертиз, связанных с исследованием соответствующих следов на пулях и гильзах, обнаруженных и изъятых с места происшествия с целью определения калибра, типа и модели оружия, из которого были произведены выстрелы.

В последние годы существенно повысился интерес к задачам судебно-баллистических и судебно-медицинских экспертиз огнестрельных ранений в связи с разнообразием и разнородностью оружия, вызванных ими повреждений.

Отвечая на задачи, поставленные в органах следствия и дознания, как правило, возникает необходимость в осуществлении диагностических и идентификационных исследований, в результате которых выдаются соответствующие экспертные заключения.

Поэтому для повышения качества проводимых экспертиз, а также существенного сокращения временных затрат на их осуществление, наряду с использованием уже существующих информационных баз данных, в Национальном Бюро Экспертиз проводятся исследования по созданию новых, большей частью, локальных баз данных.

Так, в течение последних трех лет в рамках диагностических исследований в отделе судебно-баллистических экспертиз было изучено свыше 300 стволов оружия и 10000 пуль, по результатам

которых были решены вопросы отнесения их к оружию и боеприпасам, их исправности, возможности произвести выстрел, а также возможности производства выстрела без нажатия на спусковой крючок [1–3]. Отметим, что при идентификации оружия по выстреленным пулям с применением сравнительного микроскопа типа “Сомак” производства фирмы “Projektina” были использованы общие принципы криминалистической экспертизы [4].

В дополнение к вышеотмеченным диагностическим исследованиям, проведены также исследования следов на одежде и предметах с целью определения их принадлежности к повреждениям, возникшим в результате применения огнестрельного оружия. Данные исследования позволили по определенным признакам огнестрельного оружия подтвердить факт его использования, вид оружия и боеприпасов, определить входные и выходные повреждения, направления и расстояния выстрелов.

В ряде случаев в ходе исследований, позволивших обогатить локальную базу данных, назначались также и комплексные медико-криминалистические экспертизы.

В процессе экспертного исследования выстрелянных пуль и гильз использованы также электронные информационные базы данных, в которых собраны соответствующие данные об определенных видах оружия, что позволяло за короткий срок качественно определить, из какого вида оружия произведен выстрел, поскольку в имеющейся в нашем распоряжении электронной базе данных оружия установлены признаки, которые характеризуют то или иное оружие по следам, которые оставляются на выстрелянных пулях и гильзах, в зависимости от вида данного оружия [2, 4].

В отделе судебно-баллистических экспертиз в настоящее время набрана коллекция пуль и гильз, выстрелянных из разных образцов нарезного и гладкоствольного оружия, а также база данных учебных патронов разного калибра.

Отметим, что при решении задач, связанных с разными уникальными объектами, приходилось прибегать к использованию частных коллекций, например, образцов, собранных в течение нескольких лет из представленных на экспертизу образцов оружия. Исходя из количества представленных за очень короткий срок на экспертизу образцов, собраны 153 наименования образцов патронов, пуль и гильз. Собраны также образцы гильз, выстрелянных из газового оружия калибра 8 и 9 мм, пули и гильзы, выстреленные из

АК 47, АК 74 и их модификаций, карабинов СКС, снайперских винтовок СВД, пулеметов РПК, пистолетов ПМ, АПС, ПСМ, ТТ, ГЛОК, МАГНУМ. Собраны также образцы строительно-монтажных патронов, патронов к гладкоствольному оружию разного калибра и гильзы, использованные в гладкоствольном оружии разного калибра.

Особо следует иметь в виду, что при введении в базу новых пуль и гильз обязательно заполняется разработанный в отделе формуляр, согласно пунктам которого обязательно записываются данные о наличии следов полей нарезков, их количество и направление на пулях, а также данные о месторасположении следов следообразующих деталей. Наличие подобной базы данных, кроме имеющегося в отделе справочного материала, обеспечивает их практическое применение при производстве экспертиз.

В рамках экспертной рабочей группы “Firearms/GSR” ENFSI в 2014 году, приняв участие в программе “Introduction to New Projects in Forensic Determination of Shooting Distance (FSDS 2014)”, в которой были задействованы отделы судебно-баллистических экспертиз свыше 40 стран, были выполнены совместные научные работы по представленным образцам следов выстрелов. При решении задания, на основе выраженных в образцах признаков, определили расстояние выстрела, используя накопленную локальную базу данных. Заключение отдела судебно-баллистических экспертиз вошло в число 12 правильных ответов из представленных 43 экспертных заключений, в результате чего отдел получил предложение о дальнейшем сотрудничестве по данной теме.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Р.С. Белкин*. Криминалистика М. Изд-во НОРМА. 2005. СС. 245–248.
2. Классификация огнестрельного оружия. Гост 18392-73 125л. СС. 55–75.
3. Криминалистическая экспертиза. Вып. 5. Высшая школа МВД 1987. СС. 6–19.
4. *Разумов Э.А., Молибога Н.П.* Следы огнестрельного оружия, Киев. 1994.

**ՀՐԱՉԵՆԱՅԻՆ ՎՆԱՍՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾԱԳՄԱՆ
ՄԵԽԱՆԻՉՄԱՐ, ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԳՐԱՆՑ
ՀԵՏԱՉՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ**

Ա.Ռ.Գասպարյան

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո

Աշխատության մեջ բերված են կրակոցի հետևանքով առաջացած վնասվածքների տարբերությունները՝ կախված զենքի տեսակից և փամփուշտից, կրակոցի հեռավորությունից, արգելքների առկայությունից կամ բացակայությունից, մարմնի վնասված մասերի առանձնահատկություններից, ինչպես նաև դատական ձգաբանության մեջ տարբերվող վնասվածքների առաջացման հեռավորության երեք տեսակներ՝ ընդհուպ կրակոցի, մոտ տարածությունից կատարված կրակոցի և հեռու տարածությունից կատարված կրակոցի հատկանիշները, որոնց ճիշտ որոշումը կարևոր նշանակություն ունի հրազենային վնասվածքների փորձաքննության ընթացքում:

Հետաքրքրությունը հրազենային վնասվածքների և դատաձգաբանական փորձաքննությունների խնդրի նկատմամբ զգալիորեն մեծացել է՝ կապված տարատեսակ զենքերի և ստացած վնասվածքների բազմազանության հետ: Հրազենային վնասվածքների ծագման մեխանիզմը բավականին բարդ գործողություն է, որի հիմքում ընկած են բազմաթիվ ֆիզիկական և քիմիական երևույթներ[1]:

Ի մի բերելով հրազենային վնասվածքի ծագման մեխանիզմի գործոնները՝ պետք է նշել, որ այստեղ կարևորվում են գնդակի /արկի/ հատկանիշները /քաշը, ձևը, տրամաչափը և այլն/, արտաքին ձգաբանության տվյալները /արագությունը/: Ելնելով նշված գործոններից՝ հրազենային վերքի գոյացման համար նշանակություն ունի գնդակի հաղորդած էներգիան, էներգիայի հաղորդման ժամանակամիջոցը, հպման տարածքը,

գնդակի /արկի/ դիրքը առաջնային հպման պահին, մարմնում գնդակի հետագծի երկարությունը /վերքային խողովակի երկարությունը/, արկի վիճակը /այլաձևություն, քայքայում/, բեկորների գոյացումը, նրանց գործողությունները:

Կրակոցի հետևանքով առաջացած վնասվածքները տարբերվում են՝ կախված զենքի տեսակից և փամփուշտից, կրակոցի հեռավորությունից, արգելքների առկայությունից կամ բացակայությունից, մարմնի վնասված մասերի առանձնահատկություններից:

Հրազենի նշանառու կրակոցի ժամանակ գլխավորապես առաջանում են հրազենային վնասվածքներ, որոնք հիմնականում գնդակի ներթափանցող ազդեցության հետևանք են: Հրազենային արկն ունի բավականին կինետիկ էներգիա: Գնդակը /կոտորակը/ օժտված է շատ մեծ արագությամբ, որն առաջացնում է մարմին թափանցող մեծաքանակ վնասվածքներ /հիմնական վնասվածքներ/: Գնդակի էներգիան ալիքի սեղմման ձևով փոխանցվում է ոչ միայն իր շարժման առանցքով, այլ նաև կողմերով: Մուր անկյան տակ հարված հասցնելով մարմնի խիտ մասերին՝ կարող է գնդակի թռիչքի ուղղությունը փոխվել և առաջանալ ներքին անդրադարձում /ռիկոշետ/:

Բացի հիմնական վնասվածքներից հրազենային զենքը օգտագործելու ժամանակ մոտ տարածությունից կատարված կրակոցի հետևանքով մարմնի վրա առկա են լինում վառողային գազերի ներգործման հետքեր՝ ինչպես այրվածքի ու խանձվածքի ձևով, այնպես էլ մրի, յուղային, մետաղական և չայրված վառողի մասնիկների տեսքով: Փողում գազերը հասնում են մեծ ճնշման, իսկ բռնկման պահին ջերմաստիճանը հասնում է 3000⁰C-ի: Վառողային գազերի մեխանիկական ազդեցությունը բերում է մուտքի անցքի մեծացմանը, նրա ձևի փոփոխությանը:

Դիտարկելով հրազենային վնասվածքների հատկանիշները՝ հարկ է նշել, որ հրազենային թափանցիկ վնասվածքը ունի ներթափանցման անցք, վերքային խողովակ և ելքի անցք [2]:

Մոտ տարածությունից /5սմ ավել/ գնդակով կատարված կրակոցին, որը օժտված է ներթափանցող ազդեցությամբ, բնորոշ է մուտքի անցքի կլոր ձևը /տրամագիծը մոտավորապես

հավասար է գնդակի տրամաչափի հատույթին/, վերքի կենտրոնում հյուսվածքի բացակայության առկայություն, համեմատաբար ուղիղ եզր, նստվածքի գոտիով, 0.1-0.3.սմ լայնությամբ շփման գոտիով կեղտոտվածություն այդ տարածքում:

Դատական ձգաբանությունում տարբերակում են վնասվածքների առաջացման հեռավորության երեք տեսակ՝ ընդհուպ կրակոց, կրակոց մոտ տարածությունից և կրակոց հեռու տարածությունից:

Ընդհուպ կրակոցի ժամանակ հրազենային վնասվածքները հասցվում են հրազենի փողի անմիջական հպումով հագուստի արտաքին մակերեսին կամ մարմնին, զենքի փողը կարծես թե շարունակություն է դառնում վերքի հետքի համար. դա շտանցմարկան է:

Մոտ տարածությունից կրակոցի ժամանակ վնասվածքները առաջանում են վառողային գազերի ազդեցության սահմաններում՝ նրանց մեջ առկա մասնիկներով: Միջին հաշվով այդ տարածությունը՝ կախված զենքի տեսակից, հավասար է մոտ 1.5 մետրի:

Հեռու տարածությունից կատարված կրակոցի ժամանակ հասցվում են վնասվածքներ գլխավորապես հրազենային արկով (կոտորակ, փամփուշտ) մոտ տարածությունից կատարված կրակոցի գործոնների սահմաններից դուրս:

Բացի դրանից, թվարկված գործոնները թույլ են տալիս որոշել հրազենային վնասվածքի առաջացումը, նրա ուղղությունը, կիրառված զենքի տեսակը և զինամթերքը:

Ընդհուպ կրակոցի բնորոշ հատկանիշները հնարավորություն են տալիս փորձաքննության ժամանակ առանց էական դժվարության որոշելու կրակոցի հեռավորությունը: Մուրը, վառողի մնացորդները վերքային խողովակի մեջ և փողաբերանի արտատապվածքը ընդհուպ կրակոցի կայուն հատկանիշներն են: Մրի գոտու վրա կարելի է նկատել մուգ և ավելի բաց հատվածների խիտ և ճաճանչավոր հետքեր: Վառողի հատիկները նստում են մուտքի անցքի շուրջը և լավ նկատելի են: Հատիկները մաշկի վրա կարող են երկար պահպանվել կամ արագ

ընկնել: Նրանք կարող են ներթափանցել մաշկի և հագուստի մեջ՝ վնասելով վերնամաշկը կամ հագուստը:

Մուտքի անցքի շրջանում վառողի հատիկները ունեն խիտ կենտրոնական դասավորվածություն, իսկ կենտրոնից աստիճանաբար հեռանալով՝ նրանք ունենում են ավելի նոսր տեսք:

Կրակոց մոտիկ տարածությունից ասելով հասկանում ենք այն դեպքը, երբ մուտքի անցքի շրջանում հայտնաբերվում են մրի և վառողի հետքեր: Դատական ձգաբանության մեջ «կրակոց մոտիկ տարածությունից» տերմինի փոխարեն օգտագործում են «լրացուցիչ գործոնների ազդեցության սահմաններում կատարված կրակոց» տերմինը: Գործնականորեն կրակոցի լրացուցիչ գործոններն են փողաբերանի նստվածքը, գազերի, մրի և վառողային մասնիկների ջերմային ազդեցությունը, գազերի քիմիական ազդեցությունը, հագուստի, մաշկի և վերքային խողովակի մեջ մրի արմատավորումը, հագուստի և մաշկի վրա հրազենային քսուքի առկայությունը [3]:

Դատաձգաբանության տեսակետից հեռու տարածությունից կրակոց ասելով հասկանում ենք, թե արգելքի վրա բացակայում է կրակոցի լրացուցիչ գործոնների առկայությունը: Իհարկե, դա երբեմն չի բավարարում դատաքննչական մարմիններին, որոնց համար անհրաժեշտ է ավելի ստույգ որոշել տարածությունը, սակայն նման փորձերը համարյա միշտ դատապարտված են ձախողման:

Կրակոցի հեռավորության ճիշտ որոշումը կարևոր նշանակություն ունի հրազենային վնասվածքների փորձաքննության ընթացքում: Այն հնարավորություն է տալիս որոշ հարցեր պարզաբանել անմիջապես տեղում, օրինակ՝ ժխտել սեփական ձեռքով կրակելու հնարավորությունը: Դատական բժշկության մեջ նույնպես ընդունված է տարբերակել կրակոցի հետևյալ տարածությունները՝ ընդհուպ կրակոց, կրակոց մոտիկ տարածությունից և կրակոց հեռու տարածությունից: Նշված բոլոր տարածություններից կատարված կրակոցները բնութագրվում են իրենց առանձնահատկություններով, որոնք պետք է հաշվի առնել փորձաքննության ժամանակ: Կրակոցի հեռավորության որոշման համար անհրաժեշտ է ծանոթանալ նրա առանձին

բաղադրամասերի առանձնահատկությունների հետ, որոնք կոչվում են լրացուցիչ գործոններ: Կրակոցի ժամանակ՝ բացի գնդակից, փողաբերանից դուրս են թռչում լիցքաթափման այլ մասնիկներ, որոնք մարդու մարմնի վրա թողնում են հետքեր, նույնիսկ՝ վնասվածքներ: Կրակոցի լրացուցիչ գործոններից են օդը, գազերը, բոցը, մուրը, վառողի հատիկները և օտար մասնիկները /քուռք, ժանգ, մետաղի ծանր մասնիկներ և այլն/: Այդ գործոնները առաջանում են վառողի այրման և քայքայման հետևանքով, ուստի հիմնականում կապված են նրա քանակի ու որակի հետ [4]:

Վերը ասվածը ավելի ուսանելի դարձնելու համար բերենք 1 օրինակ մեր հարուստ աշխատանքային փորձից: Դատաձգաբանական փորձաքննության էր ներկայացվել հրագենային վնասվածքով բաճկոն և պահանջվում էր պարզել, թե կարող էր արդյոք տուժողը ինքն իրեն հասցնել վերը նշված վնասվածքը /ինչպես պնդում էր տուժողը/, թե այն պատճառվել էր մեկ ուրիշի կողմից: Ներկայացված բաճկոնը և դրա վրա առկա վնասվածքը ուսումնասիրվեց Motik BC–Clinlah Plan 4 WT մանրադիտակի տեսադաշտում (խոշորացումը՝ 10X-20X): Մանրադիտակային հետազոտության արդյունքում վնասվածքների շրջանում վառողի չայրված կամ կիսաայրված մասնիկներ և վառողային մրի հետքեր չհայտնաբերվեցին: Հետագա հետազոտության համար կիրառվեց դիֆուզ-հպումնային եղանակը (ԴՀԵ): ԴՀԵ հետազոտությունը կատարվեց լուսանկարչական թղթով (թուղթը նախօրոք ենթարկված էր ֆիքսման) պղնձի և անտիմոնի մետաղացման հետքեր հայտնաբերելու նպատակով: Որպես քիմիկատներ օգտագործվել են պղինձի համար լուծիչ 10%-ոց ամոնիակի ջրային լուծույթ, հայտածիչ ռուբեանոջրածնական թթվի սպիրտային հազեցված լուծույթ՝ ապահովելով 1կգ ուժ 1սմ2-ի վրա սեղմում, տևողությունը՝ 10 րոպե, անտիմոնի համար՝ լուծիչ 1N աղաթթվի լուծույթ, հայտածիչ 0.05% ֆենիլֆլուորոնի սպիրտային թթվեցված լուծույթ՝ ապահովելով 1կգ ուժ 1սմ2-ի վրա սեղմում, տևողությունը՝ 15 րոպե:

Ելնելով կատարված մանրադիտակային և քիմիական հետազոտությունների արդյունքներից՝ հնարավոր եղավ եզրա-

կացնել, որ փորձաքննությանը ներկայացված բաճկոնի վրա առկա վնասվածքը հանդիսանում է հրազենային գնդակային վնասվածք՝ պատճառված պղինձ պարունակող, հավանաբար 9մմ տրամաչափ ունեցող մեկ գնդակով, լիցքի լրացուցիչ գործոնների ազդեցության սահմաններից դուրս տարածությունից /հեռահար կրակոց/ կատարված կրակոցի հետևանքով, որից էլ եզրակացնում ենք, որ տուժողը ինքն իրեն իր կողմից նկարագրված պայմաններում, նշված վնասվածքը չէր կարող պատճառել:

Եզրափակելով՝ նշեմ մեր վերջին գիտական աշխատանքը և դրական փորձը Դատական Ինստիտուտների Եվրոպական Ցանցի (ENFSI) հետ: Այսպես, 2014թ.-ին ENFSI ձգաբանական աշխատանքային խմբի կողմից իրականացվեց կրակոցի հեռավորության որոշման դատափորձագիտական (Project Home /2011/ASEG/AG/2489) ծրագիրը: Ծրագրին մասնակցել են 44 տարբեր երկրների լաբորատորիաներ, որոնցից 39-ը եվրոպական լաբորատորիա 21 տարբեր երկրից՝ ներառյալ 13-ը Գերմանիայից, 4 լաբորատորիա ԱՄՆ-ից, Ավստրալիայից և Իսրայելից: Հայաստանի Հանրապետությունը ծրագրում ներկայացնում էր Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի ձգաբանական փորձաքննությունների բաժինը վերը նկարագրված կրակոցի տարածության որոշման մեթոդի կիրառմամբ: Ծրագրի հիմնական նպատակն էր ուսումնասիրել և հավաքագրել տվյալների բազա «Կարճ հեռավորությունից կատարված կրակոցի վիճակագրական վերլուծություն» թեմայի վերաբերյալ: Մեր կողմից կատարված հետազոտությունները և դրանց հիման վրա ներկայացված արդյունքները համապատասխանեցին պահանջվող չափանիշներին, ինչն էլ հիմք հանդիսացավ 12 այլ կազմակերպության աշխատանքների հետ ENFSI աշխատանքային խմբի վերջնական վերլուծական հաշվետվության մեջ ներառվելուն՝ փաստելով բարձր մակարդակի գիտական աշխատանքների իրականացումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. РФ ЦСЭ Криминалистическое исследование огнестрельного оружия, М., 2011.
2. Криминалистическая Экспертиза. Вып. V, Волгоград, 1998.
3. *Кустанович. С.* Судебная баллистика, М., 1992.
4. РФ ЦСЭ Огнестрельное оружие и следы, образующиеся на пулях и гильзах, М., 2011.

**ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ
(10 ՏԱՐԿԱ ՓՈՐՁԻ ՀԱԿԻՐՃ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)**

Ա.Ս. Զավադյան

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո

Հողվածում ներկայացվում է Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի կողմից կատարվող ծավալուն աշխատանքների և ձեռքբերումների մասին տեղեկատվություն՝ կապված ՀՀ ԳԱԱ հանձնաժողովի կողմից համապատասխան դատական փորձաքննությունների գծով որակավորման հավաստմանը հավակնողների վերապատրաստման և կատարելագործման գործընթացի հետ, որի շնորհիվ վերջիններս հստակ սովորում են, թե ինչ սկզբնաղբյուրներից օգտվելով և ինչ մեթոդների ու մեթոդիկաների կիրառմամբ է հնարավոր ապահովել փորձաքննությունների պատշաճ իրականացումը, իսկ մյուս կողմից՝ ունկնդրում այդ ոլորտի իրավական կարգավորման արդի հիմնախնդիրները և համապատասխան թեստերի, հարցազրույցների և գործնական հմտությունների ստուգման արդյունքում ստանում փորձագետի համապատասխան որակավորում:

Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան կառույցներին, որոնք զբաղված են դատական փորձագիտական գործունեությամբ, կամ նշված գործունեության համար համապատասխան փորձագետների (մասնագետների) պատրաստմամբ, կարծում եմ կհետաքրքրի Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի տասնամյա փորձը այդ բնագավառում: Այդ գործընթացում բյուրոն օգտվել է միջազգային փորձից՝ այդ թվում և Ռուսաստանի Դաշնության, ինչպես նաև մի շարք եվրոպական երկրներում ներկայումս գործող գործընթացներից (վերջիններս ապահովող ընթացակարգերից), իսկ որոշ տեսակետներ վերց-

վել են նաև ԱՄՆ-ի փորձաքրեագիտական կառույցներում գործող համակարգերից:

Անհրաժեշտ է հիշատակել, որ այդ մոտեցումները ձևավորվել են նաև համադրումների արդյունքում սեփական նախաձեռնությամբ իրականացված վերափոխումների, նոր գաղափարների ներմուծմամբ, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում գործող կրթական համակարգի և իրավական դաշտի պահանջները և սկզբունքները հաշվի առնելով: Վերջինս կարևորվում է, քանի որ ըստ էության փորձագիտական գործունեությունը՝ հատկապես դատական փորձագիտական գործունեությունը, հիմնվում է դատական և իրավական այլ կարևոր համակարգերի վրա, իսկ դատական փորձաքննության իրականացման որակը և հաջողությունը կախված է գիտական նվաճումներից և ձեռքբերումներից՝ առաջնորդվելով դատական ընթացակարգերով [1]: Այդ առումով տրամաբանական է, որ մեր մոտեցումները կարող են հետաքրքրել Հայաստանի Հանրապետությունում գործող փորձագիտական կենտրոնների գործընկերներին՝ հաշվի առնելով, որ այս տարիների ընթացքում վերոնշյալ համակարգերը մեզ մոտ աշխատում են արդյունավետ և թվով 267 հավակնորդները հաջողությամբ հաղթահարել են սովյալ համակարգի պահանջները ու նրանց տրվել են դատական փորձագետի վկայականներ:

Ստորև շարադրում են այդ համակարգերը ըստ կարևորագույն բաղկացուցիչների.

1. Առաջին փուլում նախ՝ որպես ելակետ, ընդունվել է մի փաստաթուղթ, որում հստակ ներկայացվել են, թե ինչ փորձագիտական տեսակներով և ենթատեսակներով են Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում դատական փորձաքննությունները: Հարկ է նշել, որ այդ փաստաթուղթը վերանայվում է առնվազն 5 տարին մեկ՝ ելնելով նոր տեսակների և ենթատեսակների ծագման, զարգացման նկատառումներից:

2. Գործող և նախատեսվող դատական փորձաքննության այս կամ այն տեսակին և ենթատեսակին համապատասխան առանձնացվել է հստակ դատական փորձագիտական մասնագիտություն՝ վերջինիս տալով ճշգրիտ անվանում և գործառույթային նկարագիր:

3. Ընդունվել է սկզբունք, ըստ որի մասնագիտությանը կարող են հավակնել միայն համալսարանական ընդհանուր կրթությամբ, առնվազն բակալավրի աստիճան ունեցող, հետագայում նաև մագիստրոսի աստիճան ձեռք բերած և նեղ մասնագիտություն ստացած անձիք: Ընդ որում, Հայաստանի Հանրապետությունում բարձրագույն կրթության մասնագիտությունների ամբողջ ցանկը ճշգրտելով՝ վերջիններս համադրվել են այս կամ այն փորձագիտական մասնագիտության հետ: Օրինակ՝ «փաստաթղթաբանական փորձաքննություն» տեսակի «փաստաթղթերի պատրաստման եղանակի և միջոցի հետազոտություն» ենթատեսակով վերապատրաստման համար անհրաժեշտ է որպեսզի հավակնորդը ունենա բարձրագույն կրթություն՝ մագիստրոսի աստիճանով քիմիական, ֆիզիկական կամ հրատարակչական գործ և պոլիգրաֆիա մասնագիտություններից որևէ մեկը:

Փորձագետների նախապատրաստման այդ փուլում կարևորվում է այս համակարգի կիրառումը՝ հնարավորություն տալով հիմնվելու բազային բարձրագույն կրթության ստացված նեղ մասնագիտության վրա: Երկրորդ փուլում ուսումնասիրվում է, թե այս կամ այն մասնագիտական կրթություն ստանալիս ինչ կոնկրետ կրթական մոդուլներ է անցել մասնագետը, ինչ տևողությամբ, ինչ նեղ թեմաներ է ունկնդրել և ինչ արդյունքերի է հասել (գնահատական, կամ կրեդիտ ECTS Եվրոպական կրեդիտների համակարգին համահունչ):

Երրորդ փուլում հավակնորդին տրամադրվում է արդեն բյուրոյում կանխավ մշակված և տարիների ընթացքում անընդհատ լրամշակվող հարցաշարերից (1000–1500 հարց պարունակող) էլեկտրոնային տարբերակով պատահականության սկզբունքով ընտրված մասնագիտական 100 հարց՝ հավակնորդի մասնագիտական գիտելիքների ստուգման նպատակով: Թեստավորման արդյունքում բավարար գնահատական ստանալու դեպքում հավակնորդն անցնում է բանավոր հարցազրույց, որից հետո հաջորդ փուլում կազմվում է մասնագիտական թեմաներով հագեցած, տեսական և գործնական փուլերից բաղկացած ծրագիրառաջարկ: Հաշվի առնելով նրա բուհական կրեդիտները և գնահատականները, ինչպես նաև թեստի և հարցազրույցի արդյունքները՝ համապատասխանաբար որոշվում են հավակ-

նորդի վերապատրաստման թեմաները և տևողությունը: Հավակնորդին՝ բացի Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյում վերապատրաստվելուց, ընտրություն է ընձեռվում նաև իր վերապատրաստումը իրականացնել Հայաստանի առաջատար բուհերում, գիտահետազոտական ինստիտուտներում, որոնց հետ Փորձաքննությունների ազգային բյուրոն փորձագիտական այս կամ այն մասնագիտության կամ գիտական ուղղվածության շրջանակներում պայմանագրային հիմունքերով համագործակցում է [2]:

Վերապատրաստումն ավարտելուց հետո հավակնորդը կրկին հանձնում է թեստ՝ այս անգամ մասնագիտական հարցերից բաղկացած, ինչպես նաև անցնում մասնագիտական հարցազրույց Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի համապատասխան ստորաբաժանման պետի հետ:

Վերապատրաստումը հաջողությամբ ավարտելուց հետո ծրագիր-առաջարկով նշանակված հավակնորդի ընդհանուր դեկավարը հավակնորդի կողմից ներկայացված վերապատրաստման ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքների մասին հակիրճ նկարագրությամբ կազմած հաշվետվության և թեմատիկ ռեֆերատի հիման վրա ներկայացնում է համապատասխանաբար կարծիք և եզրակացություն, որով առաջադրում է հավակնորդի թեկնածությունը որակավորման հանձնաժողովին՝ փորձագիտական այս կամ այն մասնագիտության գծով փորձագետի որակավորում շնորհելու նպատակով, որն ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիայի համակարգում գործող դատական փորձագետի որակավորման հավաստման կարգով՝ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահի 2005թ. 29 օգոստոսի № 38 կարգադրագրով:

Հաշվի առնելով տվյալ նյութի բովանդակությունը և ձևաչափը՝ վերը շարադրվածը ամբողջությամբ իր մեջ չի պարունակում Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյում իրականացվող համակարգային և հետևողական ծավալուն աշխատանքների նկարագիրը՝ ուղղված բարձրակարգ մասնագետներից փորձագետներին որակավորում հավաստելու (վկայական շնորհելու) համար:

Ի լրումն հարկ է նշել նաև, որ Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյում վերջին 10 տարիների ընթացքում դատական փորձաքննություններ իրականացնող աշխատակիցների՝ փորձագետների շարունակական կրթության ապահովման կազմակերպական և գիտական աշխատանքների շրջանակներում կուտակվել է հարուստ փորձ՝ ինչպես փոխել փորձագիտական մասնագիտությունը և ինչ սկզբունքներով ստուգել այս պարագայում հավակնորդի գիտելիքները, հավակնորդը ինչ ցուցանիշներ պետք է դրսևորի ոչ ինքնուրույն և ինքնուրույն փորձագետ աշխատելու թույլտվություն ստանալու պարագայում, որքան է տևում փորձագետի համար սահմանված փորձաշրջանը, ինչ չափանիշներով է գնահատվում փորձագետի աշխատանքը և այլն [3]:

Եզրափակելով վերը շարադրվածը՝ ցանկանում եմ նշել, որ մեր կազմակերպության կողմից կան կազմված հարցաշարեր, որոնց ուղղությամբ հսկայածավալ աշխատանքներ են իրականացվել յուրաքանչյուր մասնագիտության գծով:

Այսպիսով կարծում եմ, որ վերը շարադրված մոտեցումները կարող են օգտակար լինել փորձագիտության տարբեր ոլորտներում կրթական ծրագրեր իրականացնող և/կամ փորձագետներ պատրաստող կազմակերպությունների համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Ջավադյան Ա.Ս.* Փորձագետի անկախությունը, իրավասությունը և ձեռնահասությունը: // Միջազգային սեմինար «Փորձաքննությունների օգտագործումը իրավապահ և դատական մարմինների կողմից»: (Եր., մարտ-ապրիլ 2010թ.).
2. *Джавадян А.С.* Опыт формирования современной экспертной структуры в Армении // Теория и практика судебной экспертизы научно-практический журнал. 2011г. № 2 (22).
3. *Ջավադյան Ա.Ս., Պետրոսյան Մ.Գ.* Փորձագետի մասնագիտական գործունեության հոգեբանական առանձնահատկությունները // Օրենք և իրականություն. 2012թ. № 3.

ԱՆՁԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՈՎ ՓՈՐՁԱՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՒՅՆԱԿԱՆԱՑՈՒՄ

Տ. Մանուկյան

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո

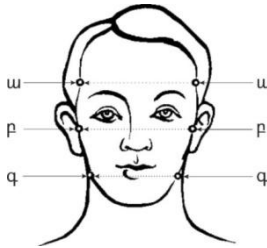
Հանցագործությունների քննության պրակտիկայում քննչական գործողություններ և օպերատիվ հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելիս հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում անձի նույնացման նպատակով ուսումնասիրել և օգտագործել նրա արտաքին հատկանիշները: Դատափորձաքրեագիտական հաբիտոսկոպիայի հիմքում ընկած են անատոմիկ տվյալները, անտրոպոլոգիան և անձի կենսաբանական տվյալները: Նրանում լայնորեն կիրառվում են փորձաքրեագիտական մեթոդներ և դրույթներ: Հաբիտոսկոպիայի ուսումնասիրման օբեկտներ են հանդիսանում մարդկային կերպարը, անձի արտաքին տվյալների օրինաչափական բնութագրիչները:

Անձի արտաքին տեսքը արտաքինից տեսանելի կերպարն է, որն ընկալվում է տեսողությամբ և կազմում է մի ամբողջ տվյալների հանրագումար: Նույնացումը կատարվում է արտաքին տեսանելի տեսքի տարրերով: Այս դեպքում տարրեր հասկացությունն ունի լայն շրջանակներ: Այդ տարրերն են անատոմիկ օրգանները (գլուխ, ձեռք, ոտք և այլն), մարմնի այլ ամբողջական հատվածներ (մեջք, կրծքավանդակ), ամբողջական հատվածների մասեր (ճակատ, աչքեր, շուրթեր), ֆունկցիոնալ դրսևորումները (քայլվածք, աշխիություն ու ձախիկություն և այլն), հագուստը և նույնացման հետ առնչություն ունեցող այլ առարկաներ:

Յուրաքանչյուր տարր, ինչպես ցանկացած հատկություն բնորոշվում է համապատասխան նշաններով, որոնք հաբիդոս-

կոպիայում բաժանվում են անատոմիական, ֆունկցիոնալ և ուղեկցող (անուղղակի) բնութագրիչներով:

Անատոմիական նշաններով որոշվում է մարդու սեռը, տարիքը, մարմնակազմությունը, արտաքինի անթրոպոմետրիկ գծերը, մարմնի, գլխի, դեմքի և դրանց էլեմենտների կառուցվածքը: Բնականաբար հիմնական ուշադրությունը հատկացվում է մարդու դեմքին՝ որպես տեսողական ընկալմամբ առավել անհատականացնող (*Լուսանկար 1*):

Լուսանկար 1. Դեմքի հիմնական հորիզոնական հատումները.

ա-ա – գագաթային ոսկորների հարթություն, բ-բ – այտուկրի հարթություն, գ-գ – կողային ծնոտների կետերով հատող հարթություն

Գլխի մաշկածածկույթի այն հատվածները, որտեղ մաշկածածկույթը անմիջականորեն կպած է գլխի ոսկորին, անփոփոխ է մարդու ողջ կյանքի ընթացքում (ճակատ, քիթ, ականջներ և այլն), բացառությամբ այն դեպքերի, երբ մարդու կյանքի ընթացքում եղել են պլաստիկ վիրաբուժական միջամտություններ կամ տրավմաներ: Այս հատկությունը թույլ է տալիս նույնացնել անձի այն արտաքին տեսքը, որն ամրագրված է եղել զգալի վաղ ժամանակահատվածում (տարիներ, տասնամյակներ):

Հաբիտուսկոպիա՝ habitus (լատիներեն)՝ մարդու արտաքին տեսք, կառուցվածք, skopeo (հունարեն)՝ տեսնում եմ, ուսումնասիրում եմ:

Ֆունկցիոնալ հատկությունները դրսևորվում են մարդու կյանքի ընթացքում, շարժողական և ֆիզիոլոգիական բնութագրող գործառնություններով (ժեստիկուլյացիա, միմիկա և այլն): Անատոմիական և ֆունկցիոնալ հատկությունների թվին են

դասվում նաև պաթոլոգիկ անոմալիաները: Այդպիսի անոմալիաներն ունեն նույնացման մեծ արժեք և դասվում են հատուկ անհատականացնող նշանների շարքին: Այդպիսի անոմալ հատուկ նշանները կարող են լինել բնածին (կարճ վերջույթներ, բնածին լաքաներ, կուզ և այլն) և ձեռքբերովի (դաջվածքներ, քթի միջնապատի թեքություն և այլն):

Ուղեկցող կամ կողմնակի նշանները հագուստի կամ այլ իրերի նշաններն են, որոնք կապված են տվյալ անձի հետ (ակնոցներ, մատանի և այլն): Հատկապես կարևոր է ամրագրել հագուստի նշաններն անհայտ դիակի հայտնաբերման ժամանակ:

Արտաքին հատկանիշներով նույնացվողը հանդիսանում է պարտադիր ստուգվող (որոշվող) անձ: Նա կարող է լինել կասկածյալ, մեղադրյալ, դատապարտյալ: Որպես նույնացման օբյեկտներ կարող են լինել.

ա) տուժածի, վկայի կամ այլ անձի կողմից մտապահված արտաքին տեսքի հոգեֆիզիոլոգիական կերպարը, երբ նույնականացումը կատարվում է ճանաչման ճանապարհով,

բ) արտաքին տեսքի նյութական ֆիքսումը լուսանկարչական սարքի, ֆոտոժապավենի, տեսաժապավենի վրա,

գ) մարդու արտաքին տեսքի բառային (վերբալ) նկարագրումը՝ օգտագործվող նկարագրման համակարգը (քրեական հաշվառման քարտերը),

դ) մարդու մնացորդները (դիակ, գանգ, ողնաշարային դին):

Արտաքին նշանների ֆիքսման ժամանակ ղեկավարվում են հատուկ կանոններով, որոնք ներառված են «վերբալ դիմանկար» մեթոդիկայում:

Վերբալ դիմանկարը միասնական տերմինների օգտագործմամբ մարդու արտաքինի նկարագրման քրեագիտական մեթոդ է, որն իրականանում է հատուկ համակարգով՝ քրեական հաշվառման, կենդանի մարդկանց և դիակների հետախուզման ու նույնացման նպատակով:

Վերբալ դիմանկարի մեթոդով նկարագրման օրենքները հիմնվում են հաջորդականության և ամբողջականության սկզ-

բունքների փոխկապակցվածության վրա: Հաջորդականության սկզբունքը որոշում է նկարագրման հաջորդականությունը: Ամբողջականության սկզբունքը նախատեսում է մանրամասն նկարագրումը՝ բնութագրումը:

1. Սկզբում ֆիքսվում են այն նշանները, որոնք բնութագրում են արտաքինի ընդհանրական տարրերը՝ սեռ, տարիք, ազգային պատկանելիություն (անթրոպոմետրիկ տիպը), հասակը, մարմնակազմությունը, այնուհետև ֆիքսվում են մարմնի առանձին հատվածների անատոմիական նշանները, որից հետո՝ ուղեկցող առարկաների գործառական նշանները:

2. Արտաքին նշանների նկարագրումն իրականացվում է «ընդհանուրից մասնակի», «վերևից ներքև» սխեմայով: Դրա հետ մեկտեղ սկզբում բնութագրվում է ամբողջ կերպարը, ամբողջ գլուխը, ամբողջ դեմքը, այնուհետև նրա առանձին տարրերը՝ վիզը, ուսերը, մեջքը, կուրծքը, ձեռքերը, ոտքերը:

3. Յուրաքանչյուր անատոմիական էլեմենտ բնութագրվում է ձևով, չափով և տեղակայմամբ, իսկ որոշներն էլ՝ գույնով:

4. Նկարագրության համար պետք է օգտագործել վերբալ նկարի համար ընդունված միասնական տերմիններ, որոնք բացառում են անորոշությունները և տարակարծությունները:

5. Անատոմիական նշանները նկարագրվում են երկու կողմից՝ դիմացից (առջևից) և կողքից (դիմամաս և աջ պրոֆիլ): Այս ամենի հետ մեկտեղ գլուխը պետք է լինի «նորմալ» դիրքում, այսինքն երբ հորիզոնական գիծը անցնում է քթարմատով, աչքի արտաքին անկյունով և ականջախեցու վերին երրորդ մասով: Դեմքի մկանները պետք է հանգիստ լինեն (առանց ժպիտի, դիմախաղի և դիմաձուրթյան), առանց դիմահարդարման, մազերը պետք է հավաքված լինեն ճակատից և ականջախեցիների վրայից, ակնոցներ և գլխի պարագաներ չպետք է լինեն (դրանց նկարագրումը տրվում է կողմնակի ուղեկցող նշանների ժամանակ):

Ստորև բերվում են անատոմիական և ֆունկցիոնալ նշանների նկարագրությունները, որոնք բնութագրում են արտաքինի հատկանիշներն ըստ «վերբալ նկարագրի» մեթոդի (*Հուսանկարներ 2ա և 2բ*) [1]:

Անատոմիական նշանների նկարագրումը

Մեռ՝ արական, իգական

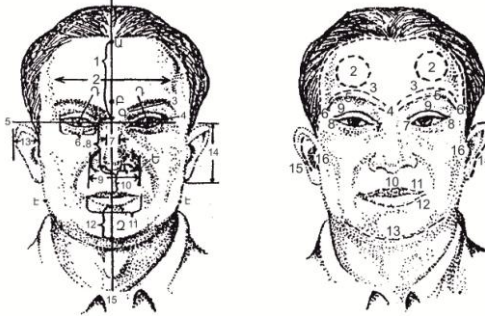
Տարիքը, որը որոշվում է

Փաստաթղթերով, եթե դրանք կասկած չեն հարուցում, տեսքով, տվյալ պահին եղած և որոշ ժամանակ առաջ ունեցած արտաքին տեսքով (տեսքը 25–30 տ, 50, 60 տ...), բժշկական հետազոտության տվյալներով կամ դատաբժշկական փորձաքննությամբ:

Ազգությունը՝ Մարդու ազգությունը հաստատող փաստաթղթերի կամ այլ հավաստի տվյալների բացակայության դեպքում թույլատրելի է դեմքի տեսակի որոշումը: Դա կարող է լինել որոշակի ռասայի բնորոշ արտաքինի անթրոպոմետրիկ տեսակ՝ եվրոպոիդ, մոնղոլոիդ, նեգրոիդ և այլն, կամ համեմատական տիպի որոշում՝ եվրոպակական տիպ, կովկասյան, միջին ասիական և այլն:

Ամբողջական կառուցվածքը՝ Հասակը հաճախ որոշվում է եռանդամ աստիճանակարգով՝ ցածրահասակ (տղամարդկանց համար մինչև 160 սմ), միջին (տղամարդու համար 160 սմ-ից 170 սմ) և բարձրահասակ (տղամարդու համար 170 սմ-ից բարձր) [2]: Կանանց համար այս թվերով մեծությունները օգտագործվում են յուրաքանչյուր կարգի համար 10 սմ քիչ: Թույլատրելի բնորոշումներ են՝ գաճաճ, նորմայից ավելի բարձր: Եթե կան կամ կարող են լինել անթրոպոմետրիկ չափումներ (բժշկական քարտ և այլն), ապա հասակը նշում են բացարձակ մեծությամբ:

Մարմնակազմություն՝ Բնութագրվում է ոսկրամկանային համակարգի զարգացման և ճարպի առկայության աստիճանով: Տարբերվում են հետևյալ տիպի մարմնակազմություններ՝ թույլ, շատ թույլ, միջին և ատլետիկ: Ըստ գիրության (հագեցվածության) աստիճանի՝ մարդուն կարելի է բնութագրել հետևյալ նշաններով՝ նիհար, լղար, միջին գիրության, գեր (յուրահասակություն, շատ նիհար, շատ գեր):

Լուսանկար 2ա. Դեմքի տարրերը և նշանները

Ա, Բ, Գ, Դ, Ե, Ջ, Է – դեմքի անթրոպոմետրիկ կետերը (վերձակատային, վեր-քթային, տեսողական, ստորքթային, կզակային, ստործնոտային) 1. Ճակատի բարձրություն, 2. Ճակատի լայնություն, 3. ունքերի տեղադրվածության գիծ, 4. ակնաձեղքի տեղադրման գիծ, 5. տեսողական գիծ, 6. ակնաձեղքի երկարու-թյուն, 7. քթարմատի լայնություն, 8. քթի երկարություն (դեմքի քթային մաս), 9. քթի լայնություն, 10. վերին շրթունքի բարձրություն, 11, 12. բերանաձեղքի երկարություն, 13. կզակի բարձրություն, 14. ականջախեցու զգվածություն, 15. առանցքային գիծ (միջնագիծ), 16.1. մազերի աճի գիծ (բաքեր), 16.2. ճակատային թմբերի տարածք, 16.3. վերհոնքային տարածք:

Ֆունկցիոնալ նշանների նկարագրություն

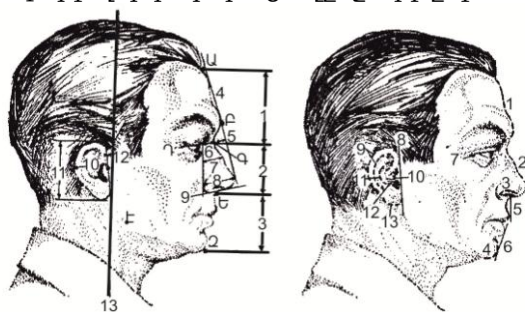
Կեցվածք՝ Իրանի և գլխի սովորական դիրքը (մարդու սովորական դիրքը), որի ժամանակ նշվում է գլխի դիրքը իրանի համեմատությամբ (թեքությունը աջ կամ ձախ, ուսն առաջ կախված, հետ ընկած), ինչպես նաև իրանի և ուղղահայացի հարաբերակցությունը (մեջքը ուղիղ, կուգիկ): Կանանց համար այս թվերով մեծությունները օգտագործվում են յուրաքանչյուր կարգի համար 10 սմ քիչ:

Քայլվածք՝ քայլելու ընթացքում սովորական ավտոմատ շարժումների ամբողջականությունը՝ որպես մարդու համար ձևավորված որոշակի դինամիկ ստերեոտիպի արտահայտում: Այդ հանգամանքը որոշում է այնպիսի էլեմենտների անընդհատությունը, ինչպիսին են քայլի երկարությունը (աջ, ձախ), քայլի լայնությունը, քայլի անկյունը, շրջադարձի անկյունը, ներբանը: Դրա համար քայլի նկարագրման ժամանակ նշվում է քայլի երկարությունը (երկար, կարճ), քայլի լայնությունը (ոտնաթաթի կարճ կամ նեղ դրվելը), քայլի ժամանակ ոտնաթաթի դիրքը

(ոտնաթաթը դեպի դուրս, դեպի ներս, զուգընթաց), տեմպը (արագ, դանդաղ), տեսքը (քայլքը թեթև, ծանր, ճոճվող, թռչկոտելով, ուղորաքայլ): Նշվում է նաև կաղությունը, ետևից քարշ տվող ոտքը, քայլքի ժամանակ ձեռքի դիրքը (ձեռքը թափահարելը, ձեռքերը գրպանում, հետևին դրված): Քայլվածքը կարող է փոխվել ոտքի հիվանդության պատճառով, որը կարող է լինել նյարդային համակարգի, գլխի վնասվածքների հետևանք:

Ժեստիկուլացիա՝ Ձեռքերի, ուսերի, երբեմն նաև գլխի կոմպլեքս շարժումները, որոնք մարդը խոսելու ժամանակ կիրառում է խոսքն ավելի արտահայտիչ դարձնելու համար: Ժեստիկուլացիայի նկարագրման ժամանակ ֆիքսվում է տեմպը (արագ, դանդաղ), արտահայտչականությունը (աշխույժ, էներգետիկ, դանդաղ), ժեստերի բնույթը և դրանց բովանդակությունը (ցուցադրական, արտահայտչական և այլն):

Միմիկա՝ Դիմախաղը փոխող դեմքի մկանների և էլեմենտների շարժումներ են, որոնց փոփոխությունը կախված է մարդու ցանկություններից կամ զգայական վիճակից: Միմիկան կարող է լինել բավականին զարգացած կամ քիչ արտահայտիչ: Սովորաբար նշվում է ավելի արտահայտիչ և սովորութային միմիկան (հոնքերի վեր բարձրացնելը, շուրթը կծոտելը):

Լուսանկար 2բ. Դեմքի տարրերը և նշանները պրոֆիլից

1, 2, 3 – ճակատային, քթային, դեմքի բերանային հատված և դրանց բարձրությունները, 4 – ճակատի հարթավածությունը դիրքը, 5, 6 – քթի մեջքի բարձրության և խորության չափումը, 7 – քթի սապատությունը, 8 – քթի արտահայտվածությունը, 9 – քթի հիմնական գիծը, 10 – ականջախեցու լայնությունը, 11 – ականջախեցու բարձրությունը, 12 – ուղղահայաց (фронтальная) գիծ: 1 – ճակատի եզրագիծ, 2 – քթի մեջքի եզրագիծ, 3 – քթի թևերի ներքևի եզրագիծ, 4 – դնչի եզրագիծ, 5 – վերի շրթունքի տեղակայում, 6 – ստորին շրթունքի

տեղակայում, 7 – աչքի արտաքին անկյուն, 8 – ականջախեցու հիմքի գիծ; 9 – ուղրագիծ, 10 – այծիկ, 11 – հակաուղրագիծ, 12 – դիմայծիկ, 13 – ականջի բլթակ.

Խոսքը՝ Այն նկարագրելու համար բնութագրվում են ինչպես սեփական խոսքի, այնպես էլ խոսքի ձևավորման մեխանիզմի տվյալները: Առաջին դեպքում (սեփական խոսք) նշվում է լեզուն, որով խոսում է մարդը, և թե որն է հանդիսանում նրան հարազատ՝ բարբառը թե խոսակցականը, խոսվածքը՝ արտաբերման յուրահատկությունները, նախադասության կազմումը, ժարգոնային բառերի կիրառումը: Խոսքի ձևավորման մեխանիզմի դեպքում նշվում է տեմպը (դանդաղ, արագ), բնույթը (խոսքը հանգիստ է, գրգռված), խոսքի յուրահատկությունները (թոթովախոս, ոնգախոս, շչախոս և այլն):

Չայնը՝ Բնութագրվում է ըստ տեմպի (բաս, բարիտոն, տենոր, ալտ, դիսկանտ):

Արտաքին վարքագիծ (սովորությունները)՝ Տվյալ վարքագիծը ձևավորվում է մարդու մոտ կյանքի ընթացքում և համապատասխան գործողությամբ՝ գլխի, մորուսի շոյանքը, ձեռքի ավերը իրար շփելը, ծխելու սովորությունը, բարևելու սովորությունը և այլն, որոնց կատարման ընթացքում արտահայտվում է սովորաբար ավտոմատիկ, առանց վերահսկողության:

Ուղեկցող էլեմենտների և նրանց նշանների նկարագրությունը՝ Այս նկարագրությունը վերաբերում է հագուստին, կոշիկներին, գլխի պարագաներին, որոնք մարդը սովորաբար կրում է (ակնոց, մատանի, վզնոց, կախազարդ և այլն): Հագուստի վերաբերյալ նշվում է դրա անունը (կոստյում, վերարկու և այլն), տեսքը (քաղաքացիական, սպորտային, զինվորական և այլն), ձևը և կտորը, գույնը, նյութը, նկարը, հագուստի վիճակը [3]:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Зинин А.М., Подволоцкий И.Н.* Габитоскопия: Учеб. пособие. М.: Юр-литинформ, 2006.
2. *Снетков В.А, Величко И.Ф., Житников В.С., Зинин А.М., Овсянникова М.Н.* Криминалистическое описание внешности человека. М., 1984.
3. Криминалистика: Учебн. /Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2008.

НОВЫЕ ПОДХОДЫ ЭКСПЕРТНОЙ ОЦЕНКИ РАЗМЕРА УЩЕРБА В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Г.М. Мкртчян

Национальное Бюро Экспертиз Республики Армения

В данной работе рассмотрена методология экспертиз, назначаемых в Армении при нарушении прав на интеллектуальную собственность. Приведен перечень исходных данных для конкретных экспертиз, руководствуясь которыми в Национальном Бюро Экспертиз определяется величина ущерба. Отмечено, что применение разработанного в Национальном Бюро Экспертиз алгоритма по оценке размера ущерба в сфере интеллектуальной собственности позволило выполнить качественные экспертизы, которые не оспаривались бы конфликтующими сторонами в судах.

В современном мире существенно усилилась борьба с преступлениями в сфере интеллектуальной собственности. Об этом свидетельствует увеличение числа экспертиз, назначаемых с целью определения величины ущерба, нанесенного правообладателям в результате совершенных в этой сфере преступлений. В настоящей работе рассмотрены некоторые конкретные подходы по наиболее распространенным экспертизам, назначаемым в Армении при нарушении прав на интеллектуальную собственность. К их числу следует отнести, в первую очередь:

1. Правонарушения, складывающиеся в сфере авторского права и смежных прав, связанных с незаконным использованием (созданием, тиражированием и реализацией) произведений сфер науки, литературы, искусства, концертных программ, фонограмм и т.п.

2. Нарушения исключительного права на зарегистрированный товарный знак, его незаконное использование (производство, импорт, реализация) другими хозяйствующими субъектами и физическими лицами.

Как известно, единой методики определения ущерба нет. Для определения размера ущерба в каждом конкретном случае ниже

рассмотрен круг тех исходных данных, которые могут быть использованы в качестве основы при определении величины ущерба, нанесенного правообладателю в результате преступления, совершенного в сфере интеллектуальной собственности.

Основываясь на практическом опыте, накопленном в Национальном Бюро Экспертиз, при проведении экспертиз по определению ущерба, нанесенного в результате преступлений, совершенных в сфере интеллектуальной собственности, для каждого из вышеперечисленных случаев нарушения авторского права разработан конкретный перечень исходных материалов, которыми руководствуется эксперт при проведении экспертизы. Ниже, на конкретных примерах, показана методология осуществления экспертиз в Национальном Бюро Экспертиз при определении реального размера материального ущерба. Таким образом:

а) организация «N» подписала договор с автором исполнителем для воспроизводства и сбыта аудиовизуальных произведений, тем самым, приобретя смежные права автора исполнителя аудио- и видеодисков для воспроизводства и сбыта. Однако организация «P», приобретая в торговой сети законно произведенные аудио- видеодиски и тиражирующую аппаратуру, начинает незаконно воспроизводить и реализовывать эти произведения. При обнаружении таких фактов для определения величины ущерба, нанесенного в результате нарушения авторских и смежных прав, важен правильный выбор исходных данных. Подобными исходными документами, рекомендованными при определении размера возмещения убытков являются:

– объяснение лица, нарушившего авторские и смежные права, касательно как тиражирования, так и сбыта незаконно воспроизведенных видео-аудиодисков;

– количество обнаруженных незаконно воспроизведенных аудио- видеодисков в точках сбыта других субъектов;

– объяснение других хозяйственных субъектов о количестве приобретенных и незаконно произведенных аудио- видеодисков;

– справка, представленная со стороны правомочного лица о затратах и полученных доходах как на законное, так и контрофактное производство и сбыт аудио- видеодисков.

На основании вышеперечисленной исходной документации и 17 статьи гражданского кодекса РА (возмещение убытков), экспертизой определяется величина ущерба, нанесенного товариществу

«N» со стороны «P», в виде упущенной выгоды, в результате нарушения им авторских и смежных прав воспроизводства и сбыта аудио-видеодисков.

б) организация «N» является исключительным правообладателем производства и сбыта товаров, отмеченных «X» товарным знаком, что зарегистрировано в агентстве интеллектуальной собственности РА и получило свидетельство государственного регистра или является исключительным импортером товаров организации «M» в РА.

Организация «P», не считаясь с вышеизложенным обстоятельством, производило или импортировало товары с «X» товарным знаком и сбывало их на территории Республики Армения. В подобной ситуации для определения величины нанесенного ущерба в результате незаконного использования товарного знака также важен правильный выбор исходных данных. Подобными исходными данными могут быть:

- данные о производстве или импорте и количестве имеющихся в наличии на складе товаров, отмеченных «X» товарным знаком;
- данные о приобретении незаконно импортируемых товаров, отмеченных «X» товарным знаком, обнаруженных в торговых точках других хозяйствующих субъектов;
- объяснение хозяйствующего субъекта о количестве приобретенных товаров, отмеченных товарным знаком «X»;
- данные, представленные правообладателем или нарушителем о затратах и доходах как на законное, так и незаконное производство (импорт) товаров, отмеченных товарным знаком «X».

в) Организация «N» (юридическое лицо или индивидуальный предприниматель) без разрешения организации по защите авторских прав, не оплачивая предусмотренные авторские гонорары (минимальная ставка авторской оплаты должна составлять 5%), организовала публичные концерты, во время которых были исполнены произведения разных авторов. Поэтому в целях защиты интересов авторов возникает необходимость подсчитать величину ущерба, нанесенного авторам тех произведений, которые были исполнены в результате организации публичных концертов. Для определения величины ущерба, как уже было отмечено, очень важен правильный выбор исходных данных. Подобными исходными данными,

которыми руководствуется эксперт в Национальном Бюро Экспертиз, являются:

- количество и цена проданных на организованные концерты билетов;

- перечень произведений, исполненных во время организованных концертов;

- справки о количестве имеющихся в зале мест, количестве проданных билетов и их цен, взятые с мест организации концертов.

Следует отметить, что с применением вышеуказанных исходных данных в Национальном Бюро Экспертиз выполнено более сорока экспертиз по делам правонарушений в сфере интеллектуальной собственности, результаты которых не оспаривались сторонами (субъектами), нарушившими имущественные права правообладателей интеллектуальной собственности.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТИБИОТИКОГРАММ МИКРООРГАНИЗМОВ ПРИ ЭКСПЕРТИЗЕ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ

А.В. Цаканян

Национальное Бюро Экспертиз НАН РА

В РА исследована чувствительность 60 патогенных и условно-патогенных микроорганизмов к широко применяемым на практике антибиотикам. Результаты исследований показали, что микроорганизмы проявили высокую чувствительность в отношении фторхинолонов: 92.0% – к ципрофлоксацину, 94.6% – офлоксацину. Исследованные микроорганизмы (6 штаммов) были резистентны к полимиксину: 88.5% и 86.4% штаммов, соответственно, были резистентны в отношении доксициклина и тетрациклина, бета-лактамов: 52.6% – к цефотаксиму, 53.8% – цефтазидиму, 88.0% – цефуρο-ксиму, 91.3% – аугментину, 91.7% – цефалотину. Исключение из этой группы составил цефазолин, к которому резистентны 40.0% изученных микроорганизмов. Полирезистентные штаммы (96.7%) проявили резистентность в отношении от 2–8-ми антибиотиков.

На современном этапе развития здравоохранения антибиотокорезистентность является глобальной проблемой, которую не может игнорировать ни одна из стран мира. Поэтому «Глобальная стратегия ВОЗ по сдерживанию резистентности к противомикробным препаратам», в первую очередь, направлена на содействие разумному применению антибиотиков, что позволит минимизировать резистентность и дать возможность последующим поколениям применять антимикробные препараты [1].

Как известно, причины возникновения резистентности микроорганизмов разнообразны, в частности, широкое, бесконтрольное и необоснованное применение антибиотиков как в здравоохранении, так и в сельском хозяйстве. Их широкое применение в сельском хозяйстве приводит к тому, что выявляются остаточные количества антибиотиков в пищевых продуктах (мясо, молоко, субпродукты и т.д.). С потреблением вышеперечисленных продуктов они попадают в организм человека, вследствие чего формируются ус-

тойчивые к ним микроорганизмы. С другой стороны, в организм человека при употреблении пищевых продуктов, обсемененных микроорганизмами, проникают антибиотикорезистентные микробы [2]. Известно также, что микроорганизмы, в частности, кишечная палочка в определенных условиях может играть роль в передаче плазмид резистентности. Целью данного исследования явилось изучение антибиотикочувствительности-резистентности микроорганизмов, выделенных из пищевых продуктов, поступивших на экспертизу и выяснения роли пищевых продуктов, в том числе и термически обработанных как возможных источников микроорганизмов, резистентных к ряду антибактериальных препаратов.

Объектами для микробиологических исследований послужили поступившие на экспертизу в «Национальное бюро экспертиз» пищевые продукты: молочные – сметана, творог, сыр, масло и готовые – салаты, различные консервы, торты и т.д. Бактериологическое исследование материала, выделение чистой культуры микроорганизмов и их идентификация проводились в соответствии с методиками определения каждой группы микроорганизмов отдельно, согласно ГОСТ-ам [3–10]. Антибиотикочувствительность исследованных штаммов микроорганизмов, выделенных и идентифицированных нами, проверялась в НИИ Эпидемиологии, вирусологии и медицинской паразитологии им. А.Б. Алексаняна Министерства Здравоохранения РА по отношению к широко применяемым на практике антибиотикам: фторхинолонам (ципрофлоксацину, офлоксацину, налидиксовой кислоте), бета-лактамам (оксациллину, аугментину, цефазолину, цефалотину, цефуроксиму, цефотаксиму, цефтазидиму), аминогликозидам (амикацину, гентамицину, стрептомицину, азитромицину, тетрациклином (доксциклину, тетрациклину), полимиксину, хлорамфениколу (левомицетину).

Чувствительность штаммов микроорганизмов определялась диско-диффузионным методом на твердой питательной среде АГВ (агар для определения чувствительности микроорганизмов к антибиотикам), выпущенного НИИ по производству питательных сред (г. Махачкала), посевом суточных бульонных культур микроорганизмов. Результаты оценивались по диаметру зоны задержки роста микроорганизмов к антибактериальным препаратам [12].

При проведении бактериологических исследований различных пищевых продуктов были выделены и исследованы 60 штаммов микроорганизмов. (см. таб.1).

Таблица 1

Наименование микроорганизмов	Исследованные штаммы микроорганизмов	
	Абсолютное количество	%
Escherichia coli	36	60.0
Staphylococcus aureus	8	13.3
Staphylococcus epidermidis	7	11.7
Proteus spp	8	13.3
Pseudomonas aeruginosa	1	1.7
Всего:	60	100

Исследование антибиотикочувствительности выделенных штаммов микроорганизмов показало, что они были чувствительны к фторхинолонам – 94.6% (53 из 56), к офлоксацину – 92.6% (46 из 50) – к ципрофлоксацину. Микроорганизмы проявили резистентность к полимиксину (6 штаммов), к препаратам группы тетрациклинов – 88.5% (46 из 52) – доксициклину и 86.4% (19 из 22) – тетрациклину, бета-лактамов-цефотаксиму – 52.6%, цефтазидиму – 53.8%, цефуроксиму – 88.0%, аугментину – 91.3%, цефалотину – 91.7%. Исключение из этой группы составляет цефазолин, к которому чувствительны 60.0% изученных штаммов (9 из 15). 84.2; 71.8; 50.9% изученных штаммов микроорганизмов были резистентны, соответственно, к стрептомицину, азитромицину, амикацину-группа аминогликозидов. Исключение из этой группы составил гентамицин, к которому чувствительны 84.0% (21 из 25) штаммов. Обобщенные данные по резистентности и чувствительности микроорганизмов к антибиотикам в сводной таблице (см. таб.2).

Следует отметить, что сравнение результатов антибиотикорезистентности микроорганизмов, выделенных от больных в ряде медицинских учреждений [13] и из исследованных нами пищевых продуктов выявило определенную эпидемиологическую связь между ними.

Так, при исследовании 60 штаммов микроорганизмов – 3,3% были резистентны к одному антибиотику, а остальные 96.7% (58 штаммов) полирезистентны от 2-х до 8-ми антибиотиков, причем к 2-м полирезистентны 1.7% (1 из 58-ми штаммов), 3-м – 10.3% (6 из

58-ми), 4-м -8.6% (5 из 58-ми), 5-ти – 29.3% (17 из 58 -ми), 6-ти – 24.1% (14 из 58-ми), 7-ми – 20.7% (12 из 58-ми), 8-ми 5.1% (3 из 58-ми) (см. таб. 3).

Резистентность и чувствительность выделенных микроорганизмов к антибиотикам

Таблица 2.

Группы антибиотиков	Антибиотики	Всего исследовано штаммов	Резистентность		Чувствительность	
			Абс. число	%	Абс. число	%
Аминогликозиды	klarитромицин	19	16	84.2	3	15.8
	Амикацин	55	28	50.9	27	49.1
	Гентамицин	25	4	16.0	21	84.0
	Азитромицин	39	28	71.8	11	28.2
Бета-лактамы	Цефуроксим	50	44	88.0	6	12.0
	Цефотаксим	19	10	52.6	9	47.4
	Цефалотин	36	33	91.7	3	8.3
	Цефазолин	15	6	40	9	60
	Аугментин	23	21	91.3	2.0	8.7
	Цефтазидим	13	7	53.8	6.0	46.2
	Оксациллин	36	31	86.1	5.0	13.9
	цефтриаксон					
Тетрациклины	Доксициклин	52	46	88.5	6	11.5
	Тетрациклин	22	19	86.4	3	13.6
Фторхинолоны	Офлоксацин	56	3	5.4	53.0	94.6
	Ципрофлоксацин	50	4	8.0	46	92.0
	норфлоксацин левофлоксацин	6	4	66.7	2	33.3
Хлорамфиниколы	Левомецетин	11	4	36.4	7	63.6

Таблица 3

Полирезистентность к антибиотикам	<i>E. coli</i>	<i>St. epidermidis</i>	<i>St. aureus</i>	<i>Proteus spp</i>	<i>Pseudomonas aeruginosa</i>	Всего абс. %
2	1					1 1.7
3	3	2		1		6 10.0
4	4	1				5 8.3
5	10	1	2	4		17 28.3
6	8	1	3	2		14 23.3
7	7	1	3	1		12 20.0
8	2				1	3 5.0
Всего штаммов	35	6	8	8	1	58 100

Таким образом, результаты проведенных исследований показали, что пищевые продукты, независимо от степени обсемененности и соответствия требованиям СанПиН, содержат патогенные и/или условно-патогенные микроорганизмы, обладающие резистентностью или полирезистентностью к различным антибактериальным препаратам.

Интерпретация полученных в ходе настоящей работы результатов указывает на необходимость усиления эпидемиологического контроля на предприятиях пищевой промышленности с целью строгого соблюдения санитарно-гигиенических норм на всех этапах выработки, упаковки, хранения и транспортировки пищевых продуктов в торговую сеть. В то же время необходимо обратить особое внимание на пересмотр перечня антибиотиков, а также их допустимых остаточных количеств в продовольственном сырье и пищевых продуктах, отмеченных в СанПиН [1].

ЛИТЕРАТУРА

1. Глобальная стратегия ВОЗ по сдерживанию устойчивости к противомикробным препаратам. WHO CDS CSR DRS 2001/2a
2. Гигиенические требования безопасности продовольственного сырья и пищевых продуктов по N06-У приказу 10 марта 2010г. министра Минздрава РА.

3. ГОСТ 10444.12-88 Продукты пищевые. Метод определения дрожжей и плесневых грибов.
4. ГОСТ 26668-85 Продукты пищевые и вкусовые. Методы отбора проб для микробиологических анализов.
5. ГОСТ 26809-86 Молоко и молочные продукты. Правила приемки, методы отбора и подготовка проб к анализу.
6. ГОСТ 9225-84 Молоко и молочные продукты. Методы микробиологического анализа.
7. ГОСТ 26669-85 Продукты пищевые и вкусовые. Подготовка проб для микробиологических анализов.
8. ГОСТ 30347-97 Молоко и молочные продукты. Методы определения *Staphylococcus aureus*.
9. ГОСТ Р 52814-2007 Продукты пищевые. Метод выявления бактерий рода *Salmonella*.
10. ГОСТ 30518-97 Продукты пищевые. Методы выявления и определения количества бактерий семейства *Enterobacteriaceae*.
11. *Мамиконян К.Л.* Эпидемиологические закономерности сальмонеллезов, обусловленных антибиотикоустойчивыми штаммами *S.typhimurium* у детей. Диссертация на соискание ученой степени к.мед.н.1993г.
12. Методические указания МУК 4.2.1890–04.
13. *Цаканян А.В., Алексанян Ю.Т, Мелик-Андреасян Г.Г. и др.* // Антибиотикорезистентность микроорганизмов, выделенных из разных объектов в Республике Армения.

СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ /АФФЕКТА/

А.Х. Хачатрян

ГНКО «Национального бюро экспертиз» НАН РА.

Заинтересованность правоохранительных органов к судебно-психологической экспертизе состояния человека в момент совершения правонарушения вызван тем, что многие тяжкие преступления, сопряженные с физическим насилием, совершаются в состоянии так называемого сильного душевного волнения, вызванного неправомерными действиями потерпевшего. Для подтверждения наличия сильного душевного волнения у обвиняемого (подсудимого) суд во многом основывается на заключении судебно-психологической экспертизы.

Согласно 1-ой части 105 статьи УК РА, убийство считается совершенным в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (аффекта), если вызвано насилием, издевательством или тяжким оскорблением со стороны потерпевшего либо иными противоправными или аморальными действиями (бездействием) потерпевшего, а равно длительной психотравмирующей ситуацией, возникшей в связи с систематическим противоправным или аморальным поведением потерпевшего.

Таким образом, законодатель отождествляет понятия «сильное душевное волнение» и «физиологический аффект». Однако понятие «сильное душевное волнение» шире, чем понятие «физиологический аффект», поскольку включает в себя, помимо прочего, оценку неправомерности либо противозаконности действий потерпевшего, что выходит за пределы компетенции судебно-психологической экспертизы.

В психологической литературе принято считать, что аффект – бурный и кратковременный эмоциональный процесс, оказывающий влияние на сознание и деятельность человека и сопровождаемый изменениями деятельности двигательной, эндокринной, сердечно-сосудистой и других систем организма. Это – внезапно

возникшая, быстро протекающая и крайне интенсивная эмоция, охватывающая личность, направляющая ее поведение и характеризующаяся специфическими изменениями всего внешнего облика человека. Выделяют три основные фазы физиологического аффекта. Первая – подготовительная фаза. Она включает в себя переработку психогенных переживаний, возникновение и нарастание аффективного напряжения. Вторая фаза – само аффективное деяние. Оно отличается взрывным характером реакции, неожиданной для самого индивида. Оно характеризуется тремя признаками: аффективная суженность сознания, нарушение поведения и деятельности, выраженные вегетативные реакции и двигательные проявления. Третья фаза физиологического аффекта – стадия истощения. На данной стадии у подэкспертного отмечают, как правило, апатия, вялость, астенические проявления, амнезия. При острых психогениях большинство подэкспертных испытывают жалость к жертве, раскаяние [3, 4].

В литературе рассматривают следующие признаки физиологического аффекта: внезапность возникновения, взрывообразная динамика, кратковременность аффективного состояния, интенсивность и напряженность протекания, дезорганизирующее влияние на психическую деятельность, возбуждение, стереотипная моторная активность, вегетативные сдвиги, а также частичная амнезия и астенический синдром. Некоторые авторы отмечают, что данное состояние возникает при наличии аффектогенной ситуации. Признаками такой ситуации являются конфликтность, внезапность, экстремальность и реальность [1].

Таким образом, для возникновения состояния физиологического аффекта имеются два условия: необходимое и достаточное. Необходимым является аффектогенный характер ситуации. Отсутствие подобного условия исключает возможность возникновения аффекта. В то же время этого явно недостаточно: не каждая аффектогенная ситуация «порождает» аффект. Состояние станет физиологическим аффектом в том случае, когда будет включать в себя все вышеописанные, свойственные для него признаки (либо их значительное количество). В противном случае мы будем иметь дело с другими психическими состояниями, способными существенно дезорганизовать психическую деятельность человека, однако имеющими отличные от аффекта динамику и содержание [2].

Выделяют и такие виды эмоциональных состояний, как: кумулятивный аффект, аффект на фоне алкогольного опьянения, эмоциональное возбуждение, оказывающее существенное влияние на сознание, поведение и эмоциональное напряжение, в значительной мере воздействующее на сознание и поведение.

Кумулятивный аффект отличается от классического физиологического аффекта тем, что его первая фаза, в течение которой развивается длительная психотравмирующая ситуация, обуславливающая накопление эмоционального напряжения у обвиняемого, обычно растянута во времени. Этому могут способствовать также индивидуальные психологические особенности. Аффективный взрыв может наступить и после незначительного события – «последней капли». Вторая и третья фазы принципиально не отличаются от физиологического аффекта.

Аффект на фоне алкогольного опьянения характеризуется тем, что влияние алкогольной интоксикации на течение аффекта прослеживается на первой стадии возникновения эмоциональной реакции, когда события видятся в более «угрожающей» форме. Во второй и третьей фазах изменений не наблюдается. Средняя, особенно тяжелая степень алкогольного опьянения: у обвиняемого практически исключают квалификацию аффекта, так как его поведение детерминируется уже расстройствами психических процессов под влиянием алкоголя [1, 2].

Методологическая схема психологического исследования при производстве судебно-психологической экспертизы аффекта, в основном, включает следующие психодиагностические этапы.

1. Уяснение фабулы дела. Эксперт-психолог реконструирует временную последовательность событий, используя все имеющиеся в деле показания, материалы выхода на место происшествия и следственных экспериментов, а также данные судебных экспертиз.

2. Анализ индивидуально-психологических особенностей подэкспертного по уголовному делу и приобщенным к нему материалам.

3. Психологический ретроспективный анализ динамики психического состояния и психической деятельности подэкспертного по материалам дела.

4. Проведение экспериментально-психологического обследования подэкспертного.

5. Сопоставительный анализ данных психологического изучения уголовного дела, данных бесед, наблюдения и результатов экспериментального исследования.

6. Анализ взаимодействия личности подэкспертного с юридически значимой ситуацией.

7. Составление заключения судебно-психологической экспертизы с формулировкой экспертного вывода (ответы на вопросы судебно-следственных органов) о наличии или отсутствии состояния аффекта у обвиняемого в момент совершения инкриминируемого ему деяния, с обоснованием экспертного вывода на основе психодиагностического исследования психологических закономерностей и механизмов криминально-агрессивного поведения обвиняемого, включающего ретроспективный психологический анализ уголовного дела и приобщенных к нему материалов и данных экспериментально-психологического исследования, проведенного в рамках судебно-психологической экспертизы [2].

По данным экспертиз, проведенных с 2006г. по 2013г. в отделе психологических экспертиз ГНКО «Национального бюро экспертиз» НАН РА, большинство составляют представители мужского пола. Интересно отметить тот факт, что в большинстве случаев у подэкспертных были обнаружены такие личностные психологические особенности, как: высокий уровень тревожности, раздражительность, импульсивность, сензитивность и эмоциональная неустойчивость, которые повлияли на психическую деятельность и поведение личности в момент совершения преступления.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Нагаев В.В.* Основы судебно-психологической экспертизы: М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000.
2. *Сафуанов Ф.С.* Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе. М., 1998.
3. *Ситковская О.Д.* Аффект. Криминально-психологическое исследование. М., 2001.
4. Судебно-психологические экспертные критерии диагностики аффекта у обвиняемого. Пособие для врачей. Методические рекомендации. М., 2007.

ЭКСПЕРТИЗА ВРАЧЕБНЫХ ОШИБОК КАК КРИТЕРИЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ

Н.К. Хачатрян

Национальное бюро экспертиз

Данная статья посвящена изучению проблемы медицинских ошибок. Проблема эта не нова, однако она недостаточно глубоко изучена, так как в прошлом на нее не обращали должного внимания.

В статье приводится информация о результатах исследований по данному вопросу. Отмечено, что неперемным условием для повышения качества здравоохранения и обеспечения безопасности больных является вскрытие и изучение наиболее часто встречающихся недостатков и дефектов оказания медицинской помощи.

С развитием медицинской науки, внедрением новых препаратов, мощных антибактериальных средств, усовершенствованием технологий, высокими достижениями современной медицины расширяются возможности врачебной деятельности, и, тем не менее, нередко случаи неблагоприятного исхода болезней. И если в одних случаях медицина бессильна, ибо есть еще белые пятна в науке, то в других – неблагоприятный исход болезни прямо или косвенно связан с неправильными действиями медицинского персонала. Эта проблема была и есть, но изучать ее начали сравнительно недавно, во второй половине XX века. Так, к примеру, исследования Роберта Фернера в Великобритании показали, что большинство смертельных ошибок совершается не хирургами, как думают многие, а терапевтами и анестезиологами. Чаше медики ошибаются при постановке диагноза, преобладают диагностические ошибки и при проведении лечения, то есть лечебно-тактические – это ошибки при назначении лекарственных препаратов в неадекватных дозах, в результате чего развиваются аллергические реакции или устойчивость к антибактериальным препаратам и т.д. А также неправильно проводятся реанимационные мероприятия [1].

Другое значимое исследование этого вопроса было организовано в США Агентством по исследованиям и качеству в здравоохранении и проведено Институтом медицины [2]. По завершении данного исследования в ноябре 1999г. был составлен отчет: «Человеку свойственно ошибаться. Повышение безопасности в здравоохранении». В отчете отмечалось, что в результате медицинских ошибок в больницах США ежегодно умирает от 44000 до 98000 человек. Это больше, чем смертность в результате автомобильных аварий (43458), рака молочной железы (42297) или СПИД-а (16516). Согласно полученным данным, только от ошибок, связанных с неправильным применением лекарств, ежегодно погибает 7000 человек, что на 16% больше, чем смертность в результате производственного травматизма. С медицинскими ошибками связаны огромные финансовые издержки. Учитывая глобальный характер проблемы медицинских ошибок, Исполнительный комитет ВОЗ в январе 2002г. принял специальную резолюцию «Качество здравоохранения и безопасность больных» и утвердил стратегию по повышению безопасности больных. В резолюции Исполнительного комитета ВОЗ отмечается, что в мире еще нет осознания чрезвычайной важности проблемы, что в основном связано с недостаточностью специальных исследований и фактических данных по этому вопросу [2].

Актуальность этой проблемы очевидна и для нашей республики. Невозможно обеспечить высокий уровень здравоохранения и качества медицинской помощи без хорошо организованного и научно обоснованного исследования дефектов и недостатков в медицинской практике, поэтому в отделении производства экспертиз при нарушениях профессиональных обязанностей медицинскими работниками Национального бюро экспертиз исследования развиваются в двух основных направлениях и, соответственно, преследует две цели: первая – обеспечение соответствующих требований органов дознания, следствия и суда, то есть производство экспертизы лечебной деятельности и вторая – улучшение организации и постановки практического здравоохранения путем выявления и установления экспертами дефектов диагностики и лечения, анализа причин и условий допущенных ошибок и научной разработки проблем патологии человека.

Одна из существенных особенностей деятельности врача заключается в том, что, встречаясь с бесконечным многообразием бо-

лезненных проявлений, в происхождении которых далеко не всегда легко и просто разобраться, он должен принимать ответственные решения, не располагая зачастую даже достаточным временем для осмысления сложившейся ситуации. Отметим, что в медицине не может быть стандартного подхода к больным, стандартного выбора методов диагностики и лечения при одних и тех же заболеваниях, поскольку врач лечит не болезнь, а больного, следовательно, в каждом конкретном случае нужен индивидуальный подход, в связи с этим в практике врача, даже при самом добросовестном отношении к своим обязанностям, возможны ошибки [1].

Не имея ясного представления о специфических трудностях врачебной профессии и о возможностях медицины, больные и их родственники часто склонны объяснять неблагоприятный исход заболевания теми или иными, на их взгляд, неправильными действиями медицинского персонала. Жалобы этих лиц направляются в органы прокуратуры, по некоторым из них возбуждаются уголовные дела и назначается судебно-медицинская экспертиза [3].

Медицинская и юридическая оценка неблагоприятных исходов в медицинской практике во многих случаях затруднена. Все действия медицинских работников, связанные с неблагоприятными последствиями, большинство судебно-медицинских экспертов и юристов делят на три группы: врачебные ошибки, несчастные случаи в медицинской практике и наказуемые деяния – профессиональные преступления [4]. Юридическая оценка таких деяний, как неоказание помощи больному, незаконное производство аборта, незаконное занятие частной практикой, нарушение санитарно-эпидемиологических правил, служебный подлог, получение взятки, незаконное изготовление, хранение, перевозка, сбыт наркотических веществ, стерилизация мужчин и женщин и т.д. – не вызывает трудностей, поскольку уголовная ответственность за эти деяния прямо предусмотрена соответствующими статьями уголовного кодекса РФ. Более часты случаи, когда при лечении больного допускаются те или иные верные действия, то есть медицинская помощь не оказывается должным образом. Здесь нет речи о желании причинить вред больному. Искренне желая помочь ему, врач поступает неправильно, несмотря на добросовестное отношение к своим обязанностям. Если за правонарушения медицинских работников предусмотрена уголовная ответственность соответствующими статьями уголовного кодекса, то за врачебные ошибки врач не несет уго-

ловной ответственности, он может быть привлечен к дисциплинарной, административной ответственности, а больному гарантируется компенсация и бесплатное лечение. Осуждение врачей, в конечном итоге, не сможет изменить ситуацию к лучшему. Гораздо важнее вскрывать дефекты и их причины в оказании медицинской помощи и искоренять недостатки, то есть важнее предупреждать ошибки, иными словами, заниматься их профилактикой. Отсюда и необходимость компетентной, научно обоснованной экспертизы лечебной деятельности. На практике, в большинстве случаев, организация экспертизы осуществляется комиссионным порядком исследования, участием в составе комиссии авторитетных специалистов по данному вопросу и использованием подлинных документов, историй болезни, медицинских карт, свидетельств о смерти и т.д. Одним из наиболее сложных вопросов является установление непосредственной причинно-следственной связи между действием или бездействием медицинского персонала и неблагоприятным исходом, учитывая определенные условия. Имеется в виду характер и течение заболевания, современные возможности медицины, квалификация медицинского персонала, уровень медицинского обслуживания и т.д. С другой стороны, теоретические основы экспертизы лечебной деятельности, по существу, остаются неразработанными, что на практике порой приводит к неодинаковой оценке ситуаций разными экспертными комиссиями, а иногда – к разногласиям в экспертных заключениях даже по одному и тому же делу.

Юристы и медики не разграничивают четко такие понятия, как: врачебные ошибки и несчастные случаи в медицинской практике, самонадеянность, небрежность, а также другие проступки медицинских работников. Каждое из названных понятий практически зависит не только от каких-либо неправильных действий медицинских работников, но и от условий, в которых они произошли. Одни и те же неправильные действия врача при одинаковых исходах должны оцениваться по-разному, в зависимости от конкретных обстоятельств дела, поэтому для предупреждения любых ошибочных действий врача каждый случай врачебной ошибки должен быть тщательно изучен и обсужден на врачебных конференциях, а при проведении экспертизы необходимо вскрыть сущность, характер неправильных действий врача и, в результате, получить основание для квалификации этих действий как добросовестных или недобросовестных и, следовательно, недопустимых. Очевидно, что

врачебные ошибки обусловлены как объективными, так и субъективными причинами. Объективные причины обычно создают фон, а реализуется ошибка, как правило, в связи с субъективными причинами. К числу объективных причин врачебной ошибки можно причислить неполноценность медицинских знаний, вероятность скрытого атипичного течения болезни у конкретного пациента, вызванная особенностями его организма, возможность комбинирования с другими недугами, а также наличие сочетанных заболеваний, которые трудно диагностировать и лечить. Раннее неизвестные заболевания, а также известные, но редко встречающиеся, тоже могут представлять собой серьезную диагностическую проблему. Диагностические ошибки иногда могут быть обусловлены поведением больных, которые способны активно противодействовать исследованиям, отказываться от обследований или от госпитализации и приема препаратов. Субъективные причины врачебных ошибок весьма разнообразны, например, неполноценный осмотр и обследование больного, самоуверенность врача, отказ от совета коллеги или консилиума, либо, напротив, его желание прикрыться авторитетом консультантов и т.д.

В зависимости от того, в какой сфере или на каком этапе оказания медицинской помощи они были допущены, исходя из уже накопленного в отделении опыта, можно выделить следующие виды врачебных ошибок:

Диагностические – это ошибки в диагностировании заболеваний и их осложнений, просмотр или ошибочный диагноз заболевания или осложнения. Эта группа ошибок наиболее многочисленна.

Лечебно-тактические ошибки, которые, как правило, являются следствием диагностических ошибок. Смертельные исходы, в результате неправильного назначения лекарственных средств также нередки в медицинской практике. Можно привести множество клинических примеров таких ошибок. Приведем один из них. Больная Ш. (71 год), находясь в стационаре с диагнозом «пневмония», получала комбинированную терапию, включающую гентамицин в разовой дозе 80 мг 3 раза в сутки и фуросемид по 40 мг в день для коррекции АД, так как страдала гипертонической болезнью. Через 10 дней после начала терапии развилась острая почечная недостаточность, закончившаяся летальным исходом. В анамнезе: хронический пиелонефрит и гипертоническая болезнь. В этом случае не был принят во внимание факт повышения нефротоксич-

ности гентамицина при одновременном применении его с фуросемидом у больной с факторами риска – старческий возраст и хронический пиелонефрит в анамнезе.

Технические – неправильное использование медицинской техники, применение несоответствующих медикаментов и диагностических средств, просчеты в проведении диагностических и лечебных манипуляций, процедур, методик, операций, неполноценная подготовка больного к операциям.

Организационные – недостатки в организации тех или иных видов медицинской помощи, необходимых условий функционирования той или иной службы.

Деонтологические ошибки – это ошибки в поведении врача, в его общении с больными и их родственниками, средним и младшим медицинским персоналом. Современной формой этих ошибок являются ятрогенные заболевания, обусловленные не столько неопытностью, неточностью и незнанием врача, сколько невнимательностью, бестактностью, отсутствием общей культуры.

Ошибки в заполнении медицинской документации – неполноценные, недостаточные, порой малопонятные неточные записи.

При составлении экспертных заключений сотрудниками отделения разработана определенная схема, предусматривающая не случайную, а логически оправданную последовательность ответов. В частности, можно рекомендовать следующую примерную последовательность ответов в заключении:

- характер заболевания или повреждения;
- правильность и своевременность диагностики, полнота обследования;
- правильность и своевременность лечения, полно, достаточно и эффективно ли оно осуществлялось;
- какие ошибки были допущены при оказании медицинской помощи, отметить их причины;
- какова связь между неправильными действиями медицинского персонала и неблагоприятным исходом;
- причина смерти;
- возможность благоприятного исхода при надлежащем выполнении профессиональных обязанностей.

Это лишь схема, которой удобно придерживаться при составлении заключения. В зависимости от особенностей каждого

конкретного случая может оказаться целесообразным изменение последовательности ответов.

Важнейшей задачей здравоохранения в Республике Армения на текущий момент является профилактика медицинских ошибок, предупреждение возможных ошибок и искоренение дефектов в оказании медицинской помощи. С этой целью в Республике должны быть продолжены работы по:

- исследованию качества здравоохранения;
- совершенствованию преподавания клинических дисциплин в медицинских институтах и институтах усовершенствования врачей;
- разработкам стандартных схем лечения основных заболеваний и критериям качества оказания медицинской помощи в соответствии с действующими в РА законодательствами в области здравоохранения.

В заключение следует отметить, что на всех уровнях системы здравоохранения необходимо создать деловую доброжелательную атмосферу для экспертизы и анализа лечебной деятельности не с целью наказания медицинских работников, а с целью выявления наиболее типичных ошибок, причин их возникновения и разработки мер их предупреждения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Вермель И.Г.* Вопросы логики в судебно-медицинских заключениях. М.: «Медицина», 1974.
2. Интернет источник www.forensic.to
3. *Громов А.П.* Права, обязанности и ответственность медицинских работников. М.: «Медицина», 1996.
4. *Томлин В.В.* Судебно-медицинская экспертиза, М., 1996.

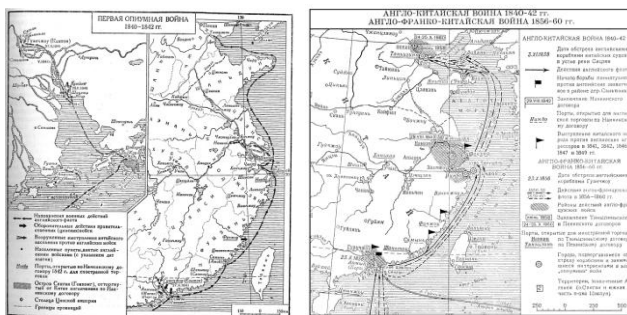
ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ИЛИ ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ

А.В. Абаджян

Из памятников права древних цивилизаций до нас дошли многочисленные свидетельства о правовых нормах, регулирующих деятельность, связанную с наркотическими средствами. Например, в дхармашастре Ману содержались строгие предписания о соблюдении правил сословного потребления сомы. Во времена правления Тамерлана потребители наркотиков и, особенно торговцы ими, подвергались строгим мерам наказания.

Существует версия, что первое знакомство человека с наркотиками произошло примерно 40 тыс. лет назад до н.э. Из документов и исторических хроник известно, что шумеры, китайцы, индусы, древние греки, ацтеки и сибирские племена хорошо знали действия некоторых наркотиков. Знания о лечебных свойствах мака вавилонцы принесли в Персию и Египет. Известно также, что опиум использовался в медицинских целях греками и арабами. Эти народы, кроме исторических данных, оставили об опиуме множество легенд. В Индии упоминание о дикой индийской конопле (бханг) относится к XVIII–XIX вв. до н. э. О гашише как лекарстве от кашля и поноса говорилось в 2737 г. до н.э. в лечебнике китайского императора Шен Нуна, хотя гораздо раньше он упоминался в легендах именно по причине его психоактивных свойств. Арабы считали мак священным растением, которое открывает врата в рай тем, кто его употребляет. В 7 в. до н.э. они расширили границы выращивания мака от Малой Азии до Индии и Китая. Массовое употребление опиума в Азии началось только в XVIII в., после того как на рынке контингента вышла Британская компания, которая владела монополией на производство опиума в Бенгалии и продавала огромное количество этого зелья в Китай. Когда в 1820 г. в Китае был введен запрет на импорт опиума, компания сначала организовала контрабандную перевозку наркотиков, а затем вынудила правительство Великобритании оказать давление на Китай, чтобы насильно возобновить

импорт опиума. Китайский запрет на британский опиум привел в 1842г. к первой опиумной войне, в которой более мощный военно-морской флот Великобритании заставил китайцев вновь открыть границы британскому наркотику. Спустя 15 лет вспыхнула вторая опиумная война, в которой к Великобритании присоединились Франция и США. Китай, конечно же, проиграл и эту войну. Великобритания и другие колониальные державы вынудили Китай отказаться от своих усилий по ограничению торговли опиумом. Опиумные войны привели к легализации импорта опия и открыли двери для его свободного притока из Британи в Индию.

1-ая и 2-ая Опиумная война. Карта

В Древней Армении с проблемой наркотиков столкнулись цари Арташес, Трдат, Тигран. В своих «Указах» они запрещали использование наркотиков и устанавливали суровое наказание. Из источников армянского права известно, что об опьянении было упомянуто в судебниках Мхитара Гоша и Смбата Гундстабля, а также в Канонических законоположениях Давида, сына Алавика.

Во времена правления Владимира Мономаха тех, кто нарушал правила использования наркотиков, строго наказывали, вплоть до смертной казни. О правилах пользования наркотическими веществами было отмечено также в «Артикулах» Петра I и «Указах» Елизаветы.

Благодаря этим ограничениям и запретам многие народы защитили себя от разрушающего действия наркомании.

Постановлением СНК СССР от 29 июля 1935г. наблюдение и контроль за оборотом опиума и других наркотических веществ было возложено на всесоюзную государственную Инспекцию при СНК СССР.

Постановлением СНК от 26 января 1938г. были приняты правила потребления, сбыта и перевозки сильнодействующих и ядовитых, в том числе наркотических средств не для медицинских целей. Эти правила были введены приказами Наркомздрава СССР от 11 ноября 1938г. и Минздрава СССР от 13 сентября 1950г. во всех клиниках, институтах, больницах и других лечебных учреждениях, а также в судебно-медицинских лабораториях. Дополнительный перечень таких правил был издан Минздравом СССР 16 декабря 1961г. и Государственным комитетом СМ СССР по химии 21 декабря 1961г. Впоследствии эти правила дополнялись и изменялись.

Республиканские уголовные кодексы, принятые в 1959–1962гг., расширили и усилили уголовную ответственность за наркоманию. В частности, была установлена уголовная ответственность не только за сбыт наркотических средств и подготовительные к нему действия, но и за приобретение, хранение, перевозку и пересылку наркотических средств без цели сбыта. Преступными были признаны также: нарушение правил производства, приобретение, хранение, учет, отпуск, перевозка или пересылка наркотических средств. Данная норма была помещена в республиканских уголовных кодексах в главу о преступлениях в нарушении общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения.

14 декабря 1963г. Указом Президиума Верховного Совета СССР о ратификации Единой конвенции «О наркотических средствах» (1961г.) СССР был присоединен к Единой Международной Конвенции «О наркотических средствах».

В некоторых уголовных кодексах союзных республик, в том числе и армянском, была установлена уголовная ответственность: за нелегальные посевы опийного мака и индийской конопли; за содержание притонов для наркотизации; за потребление наркотических средств без разрешения врача. Большое значение в деле борьбы с наркоманией имело постановление Президиума Верховного Совета СССР № 3274-6 от 27 января 1965г. «Об усилении борьбы с незаконным изготовлением и распространением наркотических веществ».

В свете требований этого постановления в 1965г. был принят ряд указов Президиумов Верховных Советов союзных республик, в которых были внесены дополнения и изменения в соответствующие уголовные кодексы. В частности, указом Президиума Верховного Совета РСФСР от 3 июля 1965г. была установлена уголовная ответственность за посев южной чуйской или южной маньчжурской конопли.

Указом Президиума Верховного Совета Армянской ССР от 31 августа 1965г., а также ряда других союзных республик была установлена уголовная ответственность за склонение несовершеннолетних к потреблению наркотических средств.

Дальнейшее развитие законодательства связано со значительным усилением и расширением уголовной ответственности за наркоманию в соответствии с постановлением СМ СССР. № 238–193 от 2 апреля 1974г. «О мерах по дальнейшему усилению борьбы с распространением наркомании» и принятием Указа Президиума Верховного Совета СССР от 25 апреля 1974г. «Об усилении борьбы с наркоманией».

В дальнейшем Президиумом Верховного Совета СССР Указами от 8 февраля 1977г. и 19 октября 1982г. в уголовное законодательство по борьбе с наркоманией были внесены изменения и дополнения.

Повышением эффективности правовых мер борьбы с наркоманией можно считать принятие Указа Президиума Верховного Совета СССР от 22 июня 1987г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты СССР» и постановления СМ СССР от 12 июня 1987г. «О запрещении посева и выращивания гражданами масличного мака». Союзным Указом был расширен перечень наркосодержащих растений, за посев и выращивание которых установлена уголовная ответственность.

После распада СССР и установления независимости союзных республик был принят новый Уголовный кодекс РФ Государственной Думой от 26 мая 1996г., а в Армении – 18 апреля 2003г. Вступил в силу ФЗ от 08.12.03г. «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации». В соответствующие уголовные кодексы были внесены дополнения и изменения.

Большое значение в деле борьбы против незаконного оборота наркотических средств имело Соглашение о сотрудничестве между министерствами внутренних дел СНГ в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ от 21 октября 1992г.

В XIXв. в большинстве европейских стран установили ответственность за назначение опия и ограничение его поставок в аптеки, которая способствовала предупреждению крупномасштабного использования наркотиков в немедицинских целях. Единственным исключением являлась Великобритания, где дешевый опиум продо-

вался в бакалейных лавках и свободно использовался до 1868г., когда первый Акт об аптеках получил силу закона.

Наличие свободного доступа к патентованным лекарственным препаратам, основанным на опиатах, явилось причиной существенного расширения в стране «домашней наркомании», масштабы которой значительно сократились после принятия закона «О токсических веществах и аптеках» (1908г.).

В США до 1906г. не существовало закона, регулирующего или ограничивающего продажу фармацевтических препаратов, содержащих наркотические средства.

В США, в соответствии с законом «О контроле за продовольствием и лекарствами», принятом в 1906г., требовалось, чтобы любое вещество, содержащееся в патентованном лекарстве, указывалось на упаковке этого препарата. Однако исполнение этого положения было обеспечено только в 1914г., после принятия закона Харрисона о наркотических средствах.

В связи с контрабандой наркотиков в Европу и Северную Америку встал вопрос о принятии международных мер борьбы с наркоманией.

Международно-правовая борьба с наркотическими средствами охватывает три периода, которые не имеют четко очерченных разделительных линий, а именно: период до Первой мировой войны (1909–1914гг.), период существования Лиги Наций (1920–1940гг.) и период существования ООН (с 1945г. сегодняшний день).

Первая Международная конференция по проблемам борьбы с наркоманией состоялась в 1909г., в связи с чем в 1912 году в Гааге была принята Конвенция по борьбе с опиумом. Далее международное сообщество приступило к поиску новых форм международного контроля за наркотиками. Следующим шагом стало принятие Второй Международной конвенцией по вопросам урегулирования производства, внутренней торговли и потребления готового опия. Эта Конвенция была ратифицирована некоторыми государствами лишь в 1919г., а СССР присоединился к ней лишь в 1936г.

В 1920г. на первой ассамблее Лиги Наций был создан Сопроводительный комитет по торговле опиума и других опасных лекарственных веществ. Этот комитет просуществовал до 1940г. Данный этап отличался обширной системой международного контроля за наркотиками. Величайшим достижением Лиги Наций, как уже отмечалось, стало создание Постоянного комитета по наркотическим средствам.

Лига Наций в 1925г. приняла Конвенцию, которая вступила в силу в 1928г. и обязывала государств-участников предоставлять подробный отчет за соблюдением договорных обязанностей. Такой подход стал ключевым звеном, действующим в настоящее время в системе международного контроля. Начиная с этого времени, система международного контроля за наркотиками развивалась и совершенствовалась в рамках Лиги Наций, а с 1946г. – под эгидой ООН.

Следующим шагом стало принятие ряда Конвенций, некоторые из которых действуют до сих пор. В рамках ООН была создана Комиссия по наркотическим средствам. Комиссия была усовершенствованным видом предшествующего органа в Лиге Наций. Она стала полномочным представителем государств-участников ныне действующей Конвенции «О наркотических средствах», принятой в Нью-Йорке в 1961г.

В настоящее время действуют три Международные Конвенции: Единая Конвенция «О наркотических средствах» 1961г.; Венская Конвенция «О психотропных веществах» 1971г. и Конвенция ООН «О борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ» 1988г.

Развитию международного сотрудничества в различных областях часто препятствуют политические конфликты и разногласия, однако контроль за наркотическими средствами стал одним из исключений. Успешное применение системы международного контроля Комитетом по контролю за наркотиками способствовало обеспечению эффективного регулирования за незаконным перемещением наркосодержащих веществ практически по всему миру. Контроль ведется практически на всех стадиях наркооборота, начиная с производства, изготовления, торговли и заканчивая распределением и потреблением.

Конвенция 1971г. существенно повлияла на совершенствование практики выдачи рецептов. С принятием этой Конвенции существенно сократилось количество распространения лекарственных препаратов, которые содержали наркотические и психотропные вещества. Во многих странах существовали лекарственные препараты сомнительного содержания наркопсихотропных компонентов. Конвенция 1971г. сыграла важную роль в искоренении ненадлежащего, хотя и законного использования наркотических средств.

Для успешной реализации международного сотрудничества в борьбе против незаконного оборота наркотиков были разработаны международные договоры о контроле за наркосодержащими препаратами, основные положения которых были включены в Конвенцию 1988г. «О борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ». В этой Конвенции были разработаны конкретные меры по борьбе с оборотом наркотиков, злоупотреблением ими, порядок сотрудничества между судебными органами по вопросам выдачи торговцев наркотиками, а также методы борьбы с отмыванием денег, полученные в результате незаконного оборота наркосодержащих веществ.

Ратификация этих трех Конвенций показывает готовность правительств различных государств содействовать контролю за наркотиками в мире. Сотрудничество в этой области привело к тому, что специалисты и правоохранительные органы более эффективно стали реализовывать конкретные меры по предупреждению и пресечению незаконного оборота наркотических средств.

Члены Международного комитета по контролю за наркотиками осуществляют свои функции не как представители определенного государства, а как частные лица. В том случае, если страны-участники Конвенций не принимают во внимание рекомендации комитета, то они вправе поставить об этом в известность Экономический и Социальный Совет ООН. В качестве крайней меры Комитет уполномочен рекомендовать государствам-участникам прекратить торговлю наркотическими средствами со страной, не выполняющей требования договорных соглашений.

Последнее место занимает среди норм Конвенций контроль за использованием наркотических средств в медицинских целях. Наркотические средства в виде морфина, кодеина и других опиоидов, которые используются для облегчения страданий людей, считаются лекарствами и поэтому являются приоритетом в области здравоохранения. Необходимость регулирования порядка использования наркотических средств вытекает из того, что на сегодняшний день отмечаются различные нарушения в области использования этих веществ. В частности, эти нарушения выражаются в сокрытии истинных показателей потребления наркосодержащих препаратов.

Наркотические средства, согласно положениям международных договоров в области контроля за наркотиками, должны ис-

пользоваться в соответствии с обоснованной медицинской практикой, которая обязана основываться на правильном диагнозе врача и надлежащей дозировке. Однако многие государства не в силах удовлетворять потребности здравоохранения, а это приводит к тому, что во многих странах правительства сталкиваются с трудностями финансирования населения медицинскими услугами. Это, в свою очередь, приводит к невыполнению населением требований, связанных с назначением лекарственных препаратов, в связи с чем развивается подпольный рынок наркосодержащих лекарств.

В связи с этим Комитет по контролю за наркотиками активно добивается того, чтобы политика государств была направлена на развитие снабжения фармацевтическими препаратами. Комитет также добивается, чтобы национальные органы здравоохранения четко ограничивали незаконное пользование наркотиками, недостаточный объем продаж и возможность потребления лекарств, а также обеспечивали выработку применения надлежащей практики назначения, выдачи лекарств и представления пациентам полной информации об этих лекарствах.

Комитет по контролю признает, что нормативные акты не могут спасти от всех бед в области наркомании и что государства сами по себе не могут обеспечивать меры по ликвидации незаконного оборота наркотиков. Поэтому Комитет способствует любой инициативе, которая направлена на сокращение спроса наркотиков. Конвенция 1988 года содержит ряд норм, которые способствуют этому.

Однако было бы не правильно недооценивать роль нормативно-правовых актов. Практика свидетельствует, что национальное законодательство вместе с международными мерами контроля за наркотиками представляют собой действенную силу как средство сдерживания процесса распространения наркомании.

Злоупотребление наркотическими средствами, обусловленное существованием у части населения устойчивой потребности в изменении состояния своей психики, среди негативных социальных явлений занимает особое место. Немедицинское потребление психически активных веществ нередко заходит так далеко, что принимает характер заболевания, именуемого «наркоманией».

В органах внутренних дел одной из более актуальных задач становится предупреждение и раскрытие преступлений, связанных с наркотиками. Это получило более узкое распространение, по

сравнению с незаконным оборотом наркотиков. Криминологическая оценка причин наркотизации населения, личности участника незаконного оборота наркотиков и наркотической ситуации в стране позволяет представить, какие огромные трудности стоят на пути преодоления наркотизма, что деятельности только правоохранительных органов для этого явно недостаточно.

Однако борьба с незаконным оборотом наркотиков осложняется тем, что, наряду с типичными видами наркотической зависимости, намечается тенденция распространения новых видов наркозависимости. Это связано с тем, что появляются все новые и новые наркотики растительного и синтетического происхождения.

Без национальных и международных мер контроля немедицинское использование наркотических средств достигло бы таких масштабов, которые сравнимы были бы лишь с эпидемией. Допустить такую ситуацию нельзя.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Авакян Р.О.* Наркомания и методы борьбы с нею // Спец. ред. Г.М. Воскресенский. Ер.: «Айастан». 1990.
2. *Авакян Р.О.* Памятники армянского права. Ер.: «ЕФ МНЮИ–XXI век». 2000.
3. *Алексеев А.И.* Криминология. Курс лекций. М.: «Щит-М». 1998.
4. *Курченко В.Н.* Противодействие незаконному обороту наркотических веществ и психотропных веществ: Уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты/ В.Н. Курченко С-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 427с.
5. *Майоров А.А., Малинин В.Б.* Наркотики: преступность и преступления: Теория и практика уголовного права и уголовного процесса / А.А. Майоров, В.Б. Малинин. С-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 149с.
6. *Международное уголовное право / Под ред. В.Н. Кудрявцева.* М.: «Наука», 1999.
7. *Наркотики и наркомания «Серия Панацея».* Ростов н/Д: «Феникс». 2000.
8. *Наркотики: социальные медицинские и правовые аспекты: Справочник / авт.-сост.: И.И. Кузнецов. С.К. Купрейчик.* Мн.: «Новое знание». 2001.
9. *Поветкин И.* Ответственность за незаконный оборот наркотических средств / И. Поветкин // *Законность.* 1999. № 1. СС. 34–36.

10. Прохорова М.Л. Наркотизм: Уголовно-правое и криминологическое исследование: Теория и практика уголовного права и уголовного процесса / М.Л. Прохорова. С-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. С. 164.
11. Российское законодательство X–XXвв. В 9-ти томах. Законодательство Древней Руси. Т. 1–4. М.: «Юрид. лит.». 1984.

**ՓՈՐՉԱՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՏԵՂԾՄԱՆ
ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

Լ.Հ. Սաֆարյան

ՀՀ ոստիկանության փորձաքրեագիտական վարչություն

1918թ. հոկտեմբերի 5-ին ՌԻՖՏՈՒ ՆԳ ժողովրդական կոմիսարիատի կոլեգիայի նիստում ընդունվեց քրեական հետախուզության բաժինների կազմակերպման դրույթը:

Հասկանալով, որ հանցավորության դեմ տարվող պայքարը թույլ է, քրեական հետախուզության աշխատակիցների կադրերը սահմանափակ են և ոչ բավարար որակավորման աստիճանի՝ քրեական հետախուզության ստեղծումից անմիջապես հետո՝ նրա ղեկավարությունը՝ չնայած այդ տարիների համար ֆինանսական և կադրային խիստ սահմանափակ հնարավորություններին, ձեռնամուխ եղավ քրեագիտական ստորաբաժանումների ստեղծման գործին:

1919թ. փետրվարին ՆԳ ժողովրդական կոմիսարիատի կոլեգիայի համար կենտրոնական հետախուզությունը պատրաստեց գեկույց: Դրանում նշվում էր կենտրոնական հետախուզությանը կից գիտական կենտրոնի /բաժնի/ ստեղծման հարցը, որը կլինէր քրեական հետախուզության բաժինների համար դատական փորձաքննությունների, լուսանկարչության և մատնադրոշմային հարցերով մշտական խորհրդատու:

Առաջարկվում էր այդ բաժինը կոչել դատական փորձաքննությունների կաբինետ, որը կունենար լայն շրջանակի պարտականություններ և օպերատիվ ծառայության կարգավիճակ: Զեկույցում նշված էին կաբինետի գլխավոր առաջադրանքները՝

- գիտական փորձաքննության կազմակերպումը,
- քրեական հետախուզության աշխատակիցների ուսուցումը /հանցագործության բացահայտման գործում գիտական

մեթոդների օգտագործման հնարավորությունները՝ դեպքի վայրի գննություն, լուսանկարչություն, դակտիլոսկոպիա և այլն,

– քրեական հետախուզության աշխատակիցներին տեղեկում պրակտիկ օգնության ցուցաբերումը:

1919թ. փետրվարի 15-ին ՌՍՖՍՌ ՆԳ ժողովրդական կոմիսարիատի կոլեգիան հաստատեց կաբինետի, մատնադրոշմային բյուրոյի, ինչպես նաև թանգարանի ստեղծման նախագիծը:

1919թ. մարտի 1-ին ՌՍՖՍՌ ՆԳԺԿ կենտրոնական հետախուզությանը կից սկսեց գործել Ռուսաստանի Դաշնության դատական փորձաքննությունների առաջին կաբինետը, որը դարձավ քրեական հետախուզության գիտատեխնիկական ծառայության հիմքը, ներքին գործերի առաջին փորձաքրեագիտական ստորաբաժանումը: Նրա առաջին ղեկավար, կազմակերպիչ և փորձագետ նշանակվեց Պյոտր Սերգեևիչ Սեմյոնովսկին:

Արդեն **1923թ.** փորձաքննությունների կաբինետներ էին գործում Լենինգրադում, Խարկովում և Մամարայում: Նման կաբինետներ են ստեղծվում Ղազախստանի և Ղրղզստանի (1924թ.), Ուզբեկստանի (1926թ.) և Բելոռուսի (1927թ.) Հանրապետությունների ներքին գործերի համակարգերում:

1926թ. հունվարին Հայկական ՍՍՀ ՆԳ ժողովրդական կոմիսարիատը ՌՍՖՍՌ ՆԳ ԺԿ-ին տեղեկացրեց քրեական հետախուզությանը կից գիտատեխնիկական բաժնի և կենտրոնական հաշվառման բյուրոյի ստեղծման մասին: Միննույն ժամանակ խնդրվում էր տեղեկություններ հայտնել մատնադրոշմային գրանցման կարգի, գրականության, ինչպես նաև Բերտիլոնի ֆոտոխցիկի ձեռք բերման հնարավորության մասին: Հայաստանի ՆԳ ԺԿ գիտատեխնիկական բաժնի առաջին ղեկավար է նշանակվում Ալեքսանդր Նիկոլայևիչ Պոպովը, որը 1927թ.-ին տեղափոխվում է այլ աշխատանքի և, այսպես, Հայաստանի ներքին գործերի համակարգում առաջին փորձագիտական ստորաբաժանումը սկսել է գործել 1926 թ. հունվարից:

1960-ականների սկզբին որոշում կայացվեց միավորել քրեագիտական, օպերատիվ-տեխնիկական և կապի ստորաբաժանումները մեկ ծառայության մեջ, ինչը խիստ բացասական

ազդեցություն ունեցավ քրեագիտական ստորաբաժանումների գործունեության վրա: Միսլ մոտեցումը ուղղվեց 1970-ականներիի վերջին. ՓՔ ծառայությունը առանձնացվեց նշված արհեստականորեն ստեղծված բազմապրոֆիլ ապարատից՝ որպես անկախ ինքնուրույն ծառայություն: ՀՍՍՀ ՆԳ համակարգում այն իրականացվեց 1983 թվականին. վերակազմավորվեց փորձաքրեագիտական բաժինը: Ներկայումս ՀՀ ոստիկանության կենտրոնական ապարատի փորձաքրեագիտական ծառայությունը գործում է ինքնուրույն վարչության կարգավիճակով, իսկ տարածքային մարմիններում գործում են նույնանուն բաժանումները և խմբեր:

Ներքին գործերի մարմինների փորձաքրեագիտական ստորաբաժանումների գործունեության առանձնահատկությունները՝ հատկապես մասնակցությունը դեպքի վայրերի զննությանը և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներին, քրեագիտական հաշվառումների և օպերատիվ-տեղեկատու քարտադարանների վարումը (որոնցով այն տարբերվում է այլ փորձագիտական հաստատություններից) թույլ են տալիս հաստատել, որ ծառայությունը յուրահատուկ է և պահանջված: Փորձաքրեագիտական վարչությունում են գործում Հանրապետությունում եզակի մատնադրոշմային և գնդակապարկուճային քարտադարանները, որոնց դերն ու նշանակությունը հանցագործությունների բացահայտման գործում անհնար է գերազնահատել: Նշված քարտադարանները համապատասխանաբար 1999 և 2005թթ. ապահովվեցին ավտոմատացված իդենտիֆիկացիոն համակարգերով, ինչը էապես ազդեց վերջիններիս գործունեության արդյունավետության բարելավման վրա: 2014թ. մատնադրոշմային իդենտիֆիկացիոն ավտոմատ համակարգը համալրվեց նոր ծրագրային մոդուլի փոխակերպիչով, ինչը հնարավորություն տվեց առանց տեքստային և մատնադրոշմային թվայնացված ինֆորմացիայի կորստի ազատ փոխհամագործակցել ինչպես ԱՊՀ անդամ պետությունների, այնպես էլ Ինտերպոլի մատնադրոշմային քարտադարանների հետ: Քարտադարանների գործունեությունները կանոնակարգված են Հայաստանի

Հանրապետության կառավարության համապատասխան որոշումներով:

Տարաբնույթ հետազոտություններ և փորձաքննություններ իրականացնելու համար վարչությունում օգտագործվում են այնպիսի տեխնիկական միջոցներ և սարքավորումներ, ինչպիսիք են «Լեյկա» համեմատական մանրադիտակը, փաստաթղթերի հետազոտման համար նախատեսված «Ռեգուլա» սարքը, գազային քրոմատոմասսպեկտրոմետրը՝ համապատասխան էլեկտրոնային գրադարաններով և այլն: Վարչության քրեագիտական շարժական լաբորատորիան հնարավորություն է տալիս Հանրապետության ցանկացած վայրում և պայմաններում կատարել դեպքի վայրի որակյալ զննություն և նախնական օպերատիվ հետազոտություններ: Մոտ ապագայում ձեռք կբերվի գազային քրոմատոգրաֆ՝ կրակախոնիզացնող դետեկտորով՝ նախատեսված նոր սերնդի «դիզայներական թմրամիջոցների» հետազոտման համար, դատաձգաբանական փորձաքննությունների հնարավորությունների և որակի բարձրացման նպատակով հրազենների կրակման սարք՝ գնդակի արագության չափման համակարգով և գնդակորսիչով, փամփուշտներ կրակելու և ապամոնտաժելու համար նախատեսված սարքավորումներ և այլն:

Ներքին գործերի համակարգում փորձագիտական ծառայության ստեղծումը կարողացավ զինել քննության և օպերատիվ-հետախուզական մարմիններին գիտատեխնիկական զարգացման նվաճումների վրա հիմնավորված հուսալի ապացուցողական բազայով:

Հանցավորության դեմ պայքարի առաջնային գծում կողք կողքի այլ ծառայությունների հետ իրենց պայքարն են տանում փորձագետ-քրեագետները: Օգտագործելով նորագույն մեթոդներն ու տեխնիկական հատուկ միջոցները՝ նրանք ստիպում են «համր վկաներին» տեղեկություններ հայտնել հանցագործության անհայտ դրվագների մասին:

Ներկայումս սրընթաց զարգացող աշխարհը բոլոր ոլորտներում ամենօրյա նոր խնդիրների լուծման պահանջ է ներ-

կայացնում, այդ թվում՝ փորձագիտական ծառայության համար: Եվ, ելնելով պնդումից այն մասին, որ քրեագիտությունը անընդհատ զարգացող գիտություն է, և այն հանգամանքից, որ քրեագիտական շատ հիմնախնդիրներ դեռևս չեն գտել իրենց վերջնական լուծումները՝ քրեագետ-գիտնականների և գործնական աշխատակիցների հիմնական և առաջնահերթ աշխատանքները պետք է ուղղված լինեն ինչպես ավանդական, այնպես էլ նոր, ժամանակակից մեթոդների զարգացմանը, այնպես էլ միջոցներ մշակելուն ու ներդնելու խնդիրները լուծելուն: Ակնհայտ է, որ փորձաքրեագիտական ծառայության գործունեության արդյունավետության բարձրացումը հանդիսանում է հանցավորության դեմ պայքարի գործում վերջնական արդյունքների բարելավման հիմնական ռեզերվներից մեկը:

2014թ. հոկտեմբերի 30-ին Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանում կայացած հանրապետական գիտական կոնֆերանսը նույնպես հաստատում է այն իրողությունը, որ ժամանակակից հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետության առաջնային գրավականներից է քննչական և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների փորձաքրեագիտական ժամանակակից մեթոդներով ապահովման կատարելագործումը:

**ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԴՍՏԱԿԱՆ
ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ**

Ա.Տ. Սարգսյան

ՀՀ ռստիականության փորձաքրեագիտական վարչություն

Ներքոհիշյալ տեքստում տեղ գտած նյութերն առնչվում են իրավապահ մարմինների պրակտիկ աշխատանքին, առկա խնդիրներին ու մոտեցումներին: Տեքստում բերված են տեղեկություններ թմրամիջոցների դասակարգման, թմրամիջոցների դատական փորձաքննությամբ լուծվող հարցերի, ինչպես նաև քննությունն իրականացնող մարմնի կողմից փորձագետի եզրակացության տեղին օգտագործման վերաբերյալ: Քննարկված են խնդիրներ օրենքով նախատեսված հսկվող թմրամիջոցների և հսկողությունից դուրս մնացած թմրամիջոցների ու դրանց տարածման դեմ ուղղված միջոցառումների վերաբերյալ:

Դատական փորձաքննությունները հայտնի են և կիրառություն են գտել դեռ վաղ ժամանակներում: Պատմությունից առկա են փաստեր աշխարհի տարբեր մասերում քրեագիտության ներդրման մասին: Քրեագիտության հիմնադրման վառ ներկայացուցիչ է սլավոնական ծագմամբ ավստրովենգրիացի **Խուան Վաչետիչը**, որը, 1884 թվականին տեղափոխվելով Արգենտինա, 1888 թվականից աշխատել է Բուենոս Այրեսի ռստիկանությունում, որտեղ 1891 թվականից գլխավորել է **Նույնականացման բյուրոն**: Քրեագիտությանն ուղղված առաջին փորձերը կատարվել են մարդաչափական ուսումնասիրություններ և հաշվառումներ կատարելու սկզբունքով: Այսօրվա պատկերացմամբ քրեագիտության ասպարեզում պատկերացումները եղել են պրիմիտիվ, որոնք տարիների ընթացքում մշակվել ու հղկվել են:

Խուան Վայնտիկ

Նորագույն քրեագիտությունը բաժանվել է երկու մասի՝ ավանդական, որում հետքաբանությունը կազմում է քրեագիտության ամբողջ ուսմունքի հիմքը, և ոչ ավանդական: Ավանդական քրեագիտությունը ներառում է այնպիսի ուղղություններ, ինչպիսիք են ձեռագրաբանության, բալիստիկայի, մատնադրոշմային դատական փորձաքննությունները: Ոչ ավանդական քրեագիտության ուղղություններից են դատական կենսաբանությունը, դատական քիմիան և մի շարք այլ ուղղություններ: Ներկայիս զարգացման պայմաններում ԱՄՆ իրավապահ մարմինների կողմից լայն կիրառություն է ստացել ԴՆԹ-ի դատական փորձաքննությունը, որը հանցավորության դեմ պայքարի հզոր և էֆեկտիվ միջոց է:

Դատական փորձաքննությունների մի ահռելի բաժին են կազմում դատաքիմիական փորձաքննությունները, որտեղ թմրամիջոցների վերաբերյալ դատական փորձաքննություններն առանձին ուղղություն են կազմում: Թմրամիջոցների չարաշահումների հետ կապված դեպքերը բազմազան են և դատական պրակտիկայում նորություն չեն: Դեռ վաղ ժամանակներից դրանց չարաշահումների դեմ մղվել է մշտական պայքար:

Թմրամիջոցներն ըստ դասակարգման բաժանվում են երեք խմբի՝

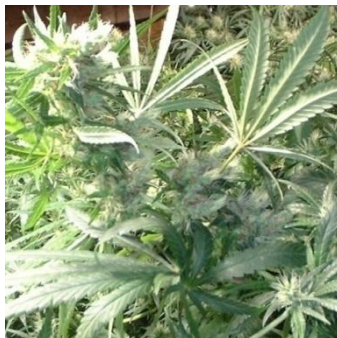
- բնական ծագում ունեցող թմրամիջոցներ,
- թմրամիջոցներ,
- սինթետիկ թմրամիջոցներ:

Բնական ծագմամբ թմրամիջոցները որոշ բուսատեսակներում սինթեզվում են բնական ճանապարհով՝ ըստ իրենց գենետիկ հատկանիշների:

Կիսասինթետիկ թմրամիջոցները ստեղծվում են մարդկանց կողմից բնական հումքերը օգտագործելով՝ որոշակի քիմիական սինթեզի արդյունքում:

Սինթետիկ են համարվում այն թմրամիջոցները, որոնց սինթեզի ժամանակ բնական նյութեր չեն օգտագործվում. դրանք գուտ քիմիական սինթեզի արդյունք են:

Բնական ծագում ունեցող թմրամիջոցներից են կանեփի հումքից պատրաստվող թմրամիջոցները: Այն մարդու կողմից օգտագործվող առաջին բույսերից է և առաջինը ընտանիացվել է Չինաստանի հյուսիսում 5000–6000 տարի առաջ՝ որպես տեքստիլ արտադրությունում օգտագործվող թելատու բույս: Մեր թվարկությունից առաջ առաջին անգամ Չինաստանում են կանեփից ստացել թուղթ. դրանից 100 տարի հետո կանեփը ճանաչվել է որպես հիմնական հատիկավոր կուլտուրաներից մեկը: Հնդկաստանում պահպանվել են գրառումներ (2000–1400 մ.թ.ա.), որոնց համաձայն կանեփն օգտագործվել է բժշկության մեջ, ծիսակատարությունների ժամանակ, ինչպես նաև՝ որպես թելատու բույս: Ավելի ուշ կանեփի բույսը մարդկությանը հայտնի է դարձել նաև որպես թմրամիջոցի աղբյուր:

Կանեփի բույսի գազաթային մասը

Բնական ծագմամբ թմրամիջոցների շարքին է դասվում նաև կակաչը (ինչպես նաև դրանից պատրաստվող թմրամիջոցները), որը կակաչագգինների ընտանիքին պատկանող միամյա, երկամյա կամ բազմամյա բույս է: Հայտնի է մոտ 100 տեսակ, տարածված է առավելապես հյուսիսային կիսագնդում: Խաշիաշը մշակվում է ձեթ, ափիոն, ինչպես նաև սերմեր ստանալու նպատակով: Հայտնի են այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են ձիթախաշիաշը, քնաբեր խաշիաշը, դեկորատիվ և վայրի խաշիաշը. վերջինս այլ կերպ կոչվում է նաև ինքնացան խաշիաշ: Ձիթատու խաշիաշի սերմերը պարունակում են 46–56% ձեթ և մինչև 20% սպիտակուցներ. այն օգտագործվում է հրուշակեղենի, պահածոների, օժանելիքի արդյունաբերության մեջ: Սերմերը ևս օգտագործվում են հրուշակեղենի արտադրությունում: Քնաբեր կակաչն օգտագործվում է որպես ափիոնի հումք:

Միջնադարում Փոքր Ասիայի մուսուլմանական երկրներում տարածվել է ծխելու միջոցով ափիոն օգտագործելու սովորույթը: Փոքր Ասիայից ափիոնը մուտք գործեց հարավ, և ափիոն օգտագործող գլխավոր երկիր դարձավ Չինաստանը, ինչի համար 1820թ. Չինաստանի կառավարությունը արգելեց ափիոնի մուտքը պետություն: Անգլիական պետությունը, հանդիսանալով ափիոնի մատակարար դեպի արևելյան երկրներ, սկսեց մի պատերազմ, որը պատմության մեջ հայտնի դարձավ «ափիոնային» անվանումով: Պատերազմում պարտված Չինաստանը ստիպված եղավ կրկին թույլատրել ափիոնի մուտքը երկիր, ինչի արդյունքում ափիոնի օգտագործումը ձեռք բերեց մասսայական բնույթ:

Ափիոնի խաշիաշի ցանկատարածք

Թմրամիջոցների կործանարար հատկություններին ժամանակին անդրադարձել են թագավորներ Արտաշեսը, Տրդատը և Տիգրանը, ովքեր իրենց հրամաններում նշել են թմրամիջոցների օգտագործման անընդունելիությունը և սահմանել խիստ պատիժներ: Հայ իրավունքի պատմությունից հայտնի է նաև, որ թմրամոլության երևույթին անդրադարձ է կատարվել Մխիթար Գոշի և Սմբատ Գունդստաբլի դատաստանագրքերում, ինչպես նաև Ալավիկի որդի Դավիթի կանոնական իրավունքի դրույթներում: Ուստի դեռ վաղ ժամանակներից մարդկությանը հայտնի են եղել թմրամիջոցների կործանարար հատկությունները: Թմրամիջոցների օգտագործումն ուղղակի վնաս է հասցնում հասարակության բջջին՝ մարդուն, որպես անհատ խանգարում հասարակության մեջ նրա կայացմանը, որպես լիարժեք անդամ դրսևորվելուն: Թմրամիջոցները մարդու առողջությանը հասցնում են ոչ միայն հոգեբանական վնաս, այլ նաև հիվանդագին են ազդում մարդու ֆիզիկական առողջության վրա: Պատահական չէ, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում թմրամիջոցների չարաշահումների վերաբերյալ հոդվածների 26-րդ գլուխը վերնագրված է «Բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները»:

Դատական փորձաքննությունների կիրառման շահագրգիռ կողմերից է ոստիկանությունը, որի կողմից հետաքննվող մի շարք գործեր բացահայտվում են շնորհիվ փորձաքննությունների: Թմրամիջոցների փորձաքննության արդյունքում փորձագետի կողմից անհայտ նյութի հետազոտությամբ ձևավորված հետևությունն է քննությունն իրականացնող մարմնի համար հանդիսանում հիմք նյութերի հետագա ընթացքը լուծելիս կամ արդեն իսկ քրեական գործի շրջանակներում քննությունն ըստ էության իրականացնելիս: Աշխատանքային պրակտիկայում առավել հաճախ հանդիպում են 266, այն է՝ թմրամիջոցների, հոգեներգործուն նյութերի, դրանց համարժեքների և պրեկուրսորների ապօրինի շրջանառությունն իրացնելու նպատակով, և 268, այն է՝ թմրամիջոցների կամ հոգեներգործուն նյութերի ապօրինի շրջանառությունն առանց դրանց իրացնելու նպատակի, հոդվածների հատկանիշներով դեպքերը, որոնցով քիչ չեն վի-

ճահարույց հարցերը՝ նյութերի որակական և քանակական գնահատման հետ կապված: Փորձաքննությամբ պարզաբանվող և քրեական գործի ընթացքը լուծող էական հանգամանք է թմրամիջոցի տեսակը և, իհարկե, դրա ճշգրիտ քանակի որոշումը: Քրեական օրենսգրքին կից հավելվածներում ներառված նյութերի մի մասի համար (հիմնականում դրանք բուսական ծագում ունեցող թմրամիջոցներն են) քանակը որոշվում է ըստ ընդհանուր զանգվածի՝ բացառելով խոնավությունը, իսկ մի մասի համար (հիմնականում դրանք սինթետիկ թմրամիջոցներն են) կատարվում է ակտիվ նյութի քանակական հաշվարկ գերզգայուն և ճշգրիտ սարքավորումներով: Փորձագիտական աշխատանքում իհարկե մեծ նշանակություն ունի նաև փորձագետի ձեռնահասությունը: Փորձաքննությունների կատարման մեջ կարևոր տեղ են զբաղեցնում հաշվառումներն ու վերլուծությունները: Թմրամիջոցներ հետազոտող լաբորատորիայի դրակը պայմանավորված է ինչպես փորձագետների ձեռնահասությամբ, այնպես էլ տվյալ լաբորատորիայի տեխնիկական հագեցվածությամբ: Թմրամիջոցների հետազոտությունների մեջ հաճախակի անհրաժեշտություն է առաջանում կատարել նմանատիպ թմրամիջոցների բաղադրության համեմատություն, ինչը քրեական գործի վարույթն իրականացնելիս քննությանը օգնում է հաստատել կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից թմրամիջոցի իրացման փաստը:

Ներկայումս թմրաբիզնեսը ձեռք է բերել նոր որակ, և հետզհետե տարածում են գտնում նոր սերնդի թմրամիջոցներ, որոնք այսօր հայտնի են սպայս կամ դիզայներական թմրամիջոցներ անվանումներով: Նման նյութերի, նոր որակի թմրամիջոցների սինթեզման նպատակն օրենքով նախատեսված արգելքները շրջանցելն է:

Սինթեզվում են այնպիսի նյութեր ու դրանց անալոգներ, որոնք մարդու օրգանիզմի վրա ցուցաբերում են հոգեակտիվ ներգործություն, թմրանյութերին բնորոշ ազդեցություն, սակայն դուրս են օրենքով նախատեսված հսկվող նյութերի (թմրամիջոցների, հոգեներգործուն նյութերի և դրանց պրեկուրսորների) ցանկից: Նմանատիպ նյութ է JWH-018-ը, որը զուտ գիտական

նպատակներով սինթեզել է ամերիկացի գիտնական **Ջոն Հեֆմանը** 1995թ., որից հետո հանցագործների կողմից գյուտն օգտագործվել է իրենց հանցավոր պլաններն իրականացնելու համար, սինթեզվել են մի շարք նմանատիպ նյութեր: Մպայսերը որպես թմրանյութ անօրինական շրջանառության մեջ հայտնվել են սկսած 2005թ.-ից: ՀՀ տարածքում նման նյութերի առկայությունը դիտվում է 2013 թ.-ից:

Նշված թմրանյութերի դեմ պայքարի կազմակերպման նպատակով կատարվում են օրենսդրական փոփոխություններ, տեխնիկական վերազինում և այլն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Васнецов А.* Факт приобретения наркотиков надо доказывать /А. Васнецов// Российская юстиция. 1999. № 6. С. 51.
2. *Гасанов Э.Г.* Борьба с наркотической преступностью: международный и сравнительно-правовой аспекты / Э.Г. Гасанов. М., 2000. С. 16.
3. *Зазулин Г.* В борьбе с наркоманией нет легких рецептов/ Г. Зазулин // Санкт-Петербургский университет. Специальный выпуск. 2002. 24 июня. СС. 10–11.
4. *Кипнис Н.* Незаконные действия с наркотическими средствами без цели сбыта / Н. Кипнис // Уголовное право. 1998. № 3. С. 41.
5. *Курченко В.Н.* Противодействие незаконному обороту наркотических веществ и психотропных веществ: Уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты/ В.Н. Курченко. С-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 427с.

6. *Майоров А.А., Малинин В.Б.* Наркотики: преступность и преступления: Теория и практика уголовного права и уголовного процесса / А.А. Майоров, В.Б. Малинин. С-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. С.149.

7. ՀՀ քրեական օրենսգիրք:

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ ЭКСПЕРТНЫХ ЗАКЛЮЧЕНИЙ В ПРИГОВОРЕ СУДА

С.С. Аветисян

В соответствии со ст. 104 Уголовно-процессуального кодекса РА (далее – УПК РА) [1], к числу самостоятельных видов доказательств относится заключение эксперта, а по УПК РФ [2] – показания эксперта и специалиста (ст. 80). В ст. 114 того же закона закреплены основания назначения и производства судебных экспертиз (к числу таких оснований относятся специальные познания в области науки, искусства, техники и ремесла, необходимые по конкретному делу в целях получения фактических данных, имеющих доказательственные значения).

Понятие эксперта, его права и обязанности установлены в ст. 85 УПК РА. Заключение эксперта – это письменно изложенные, им обоснованные выводы по вопросам, поставленным на разрешение, а также по вопросам, входящим в его компетенцию, к которым он пришел в результате исследования предоставленных материалов.

Эксперт может быть допрошен по поводу данного им заключения. При этом, протокол допроса эксперта не может заменить экспертное заключение. Эксперт может быть допрошен в случае, когда заключение недостаточно ясно, содержит неполноту, для устранения которых не требуются новые исследования, а также в случае, когда возникла необходимость уточнения примененных экспертом исследовательских методик и понятий. Допрос допускается после оглашения им заключения.

В законе закреплено важное положение о том, что наличие специальных (не юридических) познаний у лица, производящего дознание: следователя, прокурора, специалиста, понятого не исключает обязательности назначения в случае необходимости экспертизы (ст. 243 УПК РА). Почему-то о судьбе здесь ничего не говорится.

В ст. 108 УПК РА (ст.136 УПК РФ) перечисляются случаи обязательного назначения экспертизы, в частности, для установления причины смерти, характера и степени вреда, причиненного здоровью и др.

Оценка заключения эксперта в суде осуществляется по общим правилам, установленным в ст. 124–127 УПК РА. При этом, ни одно доказательство, в том числе экспертное заключение, не имеет заранее установленной силы и преимущества или недостатков перед другими доказательствами. Все доказательства должны быть оценены в установленном законом порядке. Иногда суды не оглашают и не исследуют заключение эксперта. В таком случае правила исследования и оценки доказательств по делу нарушаются. В описательной части приговора суд обязан тщательно проанализировать и оценить экспертное заключение. При несогласии с выводами экспертов суд обязан мотивировать свое несогласие. В основу приговора может быть положено заключение такой экспертизы, которая проведена с соблюдением требований закона; в заключении должны отражаться все поставленные на разрешение вопросы; выводы экспертов не должны содержать внутренних противоречий. Заключение эксперта не должно противоречить другим доказательствам по делу.

При постановлении приговора судьи нередко виновность или невиновность подсудимого констатируют лишь формальным указанием заключения эксперта. Суд должен конкретно показать, какие выводы эксперта подтверждают виновность (невиновность) лица, достоверны или ошибочны экспертные выводы, получены ли они из надлежащего источника. Формальная ссылка на заключение эксперта может послужить поводом для отмены приговора. При наличии двух и более экспертиз суд должен мотивировать, по каким причинам одно заключение кладет в основу приговора, а другое считает необоснованным.

При оценке экспертных заключений нередко возникают трудности в тех случаях, когда выводы эксперта носят вероятностный характер. По общему правилу, вероятное заключение эксперта не может быть положено в основу окончательного решения суда. В таких случаях суд должен выяснить причины, по которым эксперт не смог дать категорического заключения, и лишь в совокупности с другими достаточными по делу доказательствами оценить решаемые вопросы.

Рассмотрим некоторые спорные вопросы разграничения правовых и специальных вопросов при производстве отдельных видов экспертиз:

Судебно-медицинская экспертиза

В соответствии с п. 1 ст. 108 УПК РА, причина смерти, характер и степень причиненного вреда могут быть установлены только судебно-медицинской экспертизой.

Судебно-медицинский эксперт не вправе решать вопрос о роде насильственной смерти (убийство, причинение смерти по неосторожности, самоубийство, несчастный случай). Данный вопрос является правовым понятием и подлежит оценке в совокупности со всеми материалами, собранными по делу. Поэтому правоприменительные органы не вправе ставить перед экспертом разрешение правовых вопросов. В таких случаях эксперт обязан отказаться от разрешения правовых вопросов или иных вопросов, не входящих в его компетенцию (п. 3 ч. 2 ст. 85 УПК РА).

Возникают некоторые сложности относительно оценки неизгладимого обезображения лица (ст. 112 УК РА). Это – юридическое понятие, поэтому эксперт может дать лишь ответ на вопрос возможности (невозможности) изгладимости повреждения лица в результате медицинских мероприятий.

В компетенцию судебно-медицинского эксперта не входит также решение вопроса о причинении побоев, истязания и других оценочных уголовно-правовых признаков. Если физическое насилие не оставляет никаких объективных медицинских признаков на теле потерпевшего, судебно-медицинский эксперт компетентен указать лишь возможные причины этого и субъективные жалобы потерпевшего. Установление и оценка насилия в таких случаях относится к компетенции суда.

В компетенцию судебно-медицинского эксперта не входит решение вопроса об изнасиловании, поскольку это – правовое понятие. Эксперт вправе установить лишь факт полового сношения, наличие телесных повреждений у обвиняемого, достижение половой зрелости потерпевшей. Лишь в совокупности всех собранных доказательств и их оценки возможно ответить на вопрос – имело ли место изнасилование, симуляция изнасилования или другие преступления.

Судебно-психиатрическая и судебно-психологическая экспертизы

В соответствии со ст. 108 УПК РА, к числу обязательных случаев назначения экспертизы являются случаи, когда:

А) обвиняемый в силу психического заболевания, временно-го психического расстройства, слабоумия психически не в состоя-

нии во время совершения деяния осознавать характер, значение и опасность своих действий (бездействия) или руководить ими. В таких случаях назначается судебно-психиатрическая или судебно-психологическая экспертиза (п.2);

Б) Свидетель или потерпевший не в состоянии правильно воспринимать и воспроизводить обстоятельства, подлежащие установлению по делу. В таком случае назначается судебно-психологическая экспертиза (п.3).

В) Возраст потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого, подтверждаемый документами, а при их отсутствии – наличие судебно-медицинской или судебно-психологической экспертизы.

Вопрос о вменяемости или невменяемости лица в момент совершения общественно опасного деяния, наряду с юридическим содержанием, имеет и психологический аспект. Не случайно, что в уголовном законе выделяются два критерия: юридический и медицинский (ст. 25 УК РА).

Заключение эксперта о том, что лицо, совершившее общественно опасное деяние, страдает психическим заболеванием, т.е. установление только медицинского критерия, ничем не может помочь суду, поскольку наличие психического заболевания еще не означает, что лицо в момент совершения преступления не могло отдавать себе отчет в своих действиях или руководить ими. Многие лица, страдающие психическими заболеваниями, отдают отчет в своих действиях и несут уголовную ответственность за совершенные преступления.

Поэтому роль эксперта-психиатра не исчерпывается только диагностикой психического заболевания (медицинский критерий). Он должен решить также вопрос: могло ли или не могло это заболевание повлиять на психику лица так, что оно в момент совершения преступления способно было отдавать отчет в своих действиях или руководить ими. При его решении эксперт использует свои специальные познания. На основе только юридических данных суд не может решить данный вопрос. Вопрос об ответственности решает только суд [3].

Лицо, совершившее преступление в состоянии вменяемости, до вынесения судом приговора может заболеть таким психическим заболеванием, которое лишит его возможности осознать свои действия и руководить ими. В таком случае также назначается экспертиза (ч. 3 ст. 25 УК РА).

Следует заметить, что в УК РА закрепляются не только случаи совершения преступления в состоянии ограниченной вменяемости (ст. 26), но и так называемой «возрастной невменяемости», когда несовершеннолетний, достигший возраста уголовной ответственности, вследствие отставания в психическом развитии не мог в полной мере осознавать фактический характер и значение своих действий или руководить ими. В таких случаях он не подлежит уголовной ответственности (ч. 3 ст. 24).

В соответствии со ст. 361 УПК РА, если в ходе предварительного расследования по делу или в судебном заседании вставал вопрос о вменяемости подсудимого, суд обязан в приговоре еще раз обсудить этот вопрос и дать надлежащую оценку вменяемости или невменяемости лица.

Следует отметить, что в УПК РА закреплена важная норма, регламентирующая возможность и порядок назначения *комплексной экспертизы* (ст. 246). По конкретным делам часто назначаются комплексные судебно-медицинские, баллистические, биохимические, трассологические и другие экспертизы. По делам об установлении физиологического аффекта назначаются комплексные судебные психолого-психиатрические экспертизы [4, 5, 6, 7].

Без экспертных заключений невозможно правильно решить исход дел в случаях дорожно-транспортных происшествий, установлении стоимости различных предметов преступлений, причинении материального ущерба и т.д. Одним словом, значение судебных экспертиз трудно переоценить в системе доказательств по делу. Современные возможности в науке, искусстве, технике и ремесле позволяют проводить самые различные, ранее не известные экспертизы (генетические, исследование фонограмм и видеозаписей, психолого-лингвистические и др.).

Изучение практики назначения и производства экспертиз, а также оценки экспертных заключений позволяет сделать следующие выводы:

– В отдельных случаях правоохранительные органы и суды, вопреки закону, рассматривают заключение эксперта как доказательство, обладающее преимуществом перед другими доказательствами, не подвергая его тщательной проверке и должной оценке.

– Иногда назначаются экспертизы для решения вопросов, разрешение которых не требует специальных познаний.

– Экспертам иногда ставятся некорректные, а иногда и правовые вопросы.

– Заключение экспертов должно быть исследовано и оценено в установленном УПК порядке.

– При оценке экспертного заключения необходимо проверить: не были ли нарушены процессуальные права участников процесса, в том числе экспертов, обвиняемых и т.д.

– Допрос эксперта не может заменить экспертные заключения. При необходимости назначается дополнительная или повторная экспертиза.

– Имеют место случаи, когда нарушается процессуальный порядок назначения дополнительных или повторных экспертиз.

– Не оглашенные и не исследованные в суде заключения экспертов не могут быть положены в основу приговора суда.

– В необходимых случаях следует назначить как комиссионные, так и комплексные экспертизы.

– В случаях, когда эксперт ответил не на все поставленные вопросы, имеющие важное значение для правильного разрешения по делу, необходимо назначить дополнительную экспертизу.

– Вопрос о способе проведения экспертизы, например, амбулаторного или стационарного обследования лица входит в компетенцию эксперта. Вместе с тем, суд, исходя из обстоятельств дела, в определении о назначении экспертизы может указать на необходимость проведения, например, судебно-психиатрической экспертизы с помещением подсудимого в соответствующее медицинское учреждение для стационарного наблюдения.

– При несогласии с выводами эксперта назначение повторной экспертизы не является обязательным. При решении этого вопроса следует учитывать наличие в деле иных доказательств по обстоятельствам, являющимся предметом экспертизы, например, при утрате или существенном изменении исследуемых объектов.

– Оценивая выводы эксперта, суды должны учитывать его квалификацию, опыт, а также были ли представлены эксперту достаточные материалы и надлежащие объекты исследования.

– Результаты оценки заключения эксперта должны найти полное отражение в приговоре. Суд обязан указать, какие именно факты установлены заключением эксперта, а не ограничиваться лишь ссылкой на заключение.

– При оценке заключения эксперта вышестоящими судами следует учитывать следующие особенности: была ли проведена экспертиза, когда, в соответствии с законом ее проведение было обязательным; допустимо ли заключение эксперта как источник судебных доказательств; проведена ли экспертиза квалифицированным, компетентным и незаинтересованным в исходе дела лицом; достаточны, доброкачественны и достоверны ли материалы экспертизы и исходные данные, на которые основываются выводы эксперта; обоснованы и научно аргументированы ли выводы эксперта; не содержит ли заключение эксперта противоречий; решил ли эксперт поставленные перед ним вопросы в полном объеме, и все ли вопросы были поставлены перед ним; не противоречит ли заключение эксперта другим доказательствам по делу; правильно ли оно было оценено судом; обосновал ли суд в приговоре несогласие с выводами эксперта и достаточно ли оно мотивировано и др.

– Пределы оценки заключения эксперта вышестоящими судами состоят в следующем: вышестоящие суды не могут устанавливать или считать доказанными такие факты, которые должны были быть установлены в результате производства экспертизы судом первой инстанции; не вправе устанавливать или считать доказанными факты, которые, хотя и были решены путем производства экспертизы, но заключение эксперта не было предметом исследования и оценки нижестоящим судом: не могут устанавливаться или считать доказанными факты, которые, хотя и установлены заключением эксперта, но опровергнуты судом в приговоре; при отмене приговора и возвращении дела на новое судебное разбирательство вправе указать, какие конкретно обстоятельства вызывают сомнения в достоверности или недостоверности фактов, установленных экспертным путем, какие ошибки допущены при ее производстве, на противоречия и недостатки оценки заключения. При этом, вышестоящий суд не вправе предрешать вопросы о преимуществах заключения эксперта перед другими доказательствами, в том числе другими экспертными заключениями, имеющимися в деле.

– В соответствии с ч. 3 ст. 382 УПК РФ, апелляционный уголовный суд может допросить эксперта или назначить экспертизу только в случае, когда об этом ходатайствует участник судебного разбирательства. К сожалению, апелляционный суд по своей инициативе такие действия выполнить не вправе. Иногда это приводит

к бессмысленной оценке приговора и возвращении дела в суд первой инстанции на новое рассмотрение.

С целью регламентации накопившихся в правоприменительной практике вопросов предлагаем изучить соответствующую практику и на уровне постановления Совета председателей судов дать разъяснения по наиболее актуальным и спорным вопросам назначения, производства и оценки судебных экспертиз.

ЛИТЕРАТУРА

1. Уголовно-процессуальный кодекс РА. Принят 01. 07. 1998.
2. Уголовно-процессуальный кодекс РФ. Принят 22. 11. 2001.
3. *Палиашвили А.Я.* Экспертиза в суде по уголовным делам. М.: Юр.лит., 1917. СС. 29–30, 36–37.
4. *Аветисян С.С.* Убийство в состоянии аффекта. Монография. Ер., 2001. СС. 73–99.
5. *Кудрявцев И.А.* Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. М.: Юр. лит., 1988. СС. 10, 12, 17.
6. *Нагаев В.В.* Основы судебно-психологической экспертизы. М.: Закон и право, 2000. СС. 3, 114, 307, 311, 316.
7. *Романов В.В.* Юридическая психология: учебник для академ.бакалавр. 6-издание, перераб. и доп. М.: Изд-во Юрайт, 2015. СС. 210, 233, 255.

ՀՀ ԱՆ ԴԱՏԱԲԺՇԿԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

Շ.Ա. Վարդանյան

*Երևանի Մ.Հերացու անվան պետական բժշկական
համալսարան*

ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո խիստ վատացել էր Հայաստանի Հանրապետությունում առողջապահության նախարարության դատական բժշկության բյուրոյի վիճակը: Իրավապահ մարմինների կողմից կային բազմաթիվ բողոքներ փորձաքննությունների ժամկետների ուշացման, փորձաքննությունների գիտական հիմնավորումների, լաբորատոր ուսումնասիրությունների որակի և տեսակների վերաբերյալ: Դժգոհությունները հիմնավոր էին նաև սահմանամերձ շրջաններում փորձագետներ չլինելու կապակցությամբ: Հանրապետությունում չէին անցկացվում բարդ և ռազմաբժշկական փորձաքննություններ: Հրազենային վնասվածքների ու բարդ փորձաքննությունների թիվը աճում էր, իսկ իրավապահ մարմիններին հուզող հարցերին կա՛մ թերի, կա՛մ էլ իսպառ չէին պատասխանում: Դատաբժշկական փորձագետները աշխատում էին հին կանոնադրությունով: Բյուրոյի ծանր վիճակը պայմանավորված էր մի շարք օբյեկտիվ պայմաններով: Ամենակարևորը այն էր, որ քայքայվել էր ԽՍՀՄ գործող դատաբժշկական ծառայության համակարգը: Ինչպես հայտնի է, ԽՍՀՄ-ում հանրապետական դատաբժշկական փորձաքննությունների բյուրոները գիտամեթոդական և կրթական տեսակետից ունեին երկակի կենտրոնացված կառուցվածք, ինչպես նաև որպես փորձաքննությունների բարձրագույն աստիճան՝ ենթարկվում էին ԽՍՀՄ դատական բժշկության գիտահետազոտական ինստիտուտի ղեկավարությանը, իսկ վարչատնտեսական տեսանկյունից՝ հանրապետությունների

առողջապահության նախարարություններին: Կադրերի մասնագիտացումը և վերապատրաստումը կատարվում էր Մոսկվայի, Լենինգրադի, Կիևի և Խարկովի բժիշկների վերապատրաստման ինստիտուտներում: Մասնագիտացումը տևում էր վեց ամիս, որից հետո յուրաքանչյուր հինգ տարին մեկ փորձագետը պարտավոր էր պետության հաշվին մեկնել երկամսյա վերապատրաստման, ինչից հետո նա ստանում էր որակավորում և աշխատավարձի բարձրացում՝ համապատասխան որակավորման աստիճանի (երրորդ, երկրորդ, առաջին և բարձր կարգ), ու փորձագետին վստահվում էին տարբեր բարդության փորձաքննություններ: Դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունները պաշտպանում էին Մոսկվայի և Լենինգրադի գիտական խորհուրդներում. իհարկե, գիտական աշխատանքների կատարման ընթացքում և պաշտպանելուց առաջ տրամադրվում էր համապատասխան ստեղծագործական արձակուրդ՝ աշխատավարձի պահպանմամբ: Գիտական աստիճան շնորհելուց հետո տեղի էր ունենում գիտական կոչմանը համապատասխան աշխատավարձի և պաշտոնի բարձրացում: Գիտական աշխատանքները կատարվում էին ինչպես դատաբժշկական բյուրոներում, այնպես էլ բժշկական ինստիտուտների դատական բժշկության ամբիոններում, որտեղ կուտակված էր դատական բժշկության գիտական ներուժը: Կատարված բոլոր գիտական, գործնական և մանկավարժական աշխատանքների հաշվետվությունը ներկայացվում էր կենտրոնական գիտահետազոտական ինստիտուտ, որտեղից էլ ստանում էին համապատասխան ցուցումներ: Ռազմաբժշկական փորձաքննությունները կատարվում էին Թբիլիսիում տեղակայված անդրրկովկասյան ռազմաբժշկական լաբորատորիայում: Այսպիսով, քայքայված ամբողջական համակարգի հետևանքով ՀՀ ԱՆ դատաբժշկական բյուրոն աղետալի վիճակում էր, լաբորատորիաների սարքավորումները հնացած էին և չէին աշխատում, հյուսվածաբանական լաբորատորիայում աշխատում էր համատեղության կարգով 0,5 հաստիքով մեկ հյուսվածաբան, դատաքիմիական լաբորատորիայում աշխատում էր մեկ քիմիկոս, կենսաբանական լաբորատորիայում աշխատում էին չորս

կենսաբան-փորձագետ: Չկային կենսաքիմիական և գենետիկական լաբորատորիաներ. սահմանամերձ շրջաններում չկային փորձագետներ: Փորձագետների միջին տարիքը 65-ից բարձր էր: Անմխիթար էին նաև շենքային պայմանները: Բյուրոն տեղակայված էր Էրեբունի հիվանդանոցի ախտաբանաանատոմիայի կիսախարխուլ լաբորատոր շենքում, որտեղ տարրական սանիտարական պայմաններ անգամ չկային: Ավելի վատթար վիճակում էին մարզերի դիահերձարանները, որոնք պատկանում էին մարզային հիվանդանոցներին և որոնց մի մասը առ այսօր շարունակում են մնալ անմխիթար վիճակում: Ելնելով ստեղծված ծանր իրավիճակից՝ 1993թ. ՀՀ ԱՆ կոլեգիայի թիվ 26/1 որոշմամբ միավորվեցին Երևանի Մ. Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարանի հզոր գիտական ներուժը և ՀՀ ԱՆ դատական բժշկության բյուրոն, որի հետևանքով ստեղծվեց դատական բժշկության գիտագործնական կենտրոնը: Կենտրոնի տնօրեն նշանակվեց բժշկական գիտությունների և իրավունքի դոկտոր, պրոֆեսոր Շ.Ա. Վարդանյանը, որի պարտականության մեջ մտնում էր ստեղծել նոր տեսակի դատաբժշկական ծառայություն: Կարճ ժամանակամիջոցում լաբորատորիաների և մարզերի համար պատրաստվել են փորձագետներ, վերականգնվել և ստեղծվել են նոր ժամանակակից լաբորատորիաներ, որոնք կրավարարեին իրավագիտության և քաղաքացիների ժամանակակից պահանջներին, կազմակերպվել է բարդ փորձաքննությունների և կազմ-մեթոդական բաժին, ստեղծվել են ժամանակակից մեթոդական ցուցումներ և մայրենի լեզվով դատաբժշկական դասագրքեր և, վերջապես, բարելավվել են շենքային պայմանները: Կարճ ժամանակահատվածում ստեղծվեցին մարզային և համայնքային դատաբժշկական բաժանմունքներ և բաժիններ, ստեղծվեց երիտասարդ փորձագետների դպրոց, որտեղ հետդիպլոմային ուսուցման եկած բժիշկները սովորում էին փորձառու և գիտական աստիճան ունեցող փորձագետների մոտ: Նրանք 1,5 տարի հետո նշանակվեցին դատաբժշկական փորձագետներ մարզերում, համայնքներում, Երևանում և Հանրապետության մյուս քաղաքներում: Հետագայում կենտրոնի բազայի վրա հետ-

դիպլոմային երկամյա ուսուցում ստացան և դատաբժշկական փորձագետներ դարձան վաթսունից ավել բժիշկ, որոնք ներկայումս Հանրապետությունում զբաղեցնում են տարբեր պաշտոններ. նրանց մի մասը պաշտպանել է դոկտորական և թեկնածուական թեզեր Ս. Պետերբուրգում և Հայաստանում, մի մասն էլ աշխատում է ԱՊՀ և արաբական երկրներում: Այժմ հետդիպլոմային ուսուցումը իրականացվում է Մ. Հերացու անվան Երևանի պետական բժշկական համալսարանի դատական բժշկության ամբիոնում: Քաղաքի կենտրոնում՝ Մ. Հերացու փողոցի վրա, հատկացվեց երկհարկանի շենք, որը վերակառուցվեց, ավելացվեց մեկ հարկ ևս, ինչպես նաև կառուցվեց լաբորատոր մասնաշենք, կառուցվեց ժամանակակից դիահերձարան իր առանձին սառնարանային խցերով: Հետագայում ստեղծվեցին տարածաշրջանում միակ դատագենետիկական և դատակենսաքիմիական լաբորատորիաները: Մնացած լաբորատորիաների համար գնվեցին ժամանակակից սարքավորումներ, որտեղ ներկայումս կատարվում են իրավաբաններին հետաքրքրող ժամանակակից բոլոր հետազոտությունները: Որոշ լաբորատոր փորձագետներ վերապատրաստվեցին Մուկվայում, Ս. Պետերբուրգում, Գերմանիայում և ԱՄՆ-ում: Մի շարք փորձագետներ պատրաստվեցին Արցախի համար: Կենտրոնի փորձագետները սպասարկում են նաև Արցախի պաշտպանության բանակի իրավապահ մարմիններին: Այսօր կենտրոնում կատարվում են բոլոր տեսակի բարդ փորձաքննություններ, որոնք նշանակվում են անձի դեմ ուղղված հանցագործությունների ժամանակ:

ОБЪЕКТИВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВНЕДРЕНИЯ ИНСТИТУТА КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ЗАКОНОПРОЕКТОВ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

А.П. Гукасян

В статье обосновывается объективная необходимость внедрения института криминологической экспертизы проектов правовых актов Республики Армения. С этой целью исследован такой опыт в странах СНГ, определены задачи данной экспертизы и ее соотношение с ныне действующей в Армении антикоррупционной экспертизой законопроектов. На основе изучения четырехгодичного опыта проведения и механизмов реализации антикоррупционной экспертизы в Армении, приходим к выводу о ее неэффективности и целесообразности ее замены комплексной криминологической экспертизой. Для внедрения данного института в Армении предлагается не только соответствующая правовая регламентация, но и экспертные ресурсы.

Криминологическая политика – относительно самостоятельный вид и направление уголовной политики, поскольку она оказывает непосредственное воздействие на политику государства в борьбе с преступностью в целом. Общеизвестно, что одним из условий, способствующих совершению преступлений, является несовершенство действующего законодательства.

Следует констатировать, что даже тогда, когда речь идет о подготовке изменений или дополнений уголовного, уголовно-процессуального, уголовно-исполнительного законодательства, совершенствовании правового регулирования различных сторон деятельности правоохранительных органов, криминологические аспекты таких новаций в Армении не подвергаются профессиональной оценке. Более того, участие представителей юридической науки, в том числе и криминологов, в разработке законопроектов крайне незначительно.

От негативного результата такой непродуманности в итоге страдает не только правоохранительная система, призванная обес-

печить применение «ущербных» законов, но и все общество, вынужденное страдать от преступлений, «созревающих» на почве беззакония [1]. Безусловно, негативно отражается это и на авторитете самих законодателей, а с ними и в целом – на государственной власти.

Такая ситуация вполне обоснованно предопределяет необходимость всестороннего исследования и анализа подготавливаемых и действующих законов и иных нормативно-правовых актов, вызывающих различного рода криминогенные последствия. Технология подобного исследования в научном обороте определяется термином «криминологическая экспертиза».

Криминологическую экспертизу можно определить как экспертное криминологическое исследование, направленное на диагностику и выявление деструктивных явлений и процессов в социуме, в законодательстве, в государственной политике, в поведении и образе жизни населения, которые могут иметь криминогенный характер и выступать в качестве социальных, правовых и личностных детерминант преступности с целью последующей криминологической корректировки социально-экономической, правовой и другой государственной деятельности для эффективного решения социальной задачи предупреждения преступности и других правонарушений [2].

Основными задачами криминологической экспертизы являются:

- а) выявление криминогенных правовых норм, которые либо детерминируют преступность или криминальную виктимизацию граждан либо содержат такие риски;
- б) выявление правовых норм, которые препятствуют эффективной реализации антикриминальной политики;
- в) моделирование, прогнозирование и оценка возможных негативных изменений в социальной и правовой жизни;
- г) подготовка объективного, научно обоснованного криминологического заключения, включающего предложения об устранении криминогенных и виктимогенных правовых норм [3].

Как справедливо отмечает А.И. Алексеев, особое значение имеет своеобразное криминологическое сопровождение крупномасштабных социальных явлений и процессов: «Этим целям служит, прежде всего, криминологическая экспертиза, которая представляет собой изучение, анализ, оценку ее предмета – экономических, социальных, культурно-воспитательных и иных мероприятий

с целью определения их возможного или существующего влияния на преступность, ее причинный комплекс, тенденции, качественно-количественные характеристики, последствия, другие криминологически значимые показатели» [4].

Вкратце рассмотрим опыт правового регулирования вопросов криминологической экспертизы в странах СНГ. Хотя в 2003г. на 20-м пленарном заседании Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ был принят Модельный закон СНГ «О научной и научно-технической экспертизе», а на 22-м пленарном заседании 15 ноября 2003г. – Модельный закон «Основы законодательства об антикоррупционной политике», однако страны СНГ индивидуально подошли к данному вопросу. Эти подходы условно можно разделить на 4 группы.

Институт криминологической экспертизы полностью внедрен только в Республике Беларусь [5]. Указом Президента Республики Беларусь от 29 мая 2007г. № 244 «О криминологической экспертизе проектов законов Республики Беларусь» утверждено Положение о порядке проведения криминологической экспертизы проектов законов Республики Беларусь, а также Методические рекомендации по проведению криминологической экспертизы проектов законов Республики Беларусь [6].

Другие страны (Армения, Россия, Украина, Молдова и Казахстан), претворяя в жизнь основополагающие положения Конвенции ООН против коррупции 2003г. и Конвенции Совета Европы об уголовной ответственности за коррупцию 1999г., законодательно внедрили не саму криминологическую экспертизу целиком, а ее разновидность – антикоррупционную экспертизу [7].

Кстати, утверждение о том, что антикоррупционная экспертиза является видом криминологической экспертизы и при условии законодательного закрепления последней, она была бы всего лишь ее составной частью, разделяют многие ученые [8]. Они же вот уже несколько лет обосновывают необходимость внедрения института криминологической экспертизы целиком, при этом, разрабатывая и представляя в законодательные органы соответствующие законопроекты [9].

Отдельно следует отметить, что проведение антикоррупционной экспертизы в Российской Федерации регулируется Федеральным законом РФ от 17 июля 2009г. № 172-ФЗ «Об антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и проектов

нормативных правовых актов», Постановлением правительства РФ от 5 марта 2009г. № 195 «Об утверждении Правил проведения экспертизы проектов нормативных правовых актов и иных документов в целях выявления в них положений, способствующих созданию условий для проявления коррупции», Постановлением Правительства РФ от 5 марта 2009г. № 196 «Об утверждении методики проведения экспертизы проектов нормативных правовых актов и иных документов в целях выявления в них положений, способствующих созданию условий для проявления коррупции» [10].

В третьих странах (Азербайджан и Узбекистан) антикоррупционная экспертиза проектов правовых актов не получила законодательной регуляции, однако экспертная оценка некоторых законопроектов на коррупциогенность могут даваться отдельными государственными структурами (например, отдел по вопросам законодательства и правовой экспертизы аппарата президента Азербайджана, Центром экономических исследований Узбекистана) [7].

В четвертых странах (Кыргызстан, Таджикистан и Туркмения) антикоррупционная экспертиза правовых актов в какой либо форме не проводится.

В Республике Армения проведение правовой экспертизы проектов законодательных и подзаконных актов регулируется Законом РА от 29 апреля 2002 года № 3А–320 «О нормативных правовых актах» (глава 4 «Экспертиза проектов правовых актов и их государственная регистрация». СС. 31–35), а правовое основание для осуществления антикоррупционной экспертизы в Армении появилась лишь спустя 6 лет – законодательными изменениями от 2 декабря 2008 года, которыми в вышеназванном законе был закреплен институт обязательной оценки законопроектов на предмет антикоррупционного влияния (статья 27.1). Далее Постановлением Правительства Республики Армения от 22 октября 2009г. № 1205–Н был утвержден Порядок оценки влияния на регулируемые проектами нормативно-правовых актов отношений в антикоррупционной сфере (далее – Порядок).

Такая оценка – это процесс выявления в проекте правового акта коррупциогенных факторов, выработки предложений по их устранению либо минимизации. В п. 9 Порядка перечислены основные такие факторы:

– нечеткость прав и обязанностей должностных лиц;

- необоснованность предъявленных лицу требований для реализации собственных прав;
- наличие дискреционно-широкого диапазона полномочий, в том числе сроков и условий принятия решений, а также альтернативных полномочий;
- наличие правово-лингвистических коррупционных рисков;
- наличие пробелов регулирования;
- отсутствие либо нечеткое регулирование административных процедур;
- отсутствие либо нечеткое регулирование тендерных (аукционных) необходимых процедур;
- отсутствие ответственности государственного либо публичного служащего за допущенное правонарушение;
- отсутствие контроля, в том числе общественного, за деятельностью государственных органов, государственных либо публичных служащих;
- наличие фиктивных целей либо приоритетов;
- наличие слишком большой свободы правотворчества для подзаконных правовых актов;
- наличие такой формы правового регулирования, при которой вместо необходимых законодательных изменений данные правоотношения могут регулироваться принятием подзаконных правовых актов.

Интересно то, что, согласно п.п. 4 и 6 Порядка, оценка влияния на регулируемые проектами нормативно-правовых актов отношений в антикоррупционной сфере проводится в течении 15 суток Министерством юстиции РА – одновременно с государственной правовой экспертизой. Учитывая то обстоятельство, что Министерство юстиции Армении не располагает достаточным экспертным ресурсом для проведения антикоррупционной экспертизы, да к тому же в столь сжатые сроки, можно с уверенностью констатировать, что подготовленные заключения зачастую не носят научно обоснованного характера, а сам процесс оценки влияния на регулируемые проектами нормативно-правовых актов отношений в антикоррупционной сфере превращается в простую формальность.

В первую очередь, такая оценка не содержит комплексного криминально-детерминационного анализа – идентификации правовых дефектов с существующими в обществе факторами, причинами и условиями, порождающих коррупцию. Отсутствует также

виктимологический аспект – не выявляются правовые виктимные риски, которые чрезвычайно важны для прогнозирования правовой детерминации коррупции. Не учитывается антикриминальный аспект – не выявляются правовые нормы, применение которых препятствует реализации эффективной антикриминальной политики, то есть деятельности по предупреждению коррупции.

И, вообще, антикоррупционная экспертиза, как и криминологическая экспертиза в целом, представляет собой самостоятельный вид научного исследования, осуществляемый как в законотворчестве, так и в криминологической науке. Методология проведения ее характеризуется применением именно специальных познаний в области криминологии и использованием различных методов исследования. Исходя из этого считаем, что она может быть успешно проведена лишь в специализированных учреждениях, силами узких специалистов – криминологов. Совершенно прав профессор В.В. Лунеев, констатируя, что «без профессиональной комиссионной криминологической экспертизы с участием криминологов, юристов соответствующих отраслей права и других специалистов, криминогенность и коррупциогенность нашего законодательства не преодолеть» [11].

Мы также разделяем точку зрения ряда ученых о том, что в Армении уже давно созрела необходимость внедрить систему обязательной криминологической экспертизы всех проектов законодательных и подзаконных актов [12].

Считаем важным еще раз подчеркнуть, что предметом криминологической экспертизы должны быть не только правотворчество и его продукт в виде нормативных актов, но и экономические, политические, социальные институты, их деятельность, эффективность важнейших экономических и управленческих решений, социальная действительность в различных ее проявлениях. Полагаем также, что криминологической экспертизе должны подлежать все вновь разрабатываемые концепции и государственные программы, определяющие основные направления государственной политики в конкретных сферах. Кроме того, могут представлять определенный интерес также криминологические экспертизы отдельных бизнес-планов, финансово-экономических, инвестиционных и иных коммерческих проектов.

Для внедрения в Армении института криминологической экспертизы предлагаем вносить соответствующие изменения в За-

кон РА «О нормативных правовых актах», а также отдельным Постановлением Правительства РА принять Положение о порядке проведения криминологической экспертизы проектов нормативно-правовых актов в Республике Армения. Следует также на базе общепринятых научных концепций и теорий разработать методологию и методику проведения такой экспертизы.

Немаловажен также вопрос об экспертных ресурсах проведения криминологической экспертизы проектов нормативно-правовых актов и вышеназванных документов. Полагаем, что в качестве такого специализированного учреждения вполне мог бы послужить Научно-исследовательский центр прикладных проблем криминологии Национального бюро экспертиз Национальной академии наук Республики Армения. Следует отметить, что данный центр был основан в сентябре 2009 года в рамках Государственной программы по профилактике преступлений в РА (п.47 программных мероприятий), утвержденной Постановлением Правительства РА от 27.03.2008 года № 1039-Н, с целью научной разработки и внедрения конкретных мероприятий, направленных на изучение причин и условий преступности, профилактики преступлений, а также для осуществления криминологических экспертиз законопроектов, представленных в Национальное собрание.

Научно-исследовательский центр прикладных проблем криминологии за 5 лет деятельности приобрел достаточный опыт проведения комплексных криминологических, социально-правовых и социально-психологических исследований. В частности, были успешно проведены такие масштабные исследования по заявкам Прокуратуры, Полиции, Министерства обороны и других государственных структур, на основании чего выработаны конкретные предложения по повышению эффективности профилактики правонарушений в конкретных сферах жизнедеятельности общества.

Кроме того, следует также констатировать, что Научно-исследовательский центр прикладных проблем криминологии имеет все необходимые правовые полномочия для проведения криминологической экспертизы. Более того, п. 17 Положения о ГНКО «Национальное бюро экспертиз» НАН РА, утвержденного Постановлением Правительства РА от 22.07.2004г. № 1127-Н, непосредственно ставит перед НБЭ цели организации и проведения криминологической экспертизы проектов правовых актов по решению органов, имеющих правотворческие полномочия; проведения кри-

минологической экспертизы документов, представленных государственными органами, органами местного самоуправления, юридическими и физическими лицами.

Обобщая вышеизложенное, полагаем, что внедрение института криминологической экспертизы законопроектов Армении позволит не только совершенствовать национальное законодательство, своевременно выявить правовые нормы, препятствующие эффективной реализации антикриминальной политики; оценить возможность негативных изменений в социально-правовой жизни общества, но и откроет широкие горизонты перед самой криминологической наукой и практикой предупреждения преступности. Тем самым, данный институт предоставит государству возможность более эффективного использования огромного потенциала криминологической науки не только в правотворчестве, но и в оздоровлении существующей криминологической ситуации в Армении.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Казаченко И.Я.* Криминологическая экспертиза – помеха на пути беззакония и некачественного правотворчества // Правовая газета «Статус» № 5.1 (15). 2012.
2. *Калинин С.А.* Криминологическая экспертиза в контексте правового обеспечения управленческого решения // Вестник Конституционного суда Республики Беларусь. 2007. № 4. СС. 152–154.
3. *Барановский Н.А., Шевчук Н.Н.* Криминологическая экспертиза в системе предупреждения преступности // Вестник Полоцкого государственного университета (Серия Д). 2012. № 13. СС. 189–194.
4. *Барановский Н.А.* Криминологическая экспертиза проектов законов и других нормативных правовых актов: понятие, предмет и методология // «Юридический журнал». 2009, № 1. СС. 8–12.
5. Криминология: учебник для вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2007. СС. 446–448.
6. *Шилин Д.В.* Правовая основа криминологической экспертизы в Республике Беларусь // Законность. 2014. № 1. СС. 46–51.
7. *Калинин С.А.* Криминологическая экспертиза в контексте правового обеспечения управленческого решения // Вестник Конституционного суда Республики Беларусь. 2007. № 4. СС. 152–154.

8. *Барановский Н.А.* Методология криминологической экспертизы проектов нормативных правовых актов / Н.А. Барановский // Юстиция Беларуси. 2006. № 5. СС. 68–71.
9. О криминологической экспертизе проектов законов Республики Беларусь: Указ Президента Респ. Беларусь, 29 мая 2007 г., № 244; в ред. Указа Президента Респ. Беларусь от 14.11.2008 № 600 // Консультант Плюс: Версия Проф [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». Минск, 2010.
10. Методические рекомендации по проведению криминологической экспертизы проектов законов Республики Беларусь: утв. Приказом Генерального прокурора Респ. Беларусь, 17 сент. 2007 года, № 35 // Криминология: вчера, сегодня, завтра.. 2009. № 2 (17). СС. 44–50.
11. *Рустемова Г.Р.* Криминологическая экспертиза законопроектов Республики Казахстан и стран СНГ // Вестник КРСУ. 2012. Т.12. № 12. СС. 43–45.
12. *Юлегина Е.И.* Антикоррупционная, правовая, криминологическая экспертиза нормативных правовых актов (сравнительный анализ) // «Актуальные проблемы экономики и права». 2014. № 3. СС. 197–206.
13. *Арзамасов Ю.Г.* Антикоррупционная экспертиза как составная часть общей мониторинговой экспертизы нормативных правовых актов: правовая основа, анализ коррупциогенных факторов, пути совершенствования методики // Экспертиза нормативных правовых актов и их проектов на предмет коррупциогенности: содержание, значение, методика проведения: сборник статей / под общ ред. О.С. Капинус и А.В. Кудашкина; Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации. М., 2010. С. 348.
14. *Клюковская И.Н., Мелекаев Р.К.* Правовая природа и принципы криминологической антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов // Общество и право. 2011. № 5. СС. 138–141.
15. *Андреева Л.А.* Криминологический аспект региональной безопасности // Адвокатская практика. 2008. № 1. СС. 16–21.
16. *Науменко Ф.П., Андреева Л.А.* Антикоррупционный анализ нормативного правового акта (на примере Новгородской области) // Безопасность бизнеса. 2010. № 3. СС. 36–39.
17. *Пинчук Л.В.* Криминологическая экспертиза законопроектов. Дисс. к.ю.н., М., 2011. С. 227.
18. *Гордиенко В.В.* Развитие института криминологической и социально-правовой экспертизы: теория и практика // Российский следователь. 2005. № 7. СС. 26–31.

19. *Дмитриев О.В.* Управление процессами в экономике: возможности криминологической экспертизы // Законодательство. 2005. № 9. СС. 81–83.
20. *Осипова Е.С.* Понятие и сущность криминологической экспертизы нормативно-правовых актов // Вестник ТГУ. 2008. № 312. СС. 113–115.
21. *Ситникова А.И.* Криминологическая экспертиза как составляющая экспертологии уголовно-правовых норм // Российский следователь. 2010. № 18. СС. 32–34.
22. *Тенитилова В.В.* Криминологическая экспертиза как юридический инструмент предупреждения преступлений // Эксперт-криминалист. 2009. № 4. СС. 33–36.
23. *Мелекаев Р.К.* Определение и предупреждение коррупционности законодательства РФ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р.К. Мелекаев; Ростов. ЮИ МВД России. Ростов н/Д, 2011.
24. Об антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов: постановление Правительства Рос. Федерации, 5 марта 2009г., № 96 // Консультант Плюс: Версия Проф [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». М., 2010.
25. Правовые акты: антикоррупционный анализ: науч.-практ. пособие / И.С. Власов [и др.]; под общ. ред. В.Н. Найденко, Ю.А. Тихомирова, Т.Я. Хабриева // Консультант Плюс: Версия Проф [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». М., 2010.
26. *Лунеев В.В.* Социально-правовой контроль и предупреждение преступности // Проблемы социальной и криминологической профилактики преступлений в современной России: Материалы всероссийской научно-практической конференции (18–20 апреля 2002г.). Вып. 1. М., 2002. С. 150.
27. *Бородин С.В., Лунеев В.В.* О криминологической экспертизе законов и иных нормативных актов // Государство и право. 2002. № 6. СС. 40–45.
28. *Габузян А.А.* Проблемы преступности в Республике Армения. Ер., 2007. С. 228.
29. *Арутюнян В.А.* Предупреждение преступности как криминологическая проблема. Ер., 2004. С. 5.

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ

Լ.Զ. Թադևոսյան, Զ.Ա. Թադևոսյան

Հայ-ռուսական/Սլավոնական/ համալսարան

Ինչպես փորձագետի եզրակացությունը, այնպես էլ քրեական գործով ձեռք բերված մյուս ապացույցները չունեն նախապես հաստատված ապացուցողական ուժ և նշանակություն: Բոլոր ապացույցները՝ այդ թվում նաև փորձագետների եզրակացությունները, վարույթն իրականացնող անձինք պետք է գնահատեն քննադատաբար: Փորձագետի եզրակացությունը գնահատելիս այն պետք է համեմատվի քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ, և այդ կապակցությամբ միայն կարելի կլինի հանգել վերջնական համոզիչ հետևության:

Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս դատական պրակտիկական քրեական գործերի ուսումնասիրությունները, որոնցով նշանակված են եղել դատական փորձաքննություններ, վարույթն իրականացնող մարմինները դատական փորձաքննություններին տալիս են առաջնային նշանակություն, կարևոր դեր, շատ հաճախ անվիճելի ապացույցի գնահատական: Օրինակ՝ դատաավտոտեխնիկական փորձաքննությունը, ավտոտրանսպորտային հանցագործությունների գործերով, դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական փորձաքննությունները՝ անձի կյանքի, առողջության դեմ ուղղված ծանր հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, դատաբժշկական փորձաքննությունները՝ սեռական անձեռնմխելիության, սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, բնապահպանական փորձաքննությունները՝ շրջակա միջավայրի անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով և այլն: Այդ հանցանքների վերաբերյալ հարուցված քրեական գործերով նշանակված փորձա-

քննությունների եզրակացություններին կարծես թե տրվում է «ապացույցների թագուհու» կարգավիճակ, որը մեր կարծիքով ոչ միայն անթույլատրելի է, այլև կարող է առաջ բերել մի վիճակ, որ միայն փորձագետի եզրակացության վրա հիմնվելով՝ դատարանը արձակի չպատճառաբանված դատական ակտ: Կարծում ենք, որ դատարանը նման հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով ստացված դատական փորձաքննությունների եզրակացություններն ոչ միայն պետք է խորը ու մանրակրկիտ վերլուծության ենթարկի, ընկալի դրանց իմաստն ու բովանդակությունը, վերլուծի ու անկողմնակալ գնահատի այն, այլև խորը ու բազմակողմանի ուսումնասիրության արդյունքում և քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների համադրությամբ միայն դրանց տա գնահատական ու ճանաչի որպես ապացույց և դնի դատական ակտի կայացման հիմքում:

Բացի նշվածից, դատարանը դատական ակտ ընդունելիս չպետք է հենվի փորձագիտական այն եզրակացության վրա, որը կրում է ենթադրության բնույթ, հենված է գիտական ոչ ճիշտ ու հանրաճանաչ հետազոտության վրա, տեղիք է տալիս փորձաքննությունն և դրա ճշմարտացիության մեջ կասկածելու, չի բխում տվյալ փորձագետի նեղ մասնագիտական գիտելիքներից կամ հիմնված է այնպիսի հետազոտությունների վրա, որոնք չեն անցել համապատասխան փորձարկում և չեն արժանացել համընդհանուր ճանաչման գիտական հաստատությունների ու գիտական կենտրոնների կողմից, կամ եթե փորձաքննություն կատարողները չունեն հետազոտությանը համալիր գնահատական տալու արտոնություն կամ եզրակացությունը տրված է ժամանակակից գիտական պատկերացումներին հակասող մեթոդների կիրառմամբ, կամ փորձագիտական եզրակացությունը տրված է այնպիսի օբյեկտի առնչությամբ, որը ձեռք է բերվել անհայտ կամ դատական նիստում չբացահայտված աղբյուրից, կամ այնպիսի նյութերի հիման վրա է տրվել եզրակացություն, որոնք ձեռք են բերվել բռնությամբ, սպառնալիքով, խաբեությամբ, այլ անօրինական գործողություններով, դատավարության մասնակիցների պաշտպանության իրավունքի և այլ երաշխիքների էական խախտմամբ, քննչական կամ դատավարական

գործողությունների կատարման կարգի էական խախտումներով և այլն:

Այս ամենը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի որևէ բնագավառում կուտակված փորձի հիման վրա ստացված ինչ-որ արդյունք դեռևս հեռու է բավարար համարվելուց և քրեական գործով ապացույց ճանաչվելուց, քանի դեռ այդ կապակցությամբ չկան հեղինակավոր մասնագետների ու գիտահետազոտական կենտրոնների հետևությունները:

Եթե քրեական գործերով նշանակված փորձաքննություններով ստացվել են տարբեր հակասական եզրակացություններ, մեր կարծիքով նպատակահարմար է նշանակել երրորդ փորձաքննությունը՝ վերջնական պատասխան ստանալու նպատակով: Սակայն նման պարագաներում չեն բացառվում այն դեպքերը, երբ երկու իրար հակասող փորձագիտական եզրակացություններից միայն մեկի վրա հենվի դատարանը և արձակի դատական ակտ: Նման պարագայում կարծում ենք, որ դատարանը պարտավոր է գնահատական տալ ու դասել ապացույցների շարքին ոչ միայն այն եզրակացությունը, որն իր կարծիքով հավաստի ու համոզեցուցիչ է, այլև պարտավոր է հիմնավոր պատճառաբանություններ բերել ու հերքել, թե ինչով է երկրորդ եզրակացությունը ոչ հիմնավոր, որն է դրա թերությունը, որի պատճառով այն չի ճանաչվում որպես ապացույց:

Քրեական գործերով, որպես կանոն, փորձագիտական եզրակացության տվյալները, եթե չեն հակասում այլ ապացույցներին, չեն կարող կասկածանքի տեղիք տալ, չնայած որ միայն փորձագիտական եզրակացության հիման վրա կայացված դատավճիռը նույնպես կարող է համարվել օրինական, եթե այն գտնվում է մյուս ապացույցների հետ ակնհայտ հակասության մեջ: Այնպես որ չկա մեկ կանխորոշիչ չափանիշ ասելու, որ այս կամ այն ապացույցը կարող է դառնալ անվիճելի, հիմնարար ու դրվի դատական ակտի հիմքում, իսկ մյուսները զուրկ են այդ դերից:

Փորձագիտական եզրակացության կամ քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների ապացուցողական նշանա-

կուրծունը և դրանցից որևէ մեկին առաջնային դեր տալը յուրաքանչյուր անգամ լուծում է դատարանը՝ հաշվի առնելով գործի կոնկրետ հանգամանքները:

Փորձագիտական հետազոտությունն այն առանձնահատկությունն ունի, որ կատարվում է հատուկ մասնագիտական գիտելիքների օգտագործմամբ, նպատակաուղղված է հայտնաբերելու, հետազոտելու և գնահատելու օբյեկտի հատկանիշները, որոնք ապացուցողական նշանակություն կունենան ապացուցման գործընթացում: Փորձագիտական եզրակացությունը չի կարող ամփոփվել միայն հայտնաբերված օբյեկտի հետազոտմամբ, որը ձեռք է բերվել համապատասխան դատավարական ընթացակարգերի պահպանմամբ: Երբ փորձագիտական հետազոտության ընթացքում բացահատված փաստերը (օբյեկտները) ուսումնասիրվում, գնահատվում են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի որևէ բնագավառի հատուկ մասնագիտական գիտելիքներով օժտված մասնագետի կողմից և ձևակերպվում են դատավարական հատուկ փաստաթղթում՝ փորձագիտական եզրակացության մեջ, ապա միայն այդ ժամանակ են դրանք քրեական գործով ձեռք բերում ապացույցի կարգավիճակ:

Ասվածը կարևորվում է փորձագետի և մասնագետի գործունեության փոխհարաբերությունները գնահատելիս և նրանց դերը հստակեցնելու առումով:

Փորձագետն այն անձն է, որը տիրապետում է մասնագիտական գիտելիքների և նշանակվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան փորձագիտական եզրակացություն տալու համար՝ գիտության, տեխնիկայի, արհեստի և արվեստի որևէ բնագավառում ունեցած իր գիտելիքների օգտագործմամբ որևէ օբյեկտի ուսումնասիրություն կատարելու համար: Փորձագետի եզրակացությունը, համաձայն նշված հոդվածի 1-ին մասի, իրենից ներկայացնում է այն հարցերի պատասխանները, որոնց հանգել է փորձագետը հետազոտություն կատարելիս: Որպեսզի փորձագետի եզրակացությունը համարվի ապացույց, այն պետք է բավարարի մի շարք պայմանների:

ա) Դատական փորձաքննությունը պետք է նշանակվի կոնկրետ քրեական գործի վարույթի ընթացքում:

բ) Դատական փորձաքննությունը պետք է նշանակվի այն մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից, ում վարույթում գտնվում է քրեական գործը:

գ) Փորձաքննությանը պետք է ներկայացվեն բավարար քանակի ելակետային տվյալներ, օբյեկտներ, որոնցով հնարավոր կլինի փորձաքննություն կատարել:

դ) Դատական փորձաքննություն կատարելիս պետք է հետազոտությունները խարսխվեն գիտականորեն հիմնավորված մեթոդների վրա:

ե) Փորձաքննության արդյունքները պետք է պատշաճ ձևակերպում ստանան:

զ) Փորձաքննության նշանակման, կատարման ընթացքը և դրա արդյունքների ծանոթացումը պետք է ապահովեն այն անձանց իրավունքները, որոնք ընդգրկված են քրեական գործի վարույթում¹:

Փորձագետի եզրակացությունը՝ որպես քրեական դատավարության կարևորագույն փաստաթուղթ, պետք է բավարարի մի շարք պահանջների, որոնք նշված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 250-րդ հոդվածում (ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 204-րդ հոդված): Փորձագետի եզրակացության մեջ պետք է նշված լինի՝ երբ, որտեղ, ում կողմից (նախաձեռնողի անունը, ազգանունը, հայրանունը, պաշտոնը, կոչումը), փորձաքննության մասին որոշման կայացման ամիսը, ամսաթիվը, տարեթիվը, փորձագետի մասնագիտությունը, կրթությունը, աշխատանքի վայրը, մասնագիտական ստաժը, գիտական աստիճանը, կոչումը, զբաղեցրած պաշտոնը, որ քրեական գործի նյութերի հիման վրա է կատարվել փորձաքննությունը, ինչպիսի օբյեկտներ (նյութեր) են ներկայացվել փորձաքննությանը, դրանց նկարագրությունը, ձեռք բերման աղբյուրները, այն արձանագրությունները (դատավարական

¹ Տե՛ս *А.В. Гриненко*, Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ, Изд-во «Эксмо», М., 2006, էջ 254–255:

փաստաթղթերը), որոնցում նշված են այդ ապացույցների հայտնաբերման հանգամանքները, փորձաքննության մասնակիցների տվյալները, ովքեր են մասնակցել փորձաքննությանը, նրանց անունները, ազգանունները, կրթությունը, աշխատանքի ստաժը, գիտական կոչումը, գիտական աստիճանը, քրեական գործի որ նյութերն ու ապացույցներն են հետազոտվել փորձաքննության ժամանակ, հետազոտվող օբյեկտի նկարագիրը, ինչպիսի նմուշներ են հետազոտվել, ինչպիսի հետազոտություններ են կատարվել, ինչպիսի մեթոդներ և տեխնիկական միջոցներ են կիրառվել հետազոտության ընթացքում, առաջադրված հարցերի հիմնավոր պատասխանները, գործի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքները, որոնք պարզվել են փորձագետի նախաձեռնությամբ: Եթե փորձագետը հետազոտության ընթացքում հանդես է եկել նախաձեռնող մարմինների առջև միջնորդությամբ փորձաքննությանը լրացուցիչ նմուշներ կամ օբյեկտներ ներկայացնելու համար, ապա եզրակացության մեջ պետք է նշվի դրա և միջնորդությամբ պահանջված համապատասխան օբյեկտների, նմուշների լրիվության մասին, և եթե միջնորդությունը թերի է բավարարվել, ապա այդ մասին՝ նույնպես:

Նշենք, որ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի բովանդակության համաձայն, փորձագետի «եզրակացությունը և ցուցմունքը» բառակապակցության տակ պետք է հասկանալ այն վիճակը, որ փորձագետի հարցաքննության արձանագրությունն ինքնուրույն ապացույց չէ, այլ այն ապացույցի տեսք է ընդունում միմիայն եզրակացության հետ, որովհետև հիմքը փորձագետի եզրակացությունն է, և շատ հաճախ դատական պրակտիկայում անհրաժեշտություն չի ծագում փորձագետից ցուցմունք վերցնել, հետևաբար փորձագետի եզրակացությունը բավարար ապացույց է դատական ակտի հիմքում դնելու համար, իսկ եթե եզրակացության առանձին դրույթներ, տերմիններ, հասկացություններ պարզ չեն վարույթն իրականացնող մարմինների կամ դատավարության մասնակիցների համար, ապա անհրաժեշտություն է ծագում դրանց պարզաբանման համար հարցաքննել փորձագետին տրված եզրակացության շուրջ: Եզրակացությունից դուրս փորձագետին հար-

ցաքննել ու ստանալ ինչ-որ պատասխաններ անթույլատրելի է, և, որպես կանոն, փորձագետի հարցաքննությունը կատարվում է բացառապես գրավոր եզրակացությունը ստանալուց հետո: Թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը ապացույցների թվարկման մեջ հատուկ չի նշում փորձագետի ցուցմունքն որպես ապացույց, այդուհանդերձ 252-րդ հոդվածում հնարավոր է համարում փորձագետի եզրակացությունը բավարար չափով պարզ չլինելու դեպքում հարցաքննել փորձագետին: Ինչպես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (252-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), այնպես էլ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (205-րդ հոդվածի 1-ն մաս) փորձագետի հարցաքննությունը անթույլատրելի են համարում մինչև փորձագետի կողմից գրավոր եզրակացության տալը: Այս պահանջի էությունը կայանում է նրանում, որ առկա պետք է լինի փորձագետի եզրակացություն, որում նշված առանձին հանգամանքներ, ձևակերպումներ, հսկացություններ, տերմիններ անհասկանալի լինեն նախաձեռնող մարմնի և դատավարության մասնակիցների համար, որոնց պարզաբանման նպատակով միայն հնարավոր կլինի հարցաքննել փորձագետին:

Այլ հարց է մասնագետի եզրակացությունը ու նրան հարցաքննելու մասին ցուցմունքը որպես ապացույց համարելու մասին ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի բովանդակությունը:

Վերը նշեցինք, որ փորձագետի հարցաքննությունը պետք է կատարվի այն հարցերի շուրջ և այն հետևությունների մասին, որոնք տրված են փորձագետի գրավոր եզրակացության մեջ: Այս շրջանակից վարույթն իրականացնող անձը դուրս գալու իրավունք չունի. հակառակ դեպքում ստացված տվյալները չեն կարող համարվել ապացույց:

Եթե փորձագետի կողմից տրված գրավոր եզրակացության ուսումնասիրության ընթացքում վարույթն իրականացնող անձի մոտ առաջանում է լրացուցիչ հարցեր տալու անհրաժեշտություն կամ անհրաժեշտություն է առաջանում պարզաբանել լրացուցիչ հանգամանքներ, կամ եթե նա համաձայն չէ փորձագետի եզրակացության հետ՝ վերջինիս ոչ բավարար չափով

պարզ լամ լրիվ լինելու պատճառաբանությամբ, ապա նշանակվում է լրացուցիչ դատական փորձաքննություն, որի առթիվ կայացվում է լրացուցիչ դատական փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշում:

Լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակելիս վարույթն իրականացնող մարմինը փորձագետի առջև կարող է դնել նոր հարցեր, որոնք սկզբնական փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման մեջ ընդգրկված չեն եղել: Այդ նոր հարցերը որպես կանոն տրվում են փորձագետին՝ սկզբնական փորձաքննության եզրակացության մեջ առաջադրված հարցերի պատասխանների մեջ հստակություն, ճշգրտումներ մտցնելու նպատակով և նոր պատասխաններ ստանալու ակնկալիքով, որը կարող է քրեական գործի լուծման համար ունենալ որոշակի նշանակություն: Լրացուցիչ փորձաքննության կատարումը հանձնարարում են փորձագետին կամ փորձագիտական հիմնարկին, որտեղ կատարվել է սկզբնական փորձաքննությունը, թեև օրենքը չի բացառում այն դեպքերը, երբ լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակվի այլ փորձագետի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Եթե սկզբնական փորձագիտական եզրակացության մեջ պատասխանները ոչ հստակ են կամ որոշակի պարզաբանման կարիք ունեն, որոնց կապակցությամբ անհրաժեշտություն է առաջացել լրացուցիչ փորձաքննության ու ակնկալվում է ստանալ նոր պատասխաններ, սկզբնական փորձաքննության եզրակացության տվյալները չեն կորցնում իրենց ապացուցողական նշանակությունը, չեն դադարում ապացույց լինելուց. պարզապես լրացուցիչ փորձաքննությամբ սկզբնական փորձաքննության արդյունքները դառնում են ավելի հստակ ու ընկալելի ինչպես վարույթն իրականացնող մարմինների, այնպես էլ դատավարության կողմերի համար:

Դատական պրակտիկայում չեն բացառվում դեպքերը, թեև դրանք համեմատաբար ավելի հազվադեպ են, երբ փորձագետի եզրակացության՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պաշտոնատար անձի կողմից իրականացված հետազոտման ու գնահատման ընթացքում առաջանան կասկածներ փորձագիտական

Եզրակացության հիմնավորվածության մասին, կամ ապացույցները, որոնց վրա հիմնված է եզրակացությունը, ճանաչվեն ոչ հավաստի կամ պարզվի, որ խախտվել են փորձաքննության կատարման դատավարական կանոնները կամ փորձաքննության եզրակացությունը էական հակասությունների մեջ է քրեական գործով ճանաչված այլ ապացույցների հետ համեմատելիս. այդ կասկածները, անհավաստիությունները, դատավարական կանոնների խախտումները, էական հակասությունները վերացնելու նկատառումներով նշանակվում է կրկնակի փորձաքննություն (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 2րդ մաս):

Լրացուցիչ փորձաքննությունը, որպես կանոն, նշանակվում է, ինչպես նշեցինք վերևում, նույն փորձագետին, սակայն չի բացառվում դրա կատարումը հանձնարարել մեկ այլ փորձագետի: Այլ է խնդիրը կրկնակի փորձաքննություն նշանակելու հարցում:

Որպես կանոն կրկնակի փորձաքննություն նշանակվում է այլ փորձագետների և այլ փորձագիտական հիմնարկի՝ փորձագիտական եզրակացության օբյեկտիվությունը ապահովելու նպատակով: Կրկնակի փորձաքննությունը կարևորվում է նրանով, որ այդտեղ շոշափվում է սկզբնական փորձաքննություն կատարած փորձագետի և հիմնարկի մասնագիտական կարողությունների աստիճանը, փորձաքննության եզրակացության օբյեկտիվությունն ու հիմնավորվածությունը և փորձագիտական եզրակացության շուրջ կասկածների փարատման կարևորությունը: Դրա պատճառով վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձը պարտավոր է կրկնակի փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման մեջ պատճառաբանել, թե ինչով է սկզբնական փորձաքննությունը կասկածներ հարուցել, ինչու է եզրակացությունը ճանաչվել ոչ հավաստի, որ հարցերում կամ ինչի կապակցությամբ են խախտվել փորձաքննության կատարման դատավարական կանոնները, և նոր միայն նշանակել կրկնակի փորձաքննություն:

Կրկնակի փորձաքննությունը միաժամանակ փորձություն է սկզբնական փորձաքննությունը տվող հիմնարկի մասնագետի

և փորձագիտական հիմնարկի հեղինակության փորձարկման առումով: Դրա համար վարույթն իրականացնող մարմնի պաշտոնատար անձը և դատավարության մասնակիցները պետք է բերեն հիմնավոր փաստարկներ սկզբնական փորձաքննության եզրակացության հետ համաձայն չլինելու մասին և պատճառաբանեն դրանք: Կրկնակի փորձաքննության եզրակացությունը ամբողջովին կարող է հակասել սկզբնական փորձաքննության և լրացուցիչ փորձաքննության արդյունքներին կամ կարող է ամբողջովին կրկնել սկզբնական և լրացուցիչ փորձաքննությունների բովանդակությունը: Նման պարագայում վարույթն իրականացնող մարմնի պաշտոնատար անձը փորձաքննությունները գնահատելիս և որպես ապացույց ճանաչելիս պարտավոր է հիմնավորել, թե ինչու որպես ապացույց ճանաչել է սկզբնական և լրացուցիչ փորձաքննության արդյունքը, իսկ կրկնակին՝ ոչ, կամ՝ հակառակը: Իսկ եթե սկզբնական փորձաքննություններն իրոք կատարվել են փորձաքննության կատարման դատավարական կանոնների խատմամբ, ապա սկզբնական և լրացուցիչ փորձաքննության արդյունքները չեն կարող ոչ մի պարագայում ճանաչվել որպես ապացույց: Այդպիսի մոտեցում պետք է դրսևորվի և այն դեպքերում, եթե սկզբնական և լրացուցիչ փորձագիտական եզրակացությունները ճանաչվել են ոչ հավաստի:

Ի տարբերություն ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3.1. կետի (այս կետը մտցված է ՌԴ 2003թ. հուլիսի 4-ի N 92-Փ 3 օրենքով), որտեղ մասնագետի եզրակացությունն ու ցուցմունքը թվարկված է ապացույցների ցանկում՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածում, որտեղ թվարկված են ապացույցների տեսակները, մասնագետի եզրակացության և նրա ցուցմունքի մասին՝ որպես ապացույցի, հիշատակում ընդհանրապես չկա:

Մասնագետի եզրակացությունը, ինչպես և փորձագետի եզրակացությունն այն գրավոր հետևություններն են, որոնք տրված են դատավարության կողմերի՝ պաշտպանության ու մեղադրանքի և վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից կայացված որոշումների հարցադրումների հիման վրա:

Մասնագետը՝ ի տարբերություն փորձագետի, քրեական դատավարությունում նպատակ է հետապնդում մասնագիտական գիտելիքների օգտագործմամբ վարույթն իրականացնող մարմինն օգնելու, աջակցելու, դեպքի վայրից, որտեղ վարույթն իրականացնող մարմիններն անցկացնում են խուզարկություններ, առգրավումներ, տեղագնություններ և այլն հայտնաբերելու ու համապատասխան դատավարական փաստաթղթերում ձևակերպելու որոշակի հանցանշաններով օժտված իրեր և առարկաներ, որոնք հետագայում կարող են ճանաչվել որպես իրեղեն ապացույցներ, քանի որ մասնագիտական գիտելիքների օգտագործմամբ միայն հնարավոր է հայտնաբերել ու վերցնել այն անհրաժեշտ փաստերն ու օբյեկտները, որոնք հետագոտվելուց հետո քրեական գործի համար կարող են դառնալ ապացույցներ: Մասնագետը՝ այդ գործողությունները կատարելուց զատ, իրականացնում է մասնագիտական հետազոտություն և տալիս գրավոր եզրակացություն:

Թեև մասնագետի եզրակացությունը, առավել ևս ցուցմունքը, չի կարող փոխարինել փորձագետի եզրակացությանն ու ցուցմունքին, այդուհանդերձ այն օգտակար գործունեություն է և հնարավորություն է ընձեռում օպերատիվ կերպով իրականացնել մասնագիտական գործունեությունը՝ նպատակ հետապնդելով ապացուցողական նշանակության փաստեր ավելի արագ ձեռք բերելու համար:

Փորձագիտական եզրակացությունը, որպես կանոն, կատարվում է ավելի ամբողջական ու հետազոտվող օբյեկտների ավելի հանգամանակից, խորը ուսումնասիրման հիման վրա, ինչպես գիտության, այնպես էլ տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի որևէ բնագավառի շուրջ ծագած հարցերի շուրջ ավելի մանրակրկիտ, ինչպես նաև մասնագիտական հմտությունների, փորձի, այնպես և գիտության, տեխնիկայի հանրաճանաչ մեթոդների կիրառմամբ:

Դատավարության կողմերը և վարույթն իրականացնող մարմինները մասնագետին հարցերը տալիս են գրավոր և նրանից գրավոր պատասխաններ ստանալու իրավունք ունեն: Կարծում ենք, որ մասնագետի պատասխանները պետք է համապա-

տասխանեն այն պահանջներին, որոնք ներկայացվում են փորձագիտական եզրակացությանը: Նշված հանգամանքը, կարծում ենք, պայմանավորված է նրանով, որ այս երկու տեսակ ապացույցները, ինչպես և քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցները մեկը մյուսի նկատմամբ առավելություն չունեն, այլ ուղղակի բոլորը պետք է ձեռք բերվեն, կցվեն քրեական գործին, հետազոտվեն ու ստանան իրենց գնահատականը վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից՝ քրեական դատավարության օրենսդրության դրույթներին խիստ համապատասխան:

Մասնագետի ցուցմունքն առանձին ապացույց հանդիսանալ չի կարող: Այն ապացուցողական նշանակություն կարող է ձեռք բերել միայն ու բացառապես մասնագետի գրավոր եզրակացությունը ստանալուց հետո այն գնահատելիս, որովհետև ցուցմունքի անհրաժեշտությունն առաջանում է միմիայն եզրակացության առանձին դրույթների ոչ հստակության, տերմինների բարդության կամ մասնագիտական ձևակերպումների ոչ հստակության պատճառով:

Կարծում ենք՝ նպատակահարմար է, որպեսզի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում կատարվեն լրացումներ և մասնագետի եզրակացությունն ու ցուցմունքը համարվեն որպես ապացույց և թվարկվեն ապացույցների շարքում: Օրենսդրական նման փոփոխությունը կբխեր քրեական գործի քննության շահերից, քրեական գործի լուծումը կընթանար արագ, կձերբազատեր վարույթն իրականացնող մարմնին «ծանրակշիռ» փորձաքննություններ նշանակելուց, որը ոչ միայն կարող է պատճառ հանդիսանալ քրեական գործի քննության ձգձգմանը /քանի որ դատական պրակտիկայում փորձաքննություն կատարելու վրա շատ ժամանակ է ծախսվում/, այլև կլիներ ոչ աշխատատար ու ոչ ծախսատար:

ՌԴ քրեական դատավարության օրենսդրությունը չի անդրադառնում այն հարցին, թե ինչպես վարվել, երբ մասնագետի եզրակացությունը տրված հարցերի շուրջ կրել է ոչ լրիվ հստակ բնույթ, կամ նոր հարցեր են առաջացել տրված հարցերի պատասխանները գնահատելու ժամանակ, կամ եթե տրված եզրակացությունը կասկած է հարուցում, կամ այն ապացույց-

ները, որոնց վրա հիմնված է մասնագետի եզրակացությունը, ճանաչվել են ոչ հավաստի, կամ խախտվել են մասնագիտական հետազոտության կատարման համար նախատեսված քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջները:

Կարծում ենք, որ նման հիմքերի առկայության դեպքում պետք է նշանակվի ոչ թե լրացուցիչ կամ կրկնակի մասնագիտական ստուգում, այլ՝ սկզբնական դատական փորձաքննություն պարզաբանելու համար այն հարցերը, որոնք առաջացել են մասնագետի եզրակացությունը գնահատելուց հետո կամ որոնք չեն փարատվել մասնագետի հարցաքննությունից հետո: Իսկ եթե մասնագետի եզրակացության վերը նշված թերությունների ու խախտումների շտկման նպատակով նշանակված սկզբնական դատական փորձաքննությունը կպարունակի անհասկանալի դրույթներ կամ դրա հավաստիությանը ու օբյեկտիվությունը կասկած կհարուցի, կամ ձեռք բերված կլինի դատավարական կանոնների խախտումներով, ապա պետք է նշանակվի լրացուցիչ կամ կրկնակի դատական փորձաքննություն՝ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կանոններին համապատասխան:

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱ
ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ
ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Զ.Ա. Թադևոսյան

Հայ-ռուսական/Սլավոնական/ համալսարան

Արոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե արդյոք «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության մասին» Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից 1995թ. նոյեմբերի 20-ին ընդունված ՀՀ օրենքի¹ կանոնների պահպանմամբ իրականացված փորձաքննության արդյունքները կարող են ապացույց համարվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի ապացույցներին ներկայացվող պահանջներին համապատասխան:

«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ հետազոտության նպատակն է կանխորոշել, կանխարգելել կամ նվազեցնել կամ նվազագույնի հասցնել հայեցակարգերի և նախաձեռնվող գործունեության վնասակար ազդեցությունը մարդու առողջության, շրջակա միջավայրի, տնտեսական և սոցիալական բնականոն զարգացման վրա:

Հոդվածի 2-րդ մասը նշում է, որ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննությունը ելնում է

ա) առողջության, բնականոն ապրելու և ստեղծագործելու համար բարենպաստ շրջակա միջավայր ունենալու իրավունքից,

բ) բնական պաշարների արդյունավետ համալիր և բնականոն օգտագործման պահանջներից,

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության էկոլոգիական իրավունք, «Իրավական ակտերի ժողովածու» Եր., 2009, էջ 49–58:

գ) էկոլոգիական համակարգերի հավասարակշռության և բնության մեջ գոյություն ունեցող բույսերի ու կենդանիների բոլոր տեսակների պահպանման անհրաժեշտությունից՝ նկատի ունենալով ներկա և ապագա սերունդների շահերը:

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննությունը հիմնվում է գիտական հիմնավորվածության, օրինականության և որոշումների հրապարակայնության սկզբունքի վրա:

Նշված օրենքը թվարկում է փորձաքննության հետևյալ խնդիրները՝

ա) վերլուծել նախատեսվող գործունեության հայեցակարգերի և դրանց այլընտրանքների հնարավորությունը և նպատակահարմարությունը՝ հաշվի առնելով էկոլոգիական բոլոր սահմանափակումները,

բ) գնահատել նախատեսվող գործողության հայեցակարգը և դրանց այլընտրանքների հնարավոր ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա և վտանգավորության աստիճանը,

գ) ստուգել շրջակա միջավայրի վրա նախատեսվող գործողության հայեցակարգի և դրանց այլընտրանքների հնարավոր էկոլոգիական ազդեցության աստիճանը, հետևանքների վերլուծման ամբողջականությունը և ստույգությունը, այդ հետևանքների կանխարգելման, վերացման կամ նվազեցման համար նախատեսված միջոցների բովանդակությունը ինչպես շահագործման և իրականացման գործընթացում, այնպես էլ արտակարգ իրավիճակների ժամանակ,

դ) ապահովել բնական պաշարների արդյունավետ բնական օգտագործումը,

ե) արգելել շրջակա միջավայրի անդառնալի վտանգավոր ազդեցություն ունեցող ցանկացած նախաձեռնող գործունեություն:

«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» օրենքը տալիս է գործունեության այն տեսակները, որոնցով պետք է պարտադիր նշանակվեն բնապահպանական փորձաքննություններ. դրանց թվում նշվում են էներգետիկայի, լեռնային արդյունաբերության, քիմիական, շինանյութերի արդյունաբերության, էլեկտրոտեխնիկական մետալուր-

գիայի, ռադիոէլեկտրոնային արտադրության, փայտի և թղթի արտադրության, թեթև, սննդի արդյունաբերության, ձկնային տնտեսության, քաղաքաշինության, քաղաքային տնտեսության (օրինակ՝ կեղտաջրերի մաքրման կայանների պահպանման), թափոնների օգտագործման, բնության պահպանման, գյուղատնտեսության, անտառային տնտեսության, ջրային տնտեսության ենթակառուցյունների և սպասարկման ոլորտները:

Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի՝ փորձագետի եզրակացությունը գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի որևէ բնագավառում հատուկ գիտելիքների օգտագործմամբ գրավոր հիմնավորված հետևություններն են փորձագետին առաջադրված հարցերի, ինչպես նաև իր իրավասությունների մեջ մտնող այն հանգամանքների վերաբերյալ, որոնց նա հանգել է գործի համապատասխան նյութերը հետազոտելիս: Ինչպես նկատում ենք նշված հոդվածի բովանդակությունից, ապացույց կարող է հանդիսանալ միմիայն փորձաքննության արդյունքների հիման վրա փորձագետի կողմից գրավոր տրված եզրակացությունը: Իսկ փորձագետը քրեական գործով չշահագրգռված այն անձն է, որին քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ կամ փորձաքննությունն ընդհանրապես մասին որոշման համապատասխան նշանակում է փորձագիտական հիմնարկի ղեկավարը՝ գիտության, տեխնիկայի, արվեստի և արհեստի որևէ բնագավառում իր հատուկ մասնագիտական գիտելիքների օգտագործմամբ գործի նյութերը հետազոտելու և դրա հիման վրա եզրակացություն տալու նպատակով:

Ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նշված հոդվածի՝ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածը, որտեղ խոսքը գնում է փորձագիտական եզրակացության և փորձագետի ցուցմունքի մասին, ուղղակի նշում է, որ փորձագետի եզրակացությունը համարվում է ապացույցի տեսակ, եթե այն ներկայացված է փորձագետի կողմից գրավոր իրեն՝ մասնագետին, քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի կամ դատավարության կողմերի առաջադրված հարցերի շուրջ:

Ինչպես պարզ երևում է հոդվածի բովանդակությունից, խոսքը գնում է այն մասին, որ փորձագիտական եզրակացությունը կարող է ստացվել միմիայն հատուկ մարմինների՝ քրեական գործով վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձանց (քննիչ դատարան) դատավարության կողմերի առաջադրված հարցերի շուրջ. հետևաբար, եթե փորձաքննությունը կատարվել է «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» օրենքի դրույթների հիման վրա, այն չի կարող քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ճանաչվել որպես ապացույց: Այս առումով կարող ենք շեշտել, որ ավելի հաջողված է ՌԴ քրեական դատավարական օրենսգրքի շարադրությունը, որտեղ հստակ նշված է՝ փորձագետի եզրակացությունն որպես ապացույց կարող է ճանաչվել, եթե այն տրված է վարույթն իրականացնող մարմինների կամ դատավարության կողմերի հարցադրումների հիման վրա:

Դատական փորձաքննության տարբերակիչ առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ, որպես կանոն, հրավիրված փորձագետը նախազգուշացվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածով սահմանված քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու մասին ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու համար, իսկ «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության մասին» փորձաքննության դեպքում համապատասխան մասնագետները չեն նախազգուշացվում քրեական պատասխանատվության մասին:

Դատական փորձաքննության նշանակման և իրականացման պայմաններից մեկն էլ այն է, որ այն, որպես կանոն, կատարվում է փորձագիտական հիմնարկներում կամ վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձի հատուկ որոշման հիման վրա դատական փորձագետի կարգավիճակ ձեռք բերած գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի որևէ բնագավառի մասնագետի կողմից այն դեպքում, երբ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննությունը նման պարտադիր պայման չի նախատեսում:

Դատական փորձաքննությունների արդյունքներով լրիվ, ամբողջական եզրակացություն ստանալու համար նախաձեռ-

նողի կողմից (քննիչ, դատարան) փորձագետին են տրամադրվում ոչ միայն փորձաքննության ենթակա օբյեկտները (նյութերը), այլև շատ հաճախ քրեական գործի նյութերը, որոնք փորձաքննության կատարման գործընթացում ձեռք են բերում անփոխարինելի դեր, իսկ շրջակա միջավայրի ազդեցության վրա փորձաքննության կատարման դեպքում ոչ միայն նման ընթացակարգ չի գործում, այլև չի կարող լինել, որովհետև վերջին փորձաքննության կատարումը չի առնչվում քրեական գործի վարույթի հետ:

Շրջակա միջավայրի առանձին բնագավառներում արձանագրված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով կարող է նշանակվել դատական բնապահպանական փորձաքննություն, որը չի կարող սահմանափակվել շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության արդյունքներով, քանի որ այնտեղ չեն պահպանված դատավարության մասնակիցների՝ վարույթն իրականացնող մարմինների, մեղադրյալի, ամբաստանյալի իրավունքներն ու պարտականությունները: Այսպես, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 10-րդ կետի՝ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է մեղադրյալին, կասկածյալին ծանոթացնել փորձաքննությունների և մասնագիտական ստուգումների նշանակման մասին որոշումների բովանդակությանը, որոնց կապակցությամբ նրանք կարող են ներկայացնել իրենց առաջարկությունները փորձաքննությանը ներկայացված հարցերի շուրջ:

Դատական փորձաքննությունների նշանակման ժամանակ՝ ի տարբերություն շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի միջոցով մեղադրյալն իրավունք ունի ծանոթանալ փորձաքննությունների և մասնագիտական ստուգումների նշանակման մասին որոշումների բովանդակությանը: «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» օրենքի հիման վրա կատարված փորձաքննությունը նպատակ է հետապնդում կանխորոշել, կանխարգելել կամ նվազեցնել, նվազագույնի հասցնել հայեցակարգի և նախատեսվող գործունեության վնասակար ազդեցությունը մարդու առողջության, շրջակա միջա-

վայրի, տնտեսական և սոցիալական բնականոն զարգացման վրա (Օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածը թեև հատուկ չի նշում քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից առաջադրված հարցերին գրավոր տրված պատասխանները որպես ապացույց ճանաչելու դրույթը, սակայն քրեական դատավարական օրենսգրքի 243-րդ հոդվածը նշում է, որ փորձաքննությունը կատարվում է վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա, երբ քրեական գործով (ընդգծումը մերն է՝ Ջ.Թ.) նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու համար անհրաժեշտ են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի, այդ թվում՝ համապատասխան հետազոտությունների մեթոդիկայի բնագավառներում հատուկ գիտելիքներ: Հոդվածը միաժամանակ ընդգծում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինների, մասնագետների, ընթերականների, հատուկ գիտելիքների առկայությունը չի ազատում համապատասխան դեպքերում փորձաքննությունն նշանակելու անհրաժեշտությունից:

Շարունակելով այս դատողությունը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ քրեական գործով փորձագիտական անհրաժեշտ եզրակացություն ստանալու համար քրեական դատավարության օրենսգիրքը հատուկ կանգ է առել այն փաստաթղթերի բովանդակության վրա, որոնց կայացմամբ միայն կարող են կատարվել փորձաքննություններ: Դա փորձաքննությունն նշանակելու մասին որոշումն է (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդված), որի բովանդակությունը կայանում է հետևյալում. վարույթն իրականացնող մարմինը փորձաքննությունը նշանակելու մասին կայացնում է պատճառաբանված որոշում, որում նշվում են դատական փորձաքննությունն նշանակելու հիմքերը, փորձաքննության ուղարկվող իրեղեն ապացույցները (օբյեկտները)՝ նշելով՝ երբ, որտեղ, ինչ հանգամանքներում են դրանք հայտնաբերվել կամ ձեռք բերվել, դրանց ձեռքբերման մասին կազմված արձանագրությունները, իսկ քրեական գործի նյութերով փորձաքննություն կատարելիս՝ տեղեկություններ, որոնց վրա կարող են հիմնվել փորձագետի հետևությունները, փորձագետին

առաջադրված հարցերը, փորձագիտական հիմնարկի անվանումը կամ այն մասնագետի անունը, ազգանունը, հայրանունը, որին հանձնարարվում է փորձաքննության կատարումը, նրա աշխատանքային ստաժը, գիտական կոչումը, գիտական աստիճանը և այլն: Նման մոտեցում չի պահանջվում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննությունն նշանակելիս:

Դատական փորձաքննությունն նշանակելիս փորձագետը նախապես վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ նախագուշացվում է ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվության մասին (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 337-րդ հոդված): Նման կարգ սահմանված չէ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություններն նշանակելիս:

Չեն կարող փորձաքննություններ համարվել խորհրդատվությունները, թեկուզ դրանք ստացված լինեն գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի որևէ բնագավառի հանրաճանաչ անձի կողմից, ինտերնետային տարբեր կայքերում տեղադրված տարբեր պարզաբանումներն ու հաղորդումները:

Փորձաքննությունների շարքին չեն դասվում նաև զանգվածային լրատվամիջոցներով գիտության և տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի բնագավառների վերաբերյալ հրապարակումները: Նշված աղբյուրների պարզաբանումները, մեկնաբանությունները, հրապարակումները հեռու են դատական փորձաքննության եզրակացություն համարվելուց և քրեական գործի վարույթն իրականացնող մարմինների համար որպես ապացույց ճանաչվելու փաստից, առավել ևս՝ դատական որևէ ակտի հիմքում դնելու հնարավորությունից: Եթե նույնիսկ մեկնաբանությունները, պարզաբանումները տրված լինեն գրավոր, միևնույն է, դրանք չեն կարող դիտվել որպես փորձագիտական պատշաճ հետազոտություններ, այլ կրում են ընդամենը գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի բնագավառի մասին որոշակի տեղեկատվություն՝ որպես լրացուցիչ արձագանք, աշխատանքային կարգով ստացված տվյալներ, հետազայում փորձաքննությունն նշանակելու մասին որոշում կայացնելիս հարցա-

դրման տեսքով օգտագործելու և փորձագետին ուղղված որոշման մեջ հարցերի ցանկում ընդգրկելու համար:

Ինտերնետային կայքերի պարզաբանումները, զանգվածային լրատվամիջոցների հաղորդումները, խորհրդատվությունները չեն կարող փոխարինել փորձագիտական եզրակացություններին, քանի որ դրանք հենված չեն հետազոտվող օբյեկտների (նյութերի) ուսումնասիրության վրա: Դրանք զուրկ են օբյեկտի կառուցվածքի, դրա վրա հանցագործության հետքերի, իրավաբանական արժանի գնահատական տալու հնարավորություններից: Խորհրդատվությունները, պարզաբանումները, մեկնաբանությունները ստացվում են, որպես կանոն, առանց դատավարական ընթացակարգերի պահպանման և, հետևաբար, քրեական դատավարությունում ապացույցներ չեն համարվում:

Փորձագիտական եզրակացություններ չեն կարող համարվել տարբեր գերատեսչություններում, հիմնարկներում և կազմակերպություններում վերադասության կարգով իրականացված ստուգումների, ստուգայցերի, հետազոտությունների արդյունքները, դրանց հիման վրա կազմված ակտերն ու արձանագրությունները, երբ վարույթն իրականացնող մարմիններում, վերահսկիչ պալատի, առանձին ֆինանսական մարմինների, հարկային, մաքսային ծառայությունների, վերահսկողական ստուգումների մասին արձանագրություններ են ստացվում, որոնք կարող են փաստաղթերի ձևով կցվել քրեական գործի նյութերին, բայց երբեք ոչ որպես փորձագիտական եզրակացություններ: Ստուգումների, ուսումնասիրությունների, ստուգայցերի արդյունքները՝ ակտերի ու արձանագրությունների բովանդակության մեջ առկա փաստերը, ձեռք կբերեն ապացույցի նշանակություն, միայն եթե դրանց հիման վրա նշանակվեն դատահաշվապահական, դատաձեռագրաբանական, փաստաթղթերի տեխնիկական փորձաքննություններ՝ նյութական արժեքների շարժի հափշտակության փաստեր կամ այլ չարաշահումներ, կեղծիքներ հայտնաբերելու նպատակով:

Միայն դատավարական ընթացակարգերով համապատասխան բնագավառի արտոնագրված փորձագետների կողմից օբյեկտների պատշաճ ուսումնասիրության, հանրաճանաչ մե-

թողների կիրառմամբ հետազոտության արդյունքում տված եզրակացությունները կարող են ընդունվել որպես ապացույց: Ակտերն ու արձանագրությունները՝ վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա, առանձին դեպքերում կարող են կցվել քրեական գործին, ճանաչվել որպես փաստաթղթեր ու ձեռք բերել ապացուցողական նշանակություն (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետ): Այդ ակտերի, արձանագրությունների պարզաբանումները, դրանց բովանդակության շուրջ տրված ցուցմունքները կարող են ունենալ ապացուցողական նշանակություն և ճանաչվել որպես ապացույցներ, իսկ ակտ-արձանագրություն կազմողները կարող են քրեական գործով հրավիրվել հարցաքննության վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից որպես վկաներ՝ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով, սակայն՝ ոչ որպես փորձագետներ:

ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆՃԱՆԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Լ.Չ. Թադևոսյան

Հայ-Ռուսական (Մրավոնական) համալսարան

Հակահասարակական երևույթների դեմ պայքարի դարավոր ճանապարհը բազմիցս է ապացուցել բարդ, բազմադրվագ, բազմաբնույթ, մասնակիցների «առատությամբ» կատարված բարձր վտանգավորություն ներկայացնող հանցագործությունների բացահայտման, դրանց հեղինակների նկատմամբ անհատականացված պատժի նշանակման, հանցագործությունների կանխարգելման, հասարակության անդամների մոտ իրավախախտումների բացահայտման գործում իրավապահ համակարգի մարմինների աշխատանքի նկատմամբ վստահության մթնոլորտի ձևավորման մեջ դատական փորձաքննությունների անփոխարինելի դերն ու նշանակությունը: Քրեական հետապնդման մարմինների և ընդհանրապես փորձաքննության նշանակման նախաձեռնող մարմինների գործունեության մեջ գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի տարբեր բնագավառներում համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներով օժտված անձանց ներգրավմամբ ապացույցներ ձեռք բերելը, այսօր քան երբևէ, դարձել է անխուսափելի անհրաժեշտություն:

Ինչպես ցույց է տալիս դատական պրակտիկան, քիչ են այն քրեական գործերը, որոնցում անհրաժեշտություն չառաջանա նշանակել դատական այս կամ այն փորձաքննությունը. ապացուցման աղբյուր, որը միաժամանակ բացահայտում է քրեական հետապնդման մարմինների, դատարանների առօրյա գործունեության մեջ դատավարական այդ մշակույթի ներդրման կարևորության առկայությունը:

Դիպուկ է արտահայտված իրավաբանական գրականության մեջ, որ ապացուցման ընթացքում քննիչը և դատարանը ապացույցների հավաքման, հետազոտման, գնահատման բազմաթիվ

մեթոդների են դիմում¹, որոնցից մեկն էլ դատական փորձաքննությանը ապացույցներ ձեռք բերելն է:

Դատական փորձաքննությունների դատավարական ձևը կազմում է ընդհանուր դատավարության ընթացակարգի ձևի մի հատվածը. այն ուրույն նշանակություն ունի արդարադատության իրականացման բարենպաստ պայմաններ ստեղծելու գործում:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ որպես պետական իշխանության պաշտոնական փաստաթղթի պահանջներն իրականացվում են դատավարական ընթացակարգերով՝ բացարձակապես ապահովելով դրա պահանջների անթերի կատարումը քրեական գործի վարությամբ: Օրենքի պահանջների խախտումները կասկածանքի տակ են դնում դատավարական գործողությունների և որոշումների արդարացիությունը, խախտում դատավարության մասնակիցների իրավունքներն ու օրինական շահերը, նվազեցնում արդարադատության արդյունավետությունը, առաջացնում իրավական նիհիլիզմ, անվստահություն պետական կառույցների գործունեության նկատմամբ, առաջացնում զանգվածային դժգոհություններ այն անձանց մոտ, որոնք այս կամ այն առիթով առնչվել են դատավարության փուլերի հետ: Դրա հետ մեկտեղ էական խախտումները օրենսդրությունը դարձնում են անգործող ու անիրատեսական, որպիսի հանգամանքը պահանջում է անհապաղ միջամտություն, խախտված իրավական նորմի պահանջների վերականգնում ու ուղղում: Այս ամենն ամբողջովին վերաբերում է դատական փորձաքննությունների իրականացման ընթացքում միջոցների ու մեթոդների ճիշտ ընտրության, փորձագիտական անհրաժեշտ տեխնիկական սարքերի, գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի նվաճումների անթերի կիրառման և վերջապես որպես ապացույցի տեսակի՝ օրենքի պահանջներին համապատասխան եզրակացությունների կազմման ու ներկայացման վարույթն իրականացնող մարմիններին ներկայացվող միջոցառումներին:

Դատական փորձաքննությունների վերաբերյալ գործող քրեական դատավարության օրենսդրությունը նախատեսել է դրա իրականացման հիմքերն ու նպատակները: Համաձայն գործող օրենսդրության փորձաքննությունը կատարվում է նախաձեռնող մարմնի պաշտոնատար անձի (քննիչի, դատարանի) որոշման

¹ Ст' у Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание, М.: «Юридическая литература», 1969, էջ 13:

հիման վրա, երբ քրեական գործով նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու համար անհրաժեշտ է գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի բնագավառի գիտելիքների օգտագործում, այդ թվում՝ համապատասխան հետազոտությունների մեթոդիկայի հատուկ գիտելիքներ ու փորձ: Ի դեպ, նշենք, որ եթե նախաձեռնող մարմնի պաշտոնատար անձը տիրապետում է փորձաքննության կոնկրետ բնագավառի ոլորտներին առնչվող անհրաժեշտ գիտելիքների, ապա այդ հանգամանքը չի ազատում նրանց համապատասխան փորձաքննություններ նշանակելու անհրաժեշտությունից: Այս դրույթը պայմանավորված է նրանով, որ փորձագետը՝ համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության 85-րդ հոդվածի, գործով չշահագրգռված այն անձն է, որին քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ կամ փորձաքննություն նշանակելու մասին նախաձեռնող մարմնի որոշման համաձայն նշանակում է փորձագիտական մարմնի ղեկավարը: Գիտության, տեխնիկայի, արվեստի և արհեստի տարբեր բնագավառներում փորձագետի հատուկ մասնագիտական գիտելիքներն ու փորձը օգտագործելով, հետազոտության ընթացքում տեխնիկական միջոցների անվանումները, գիտական հետազոտությունների աղբյուրները նշելով, ինչպես նաև օգտագործելով իր աշխատանքային հմտություններն ու փորձը, քրեական գործի նյութերը՝ նա հանգում է որոշակի եզրակացության:

Նշենք, որ քրեական դատավարության օրենսդրությունը միանշանակ չի ընդունում փորձագիտական հետազոտության ընթացքում և եզրակացության մեջ քրեական գործի նախաքննության և դատաքննության ընթացքում ձեռք բերված նյութերը (վկայի, տուժողի հարցաքննության արձանագրությունները, այլ փորձաքննությունների հետազոտության արդյունքները, դեպքի վայրի զննության արձանագրությունները, զննության մասին արձանագրությունները, իրեղեն ապացույցները և այլն) օգտագործելը՝ նման մոտեցումը համարելով սխալ:²

Կարծում ենք, որ արտահայտված տեսակետը թեև ունի իր գոյությունը պահպանելու իրավունքը, այդուհանդերձ ամբողջովին չի արտահայտում այն իրողությունը, որին հանդիպում ենք քրեական գործերի քննության ընթացքում:

² Տե՛ս *Спрогович М.С.* Курс советского уголовного процесса, т. 1, М., 1968, էջ 44:

Ինչպես ցույց է տալիս դատական պրակտիկան, հայտնի են բազմաթիվ դեպքեր, երբ փորձաքննության ընթացքում փորձագետի կողմից քրեական գործի նյութերի կիրառումը բերել է սխալ փորձագիտական եզրահանգումների, քանի որ այդ նյութերը ձեռք են բերված եղել քրեադատավարական նորմերի կոպիտ խախտումներով, վարույթի մասնակիցների ոչ օբյեկտիվ, իսկ հաճախ նաև՝ ոչ պրոֆեսիոնալ գործողության արդյունքում: Այստեղից հետևություն, որ եթե փորձագետն իր հետազոտության հիմքում դնում կամ օգտագործում է քրեական գործով ձեռք բերված այլ նյութեր, պարտավոր է համոզված լինել դրանց հավաստիության մեջ. հակառակ պարագայում, դրանք կարատավորեն փորձագիտական եզրակացության նշանակությունն ու դերը քրեական գործի այս կամ այն հանգամանքը հիմնավորելու կամ բացառելու բարդ ու պատասխանատու խնդրում:

Բանը նրանումն է, որ փորձագիտական հետազոտություններն իրականացվում են ապացուցման դատավարական փուլում և հանդիսանում են դրա բաղկացուցիչ մասը ու փորձագետի եզրակացությունները ստանալուն պես վարույթ իրականացնող մարմինների կողմից օգտագործվում են ապացուցման գործընթացում:

Ի տարբերություն դատավարական այդ գործողությունների՝ փորձաքննության ընթացքում քրեական գործի համար կարևորագույն փաստերը (ապացույցները) ստացվում են առանց նախաձեռնող մարմինների պաշտոնատար անձանց (մինչդատական վարույթի և արդարադատության մարմինների) անմիջական մասնակցության: Սրանից ելնելով է, որ գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը հատուկ դրսևորում է ցուցաբերել փորձաքննության դատավարական երաշխիքներ ապահովելու համար, որոնց անշեղ իրականացումը կապահովի փորձագետի կողմից հավաստի, լրիվ և օբյեկտիվ բացահայտելու՝ գործի համար էական նշանակություն ունեցող փաստերն ու հանգամանքները, և, հետագայում, դատարանի և քննիչի կողմից փորձագիտական հետևությունների բազմակողմանի ստուգումը կհանգեցնի գործով օրինական որոշումների կայացմանը: Դրանով փորձաքննությամբ ձեռք բերված և քրեական գործի լուծման համար կարևորագույն փաստերի ամբողջությունը և դրանց արդյունքների գնահատումը քննիչի և դատարանի կողմից ապացուցման ընդհանուր գործընթացում զբաղեցնում է յուրահատուկ տեղ և ունի որոշիչ նշանակություն: Փորձաքննության կատարման համար դատավարական հատուկ երաշխիքների սահմանումը, դրանց պահպանումը կոչված է

նպաստելու քրեական գործով բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննություն իրականացնելու խնդիրների լուծմանը: Քննիչի ու դատարանի կողմից այդ փաստական տվյալների բազմակողմանի ստուգման հնարավորությունը ձևավորում է այն առանձնահատկությունների ամբողջականությունը, որոնցով օժտված է դատական փորձաքննության եզրակացությունը՝ ի համեմատություն և պացուցման մյուս ձևերի³:

Փորձաքննության բազմակողմանի, լրիվ, օբյեկտիվ և հավաստի իրականացման երաշխիքներից է քրեական գործով նախաձեռնողի կողմից նշանակված փորձագետների օրենսդրական պարտականությունների հստակ շարադրանքը, համաձայն որոնց փորձագետը պարտավոր է քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին և իրեն հրավիրած անձի ներկայացրած հարցերին տալ հիմնավորված, օբյեկտիվ եզրակացություն և պատասխաններ, հրաժարվել փորձաքննություն կատարելուց, եթե առաջադրված հարցերը դուրս են գալիս իր հատուկ գիտելիքների շրջանակից կամ ներկայացված նյութերը բավարար չեն այդ հարցերին լիիրավ պատասխանելու համար՝ այդ մասին հատուկ նշելով տրված եզրակացության մեջ:

Փորձագետը պարտավոր է հետազոտության արդյունքում եզրակացություն տալ ոչ միայն առաջադրված հարցերին, այլ նաև իր իրավասության շրջանակների սահմանների մեջ մտնող և փորձաքննության կատարման ընթացքում ի հայտ եկած նոր հանգամանքներով: Օրենսդրական այս պահանջը պայմանավորված է նրանով, որ փորձաքննության ընթացքում կարող են բացահայտվել այնպիսի՝ գործի համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքներ, որոնց գոյությունը կամ փորձագետից ստանալու հնարավորությունը քննիչը կամ դատարանը չէին կարող ենթադրել փորձաքննությանը ներկայացված որոշման հարցերը ձևակերպելիս:

Փորձագետը պարտավոր է վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով ներկայանալ դատավարության մասնակիցների հարցերին պատասխանելու, ինչպես նաև իր կողմից տրված եզրակացության բովանդակությունը պարզաբանելու համար, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի, ինչպես նաև մեղադրանքի և պաշտպանու-

³ Տե՛ս *Винберг А.И.* Заключение эксперта // В кн.: «Теория доказательств в советском уголовном процессе» / М.: «Юридическая литература», 1979, էջեր 700–701:

թյան կողմերի պահանջով դատական նիստերի ժամանակ տեղեկություններ հայտնել իր մասնագիտական փորձի համապատասխան քրեական գործով վարույթին մասնակցող անձանց հետ հարաբերությունների մասին, քննչական և այլ դատավարական գործողությունների մասնակցելու դեպքում չլքել նշված գործողության կատարման վայրը՝ առանց այն կատարող անձի թույլտվության, իսկ դատական նիստերի դահլիճը՝ առանց դատական նիստի նախագահողի թույլտվության, ենթարկվել վարույթն իրականացնող մարմինների օրինական կարգադրություններին, չհրապարակել տեղեկատվություն քրեական գործի վարույթի ընթացքում իրեն հայտնի հանգամանքների մասին՝ առանց վարույթն իրականացնող մարմինների թույլտվության: Թվարկված պարտականությունների խախտումներն առաջ են բերում քրեական օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվություն:

Նշենք նաև, որ փորձագետի կողմից ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալը՝ որպես դատավարության մասնակցի հակաօրինական վարքի դրսևորում, արտահայտվում է իրավանորմի պահանջի չկատարման և իրավական արգելքի չպահպանման մեջ⁴, որը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի, առաջ է բերում քրեական պատասխանատվություն, իսկ եթե նշված արարքը զուգորդվել է արհեստական ապացույցներ ստեղծելով կամ կատարվել է շահադիտական դրդումներով, պատժվում է ավելի խիստ՝ մինչև հինգ տարի ժամկետով ազատազրկմամբ:

Քրեական օրենսգիրքը սահմանել է, որ փորձագետը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե նախաքննության կամ դատաքննության ընթացքում՝ մինչև դատարանի կողմից դատական ակտ կայացնելը, կամովին հայտնել է իր տված կեղծ եզրակացության մասին:

Քրեական դատավարության օրենսգիրքը, սահմանելով փորձագետի դատավարական իրավունքներն ու անկախությունը, դրանց իրականացման նպատակով ապահովելով համապատասխան երաշխիքներով, ինչպես նաև պարտավորեցնելով նրա կողմից

⁴ Տե՛ս *Косарев В.Н., Косарева Л.В., Макогон И.В.* К вопросу дифференциации юридической ответственности; *Правонарушение и юридическая ответственность*, Тольятти, 2012, էջ 171: *Винберг А.И.* Заключение эксперта // В кн.: «Теория доказательств в советском уголовном процессе» / М.: «Юридическая литература», 1979, էջեր 700–701:

տրվող եզրակացության հավաստիության օբյեկտիվության, հիմնավորվածության և լրիվության անհրաժեշտությունը, նրան օժտել է նաև մի շարք դատավարական իրավունքներով, որոնց ապահովումն ու պաշտպանությունը կայուն երաշխիքներ են տալիս ստացված եզրակացությունը որպես ապացուցման ընդհանուր գործընթացի կարևորագույն տարր ճանաչելու համար: Օրենսդրական այդ իրավունքներն են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից եզրակացություն տալ և համեմատական հետազոտման համար պահանջել անհրաժեշտ օբյեկտներ, նմուշներ և այլ նյութեր, նախաձեռնող մարմնի թույլտվությամբ ծանոթանալ քրեական գործում եղած նյութերին, գործի նյութերից դուրս գրել անհրաժեշտ տեղեկություններ և իր փորձագիտական պարտականությունները պատշաճ կատարելու համար հարցեր տալ կասկածյալին, մեղադրյալին, տուժողին, վկաներին, ծանոթանալ փորձաքննության առարկայի վերաբերյալ այլ նյութերին, դրանցից դուրս գրել անհրաժեշտ տեղեկություններ:

Փորձագետի համար նման իրավունքի ապահովումը լայն ճանապարհ է բաց անում գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի բնագավառներում հատուկ գիտելիքների ներդրմամբ կողմնորոշվելու, հետազոտության ընթացքում ծագած բարդ խնդիրներին լուծում տալու համար: Օրենքի նման մոտեցումը միաժամանակ նպաստում է այն գործընթացին, որ փորձագիտական եզրակացությունը խարսխվի քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների վրա՝ նվազագույնի հասցնելով այն հակասությունների քանակը, որոնք կարող են լինել փորձագիտական եզրակացության և գործի այլ հանգամանքների միջև: Այս մոտեցումը չի բացառում նաև փորձագետի կողմից քրեական գործի նյութերին ճիշտ հակառակ ապացուցողական եզրակացության հանգումը, եթե դրա օգտին են խոսում այն հատուկ գիտելիքները, որոնցով օժտված է փորձագետը ու հետազոտվող օբյեկտի առանձնահատկություններն ու բնորոշ տարրերը:

Փորձագետի օրենսդրական կարևորագույն իրավունքների շարքին պետք է դասել նաև այն, որ նա կարող է ծանոթանալ իր մասնակցությամբ կատարված քննչական կամ այլ դատավարական գործողության արձանագրությունների բովանդակությանը, ինչպես նաև դատական նիստի արձանագրության այն հատվածին, որը վերաբերում է իր կողմից տրված եզրակացության բանավոր մեկնաբանությունների լրիվությանը և ճշտությանը, անել դիտողություններ այդ կապակցությամբ և պահանջել, որ դրանք մտցվեն

արձանագրության մեջ: Ի դեպ, նշենք, որ օրենսդիրը չի սահմանել փորձագետի պարտականությունների սպառնիչ ցանկը՝ արձանագրելով, որ նա կարող է ունենալ այլ իրավունքներ ու պարտականություններ: Այս ամենի ընդհանրությունը արտահայտում է դատավարական ամբողջ երաշխիքների ձևավորումը, որոնք առանձնացնում են դատական փորձաքննությունն ապացուցման այլ միջոցներից ու ձևերից:

Գործող քրեական դատավարության օրենսդրությունը (114-րդ հոդված) սահմանել է նաև փորձագիտական եզրակացության բնորոշումը, որ այն գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի որևէ բնագավառում հատուկ գիտելիքների օգտագործմամբ գրավոր հիմնավորված հետևություններն են, փորձագետին առաջադրված հարցերի, ինչպես նաև իր իրավասության մեջ մտնող այն հանգամանքների վերաբերյալ, որոնց նա հանգել է գործի համապատասխան նյութերը հետազոտելով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ օրենքի վերը շարադրված բովանդակությունից և հատկապես «համապատասխան նյութերը հետազոտելիս» բառակապակցությունից բխում է այն իրողությունը, որ փորձագիտական հետազոտությունը սահմանափակվում է ոչ միայն համապատասխան բնագավառում մասնագետի հատուկ գիտելիքների օգտագործմամբ փորձաքննության նախաձեռնողի (քննիչ, դատարան) կողմից ներկայացված օբյեկտների (ձեռագիր, կնիք, հրագենի կրակոցի արգասիքներ, հրագեն, սառը զենք, միկրոմասնիկներ, քիմիական նյութեր, արհեստի ու արվեստի ստեղծագործություններ ու առարկաներ և այլն) ուսումնասիրությամբ ու դրանց մասին եզրակացություն տալով, այլև գործի համապատասխան նյութերը, օրինակ՝ մինչ քրեական գործի հարուցումը հետաքննության նախապատրաստած նյութերը, որոնք անբաժանելի մաս են կազմում քրեական գործի բովանդակության, և քրեական գործ հարուցումից հետո ձեռք բերված նյութերն ու ապացույցներն ուսումնասիրելով և դրանց մասին եզրակացության հանգելով: Այս հանգամանքը նույնպես հիմնավորում է վերը նշված մեր այն կարծիքը՝ հակառակ առանձին հեղինակների ոչ հիմնավոր մոտեցման, որ փորձագիտական եզրակացության հիմքում պետք է դրվեն ոչ միայն փորձագետին ներկայացված օբյեկտների հետազոտման արդյունքները, այլև հետաքննության, նախաքննության և դատաքննության նյութերը: Ի դեպ, նշենք, որ փորձագիտական եզրակացության բնորոշման մեջ՝ փորձագետի կողմից գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու

արհեստի որևէ բնագավառի հատուկ գիտելիքների օգտագործմամբ գրավոր հիմնավորված հետևությունների ամբողջությունը նշելուց բացի, անհրաժեշտ է հատուկ շեշտել նաև գիտության, տեխնիկայի, արվեստի ու արհեստի որևէ բնագավառի վերաբերյալ համապատասխան գրականության, փորձարարական հետազոտությունների մասին ուսումնասիրությունների, գիտության նվաճումների և հատկապես փորձագետի աշխատանքային փորձի անհրաժեշտությունը, որպիսի հանգամանքներին հղումներ կատարելը փորձաքննության արդյունքները դարձնում են ավելի ամբողջական ու համոզեցուցիչ: Այս առումով պատահական չէ նաև փորձագիտական եզրակացության մեջ տվյալ բնագավառում փորձագետի աշխատանքային ստաժի հատուկ նշումը՝ որպես նրա կողմից տրված եզրակացության ապացուցողական նշանակության բարձրացման նշանդրի կարևոր տարր: Այս հանգամանքի հատուկ արձանագրումը եզրակացության նկարագրական մասում ակամա իր վրա է սևեռում դատավարության կողմերի, մասնակիցների, դատարանի ուշադրությունը՝ ընկալելու, որ եզրակացությունը շարադրված է հմուտ մասնագետի կողմից, քանի որ փորձագետի աշխատանքային փորձը կարևոր տարր է նրա եզրահանգումների հիմնավորվածության մասին:

Այսպիսով, փորձագիտական հետազոտությունը և եզրակացությունը չպետք է հիմնված լինեն միմիայն փորձագետին ներկայացված օբյեկտների հետազոտության վրա, այլ կարող ենք ընդգծել, որ փորձագետը եզրակացություն կարող է տալ անմիջականորեն փորձաքննության ներկայացված օբյեկտների հետազոտության արդյունքների ուսումնասիրության հիման վրա, եզրակացություն կարող է տրվել փորձաքննությանը ներկայացված օբյեկտների ու քրեական գործում առկա այլ նյութերի միասնական հետազոտության վրա, ինչպես նաև եզրակացություն կարող է տրվել միմիայն քրեական գործի նյութերի վրա: Վերջին երկու դեպքերում փորձագիտական եզրակացության հիմնավորվածությունն ուղղակի կախված է քրեական գործով ձեռք բերված նյութերի հավաստիությունից, որի երաշխավորներն են վարույթն իրականացնող մարմինների ներկայացուցիչները, քանի որ քրեական գործով ոչ օրինական ճանապարհով ձեռք բերված նյութերը, ինչպես նշեցինք վերևում, խաթարում են փորձագիտական եզրակացության օբյեկտիվությունը՝ այն դարձնելով ապօրինությունների առկայության փաստ:

Փորձաքննության կատարման շարժառիթը քրեական հետապնդման մարմնի կողմից կայացված որոշումն է, որում պետք է տրվեն փորձաքննության նշանակման հիմքերը, փորձաքննության ուղարկվող օբյեկտները (իրեղեն ապացույցներ) դրանց առանձնահատկություններ՝ նշելով, թե դրանք երբ և ինչ հանգամանքներում են ձեռք բերվել, դրանց աղբյուրները, այն արձանագրությունները, որոնք կազմվել են իրեղեն ապացույցները ձեռք բերելու մասին, իսկ քրեական գործի նյութերով փորձաքննություն կատարելիս որոշման մեջ տեղեկություններ պետք է հայտնվեն փաստերի աղբյուրների մասին: Որպես կանոն փորձագիտական հիմնարկներում փորձաքննությունները կատարվում են միանձնյա, իսկ հաճախ էլ փորձագիտական հիմնարկի մի շարք մասնագետների կողմից. դա հաճախ պայմանավորված է հետազոտվող օբյեկտների բազմազանությամբ, ծավալով և աշխատանքների ընդգրկվածությամբ: Այս պարագայում փորձագիտական հիմնարկի ղեկավարն իր նախաձեռնությամբ է կազմակերպում փորձաքննությունը: Իսկ եթե հանձնաժողովային փորձաքննություն կատարելու մասին որոշում է կայացրել նախաձեռնող մարմինը, ապա փորձագիտական հիմնարկի ղեկավարը պարտավոր է աշխատանքները կազմակերպել հանձնաժողովային փորձաքննությամբ:

Քրեական դատավարության կողմերի պահանջով փորձագետների խմբի կազմում կարող են ընդգրկվել իրենց կողմից հրավիրված մասնագետները /ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 45-րդ հոդված/:

Կարծում ենք, որ «կարող է» բառակապակցությունը չի ապահովում, օրինակ, պաշտպանության կողմի դատավարական իրավունքներն ու օրինական շահերը, քանի որ այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պարզապես պարտավորություն չի կրում անպայման փորձագիտական հանձնաժողովի կազմում ընդգրկել մեղադրյալի կողմից հրավիրված փորձագետին: Կարծում ենք, որ հանձնաժողովի կազմում մեղադրյալի հրավիրված փորձագետի ընդգրկումը պետք է պարտադիր լինի վարույթն իրականացնող մարմնի համար: Այս մոտեցումը պետք է նաև իր արտահայտությունը գտնի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 63-րդ և 65-րդ հոդվածներում, որտեղ շարադրված են կասկածյալի և մեղադրյալի իրավունքները: Դրանց շարքում պետք է տեղ գտնեն փորձագետների կազմում կասկածյալի ու մեղադրյալի բացառիկ իրավունքները իրենց կողմից նշված փորձագետին փորձագիտական հանձնաժողովների կազմում ընդգրկելու մասին:

Փորձաքննության եզրակացության տակ որպես կանոն ստորագրում է փորձաքննությունը կատարող մասնագետը (փորձագետը), խմբի դեպքում՝ բոլոր մասնակիցները: Իսկ եթե փորձագետների խմբի որևէ անդամ հետազոտության արդյունքում հանգել է այլ հետևության, նա չպետք է ստորագրի եզրակացության տակ, այլ պետք է շարադրի իր հետևությունները, որում մանրամասն պետք է պատճառաբանվեն այն հանգամանքները, որոնք հիմք են ծառայել իր կողմից այլ հետևության հանգելու:

Շատ հաճախ անհրաժեշտություն է ծագում գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու նպատակով փորձաքննությանը մասնակից դարձնել գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառներում կամ հետազոտությունների մեթոդիկայի միաժամանակյա կիրառում. այս պարագայում նշանակվում է համալիր փորձաքննություն, օրինակ՝ դատաբժշկական և դատահոգեբանական, ձգաբանական և քիմիական, ձեռագրաբանական և փաստաթղթերի տեխնիկական, դատաբժշկական և կենսաբանական, քիմիական ու այլ փորձաքննություններ:

Հետազոտության արդյունքների հիման վրա կազմվում է մեկ ընդհանուր փորձագիտական եզրակացություն, որում փորձաքննությանը մասնակից յուրաքանչյուր անհատ (մասնագետ) շարադրում է եզրակացության միմիայն այն մասը, որը վերաբերում է իր կողմից իրականացրած հետազոտությանը և ստորագրում է հետևության այդ մասը, որը պատկանում է իր մասնագիտական իրավասությանը: Ինչպես համալիր, այնպես էլ հանձնաժողովային փորձաքննությունների կատարման ընթացքում յուրաքանչյուր մասնագետ (փորձագետ) պահպանում է իր անկախությունը ու անկողմնակալությունը իր գործողությունների, որոշումների կայացման ընթացքում՝ ընտրելով իր համար ամենաընդունելի տարբերակները:

**ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ՄԱՀՄԱՆՆԵՐԸ
ՄԵՂՍՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՄԵՂՍՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՅԸ ԼՈՒԾԵԼԻՄ**

Զ. Թադևոսյան, Ա.Ֆանյան

Հանրորեն վտանգավոր արարք կատարած անձի մեղաւնակության կամ անմեղաւնակության հարցի լուծումը ներկայիս դատախիրավական պրակտիկայում անհնար է առանց մասնագիտական հատուկ գիտելիքների կիրառման: Դա պայմանավորված է նրանով, որ նախ անձի մոտ որևէ հոգեկան հիվանդության կամ խանգարման առկայության, հետևապես նաև այդ հիվանդության կամ խանգարման դեպքում արարքը կատարելու պահին անձի վարքագիծը կանխորոշելու հարցը կարող է լուծվել միայն համապատասխան բնագավառում հատուկ մասնագիտական գիտելիքների տիրապետող անձի կամ համապատասխան գիտական հաստատությունների մասնագետների կողմից, ովքեր վարույթն իրականացնող մարմնի պաշտոնատար անձի՝ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան կայացրած որոշման ուժով ճանաչվել են փորձագետներ: Բացի այդ, նշված հարցը լուծելիս փորձագետի եզրակացության գործուն դերը ընդգծված է նաև ՀՀ քր. դատ. օր. 108-րդ հոդվածում, համաձայն որի քրեական գործով վարույթում անձի հոգեկան հիվանդության, ժամանակավոր հիվանդագին հոգեկան խանգարման, այլ հիվանդագին վիճակի կամ տկարամտության հետևանքով մեղադրյալի՝ դեպքի պահին իր գործողությունների (անգործության) բնույթը և նշանակությունը գիտակցելու ունակ չլինելը, դրանց վնասակարությունը կամ ղեկավարելու ունակությունը կարող են հաստատվել միայն դատահոգեբուժական կամ դատահոգեբանական փորձագետի եզրակացությունը վարույթն իրականացնող մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից ստացվելուց և հանգամանալից հետագոտվելուց հետո:

Հիշյալ նորմի վերլուծությունը հանգեցնում է այն հետևությանը, որ անձի անմեղսունակության հարցը լուծելիս փորձագետի իրավասությունը սահմանափակվում է փորձաքննության ենթարկված անձի՝ դեպքի պահին իր գործողությունների /անգործության/ բնույթը և նշանակությունը, դրանց վնասակարությունը կամ դրանք ղեկավարելու ունակ չլինելու հանգամանքի հաստատմամբ: Կարծում ենք, պատահական չէ, որ ՀՀ քր. դատ. օր. 108-րդ հոդվածը որևէ կերպ չի շոշափում «անմեղսունակություն» եզրույթը, այլ միայն սահմանում է այդ հասկացության բովանդակությունը կազմող բժշկական և իրավաբանական չափանիշների՝ փորձագետի եզրակացությամբ հաստատվելու ինպերատիվ պահանջը:

Բանը նրանում է, որ մասնագետներից շատերի կարծիքով անձի անմեղսունակության վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացության մեջ հստակ մատնանշումը դուրս է փորձագետների իրավասության սահմաններից, քանի որ այդ հարցի լուծումը չի կարող բացառապես պայմանավորվել փորձագետի՝ անմեղսունակության վերաբերյալ հետևությամբ:

Մեր կողմից այս բնագավառում փորձագիտական եզրակացությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ դրանցում մշտապես առկա է անձի մեղսունակության կամ անմեղսունակության մասին մատնանշում: Փորձագիտական եզրակացություններում անձի անմեղսունակության կամ մեղսունակության վերաբերյալ հետևությունը շարադրվում է հետևյալ կերպ. «... իրեն մեղսագրվող արարքի նկատմամբ հարկ է ճանաչել անմեղսունակ» կամ հակառակը՝ «մեղսունակ»:

Վերև արտահայտված տեսակետը, կարծում ենք, պայմանավորված է քրեական իրավունքի տեսության մեջ գիտնականների գերակշռող մասի՝ մեղսունակության և անմեղսունակության՝ որպես իրավական ինստիտուտների ընկալմամբ: Այսպես, համընդհանուր կարծիքի համաձայն, մեղսունակությունը, հետևապես նաև անմեղսունակությունը իրավաբանական և ոչ թե բժշկական հասկացություններ են: Մ.Ալեքսանյանի կարծիքով. «Մեղսունակությունն ու անմեղսունակությունը իրավաբանական հասկացություններ են, որոնք թույլ են տալիս հանցագործությունները սահմանագատել հանրության համար վտան-

գավոր արարքներից»¹: Դրա հետ մեկտեղ, մեկ այլ հեղինակի կարծիքով «մեղսունակություն» իրավաբանական հասկացությունը «հոգեբանաիրավական բովանդակություն ունի»²:

Ռ.Միխենի համոզմամբ. «Մեղսունակությունը հոգեկան վիճակ չէ, այլ անձի հոգեկան վիճակի իրավական գնահատման միջոց»³: Մեղսունակության կարևորագույն նշանակությունը կայանում է նրանում, որ դա քրեական պատասխանատվության նախադրյալ է. այդ իսկ պատճառով այն իրավաբանական ինստիտուտ է:

Մեղսունակության, հետևապես նաև անմեղսունակության՝ որպես իրավաբանական հասկացությունների վերը շարադրված ընկալումները հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ նըշված հարցերի լուծման իրավասությունը պետք է պատկանի քրեական վարույթն իրականացնող մինչդատական մարմնին և դատարանին, քանի որ դրանք իրավաբանական բնույթի հարցեր են և, հետևապես, դուրս են գտնվում փորձագետի իրավասության սահմաններից:

Հեղինակների մի ամբողջ խումբ համոզված է, որ «հոգեբույժ փորձագետի գործառույթները, փորձաքննության կատարման ընթացքում սահմանափակվում են միայն արարքը կատարելիս անձի հոգեկան վիճակի վերաբերյալ իր մասնագիտական հատուկ գիտելիքներին համապատասխանող եզրակացության ներկայացմամբ...»⁴: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է պար-

¹ Տե՛ս *Ալեքսանյան Մ.Ս.* Փորձաքննությունը քրեական դատավարությունում / Փորձաքննություն նշանակելը և կատարելը, հետազոտման համար նմուշներ ստանալը / Եր.: «ՄԻՎԱ-ՊՐԵՍՍ» հրատ.: 2009, էջ 607:

² Տե՛ս *Артеменко Н.В.* Актуальные проблемы вменяемости (невменяемости) и возраста уголовной ответственности /сравнительно историко-правовой анализ уголовного законодательства РФ и Франции/. Дисс. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов н/Д. 1999. էջ 52:

³ Տե՛ս *Мухеев Р.И.* Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве. Владивосток. 1983. էջ 13:

⁴ Տե՛ս *Протченко Б., Рудяков А.* Большая тема // Коммунист, 1989. № 3. էջ 53: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т.1. М.1968. էջեր 440–442: Степичев С.С., Хомовский А.А. Особенности производства по применению принудительных мер медицинского характера. // Социалистическая законность. 1967. № 5. էջ 57:

գել նախ, թե ինչն է հատկապես ընդգրկում փորձագետի «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթի բովանդակությունը: Մասնագիտական գրականության մեջ «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթը սահմանելու բազում փորձեր են արվել, սակայն դրա առնչությամբ դեռևս միասնական կարծիք չկա, թեև ձևավորված մի հարցի շուրջ մասնագետների զգալի մասը համակարծիք է. «հատուկ գիտելիքների» շրջանակը իրավաբանական բնույթի հարցեր չի ընդգրկում:

Իրավաբանական գրականության մեջ, ավանդաբար, «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթի ներքո հասկացվում է գիտության կամ տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի որևէ բնագավառում տեսական և գործնական գիտելիքների համակարգը, որոնք ձեռք են բերվել մասնագիտական փորձի, հատուկ պատրաստվածության կամ այլ ճանապարհով⁵: Ըստ մի շարք հեղինակների՝ դրանց մեջ չեն մտնում ինչպես հանրահայտ, այնպես էլ իրավաբանական գիտելիքները⁶:

Փորձաբնության էության, քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների պարզաբանման գործում փորձագետի եզրակացության դերի բացահայտման և դրա գնահատման հետ կապված ամենաբարդ հարցերից մեկը «հատուկ գիտելիքներ» հասկացության բացահայտումն է⁷:

Մեր կարծիքով դժվար է չհամաձայնել հեղինակների վերը հիշատակված կարծիքի հետ, ըստ որի փորձագետների իրավասությունը չի կարող դուրս գալ հիվանդության ախտորոշման և անձի վարքագծի վրա այդ հիվանդության ազդեցության սահմաններից՝ մանավանդ հիմք ընդունելով Վ.Ենգիբարյանի կողմից «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթին հաղորդած բովանդակությունը, համաձայն որի «հատուկ գիտելիքների հասկացության բովանդակության մեջ պետք է մտնեն նյութական և դատավա-

⁵ Տե՛ս *Ենգիբարյան Վ., Դավթյան Լ., Չախոյան Ա.*, Դատական փորձագիտության տեսություն (Օագումնաբանությունը, արդի հիմնախնդիրները և կատարելագործման հեռանկարները) գիտական ձեռնարկ: Խմբ. Վ.Գ. Ենգիբարյան: Եր.: Անտարես, 2012. Էջ 31:

⁶ Տե՛ս *Аверьянов Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном и уголовном процессе. М., 2003: Էջեր 5–7:

⁷ Տե՛ս *Треушников М.К.* Судебные доказательства. М., 2004: Էջեր 190–193:

րական իրավունքի գիտության շրջանակներից դուրս այն բոլոր գիտելիքները, որոնք անհրաժեշտ են ապացուցման գործընթացում դատական ապացույցների հետազոտման, ինչպես նաև այլ երևույթների ու փաստերի ուսումնասիրման, հետազոտման համար»⁸: Ասվածից հետևում է, որ քննարկվող հարցի կապակցությամբ փորձագետի հատուկ գիտելիքների շրջանակը ընդգրկում է միայն արարքը կատարելու պահին հոգեկան համապատասխան վիճակով պայմանավորված, անձի կողմից իր արարքի բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու կամ այդպիսին ղեկավարելու ընդունակության առկայությունը կամ բացակայությունը որոշելը, իսկ քանի որ, մեր համոզմամբ, մեղսունակության և անմեղսունակության հարցի լուծումը իրավաբանական բնույթ է կրում, ուստի այդ հետևության իրավական գնահատման հարցը պետք է թողնվի բացառապես քրեական վարույթն իրականացնող մարմիններին:

Վերը նշված խնդրի հետ սերտորեն առնչվում է նաև փորձագետի եզրակացության՝ քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ համակցության մեջ գնահատելու քրեադատավարական պահանջը:

Փորձագետի եզրակացության գնահատումը ենթադրում է կոնկրետ գործով վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ ներքին համոզմունքի ձևավորում եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և արժանահավատության, ինչպես նաև դրանում արված հետևությունների ապացուցողական նշանակության վերաբերյալ⁹:

Որոշ հեղինակներ առանձնացնում են փորձագետի եզրակացության գնահատման երկու չափանիշ՝

1. փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության, պատճառաբանվածության, նրա հետևությունների մանրամասն, բազմակողմանի և օբյեկտիվ ստուգում,

2. փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված փաստերի ապացուցողական նշանակության որոշում, գործով ձեռք

⁸ Տե՛ս *Ենգիբարյան Վ.Գ.*: Դատական փորձաքննությունների արդի հիմնախնդիրները: ԵՊՀ հրատ., Եր., 2007: Էջ 37:

⁹ Տե՛ս Судебно-почерковедческая экспертиза. // Под ред. Е.Д. Добровольская, А.И. Манцегова, В.Ф. Орлова. М., 1971, էջ 314:

բերված այլ ապացույցների հետ դրանց կապի և հարաբերության պարզում¹⁰:

Մեզ համար առավել հետաքրքրություն է ներկայացնում երկրորդ չափանիշի քննարկումը անձի մեղսունակության կամ անմեղսունակության հարցի լուծման համատեքստում: Միանգամայն հասկանալի է, որ այլ ապացույցների համակցությամբ փորձագետի եզրակացության գնահատումը միաժամանակ այդ ապացույցի արժանահավատության երաշխիք է: Միևնույն ժամանակ կարևոր է հստակեցնել այլ ապացույցների շարքում փորձագետի եզրակացության տեղն ու դերը, ինչպես նաև դրա ապացուցողական նշանակությունը կոնկրետ քրեական գործերով:

Այսպես, պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ անձի մեղսունակությունը կամ անմեղսունակությունը որոշելու հարցում փորձագետի եզրակացությունը վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից կայացված փաստաթղթերում մշտապես ձեռք է բերում բացարձակ ապացուցողական նշանակության փաստաթղթի կարգավիճակ: Իհարկե, անհերքելի է, որ նշված հարցերի լուծումը անհնար է առանց այդ բնագավառում հատուկ մասնագիտական գիտելիքների տիրապետող անձի հետևության, այդուհանդերձ փաստ է, որ ի հակառակ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջների՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինները շատ հաճախ անտեսում են այն դրույթը, որ փորձագետի եզրակացությունը նույնպես ապացույցի տեսակ է, չունի նախապես ապացուցողական նշանակություն, չի գտնվում որևէ առավելությունների շրջանակներում՝ ի համեմատ քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների, և ենթակա է գնահատման քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ համակցության մեջ: Հակառակ մոտեցման դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինների հետևությունները միշտ չէ, որ կարող են անվիճելի հավաստի լինել ու կհանգեցնեն դատավարական լրջագույն սխալների՝ բոլոր բացասական հետևանքներով:

¹⁰ См. у Судебно-почерковедческая экспертиза. // Под ред. Е.Д. Добровольская, А.И. Манцетова, В.Ф. Орлова. М., 1971, էջ 314:

Առկա է համընդանուր մոտեցում այն մասին, որ թեև փորձագետի եզրակացությունն ապացույցի մյուս տեսակների շարքում ունի որոշակի առավելություն, այնուամենայնիվ, դա հիմք չէ փորձագետի եզրակացությունը գնահատել որպես ապացույցի մյուս տեսակների նկատմամբ առավելություն ունեցող հատուկ, բացառիկ ապացույց: Մեր կարծիքով չի կարելի չհամաձայնել նման տեսակետի հետ, քանի որ անկախ նրանից, թե օրենսդրությամբ սահմանված ապացույցի տեսակներից որևէ մեկի արժանահավատությունը որոշակիորեն երաշխավորող առանձնահատկություններ ունի, թե՛ ոչ, (այս մասին է խոսում փորձաքննություն նշանակելու որոշման, փորձագիտական հետազոտության, փորձագետների դատավարական պարտականությունների, իրավունքների, նրանց տրված դատավարական երաշխիքների ամբողջությունը. սրանց նպատակն է գործող քրեական դատավարության օրենսդրության մեջ ընդգծել ապացույցի այդ տեսակի կազմման, ստացման և վարույթն իրականացնող մարմիններին ներկայացնելու հատուկ ընթացակարգերի սահմանները), այդուհանդերձ դա չի կարող ընդհանուր առմամբ որպես ապացույցին առավելություն տվող հանգամանք դիտվել: Կարծում ենք, որ յուրաքանչյուր ապացույցի արժեքը կարող է ի հայտ գալ միայն այլ ապացույցների համակցությամբ դրա գնահատման արդյունքում:

**ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԱՅԹՅՈՒՆԻ ՎԱՅՐՈՒՄ
ԱՍՓՈՓ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԳՈՐԾՈՂ
ՈՒՂԵՑՈՒՅՑԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Հ. Ղուկասյան

ՀՀ Քննչական կոմիտե

Վերջին ժամանակներում առավել տարածուն բնույթ են կրում պայթուցիկ սարքերի կիրառմամբ և պայթուցիկ նյութերի օգտագործմամբ կատարվող հանցագործությունները, որոնք առանձնահատուկ են թե՛ իրենց քրեագիտական բնութագրմամբ և թե՛ դրանց քննության մեթոդական առանձնահատկություններով: Առանձնակի կարևորություն ունի նաև կրիմինալ և տեխնոգեն պայթյունների դիֆերենցումը հետագա գործառույթները ճիշտ կազմակերպելու տեսանկյունից: Քանի որ տվյալ դեպքում առավել կարևորվում է դեպքի վայրի զննությունը որպես առաջնային և անհետաձգելի քննչական գործողություն, անհրաժեշտություն է առաջացել ստեղծել ուղեցույց, որը ներառում է գործողությունների ինչպես ընդհանուր մոտեցումներ, այնպես էլ կոնկրետացնում է գործառույթները և տալիս դրանց կատարման նկարագրությունը: Ուղեցույցը մշակելիս հաշվի են առնվել լավագույն քրեագիտական ստորաբաժանումների տեսական և պրակտիկ փորձը ու Հանրապետությունում գործող քրեագիտական և փորձագիտական ստորաբաժանումների տեխնիկական և մասնագիտական պատրաստվածության աստիճանը՝ ինչպես դեպքի վայրում առաջնային վերլուծությունների պարագայում, այնպես էլ համապատասխան պայթյունատեխնիկական փորձաքննությունների նշանակման և դրանց կատարման ընթացքում:

Ուղեցույցը բաղկացած է հետևյալ չորս մասերից՝

1. քննչական խմբի առաջնային գործողությունները դեպքի /պայթյունի/ վայրում,

2. դեպքի /պայթյունի/ վայրի զննության սկզբնական փուլը,
3. դեպքի /պայթյունի/ վայրի մանրակրկիտ զննությունը,
4. դեպքի /պայթյունի/ վայրում առկա հետքերի ֆիքսումը և առգրավումը:

Առաջին մասում արծածված են քննչական խմբի առաջնային կազմակերպչական և պրոցեսուալ գործողությունները դեպքի /պայթյունի/ վայրում: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում աշխատանքների անվտանգության միջոցառումների ուժեղացմանը և դրանց խստագույն պահպանմանը հետագա գործառույթներն իրականացնելիս:

Ուղեցույցի երկրորդ մասն անդրադառնում է դեպքի վայրի անմիջական զննության սկզբնական գործառույթներին, որոնց թվում են դեպքի վայրի մոտավոր սահմանների որոշումը, մինչև դեպքի վայրում կատարվող փոփոխությունները, դրանց ֆիքսումը ֆոտո և տեսանկարահանման միջոցով՝ ճշգրտելով պայթյունի և դրա հետևանքների ամբողջական պատկերը: Առաջնային վերլուծությամբ պարզվում է դեպքի մեխանիզմը, որն ըստ գործողությունների զարգացման ենթակա է ճշգրտման: Տվյալ փուլում մասնագետների կողմից կատարվում են նաև առաջնային չափագրական և հաշվարկային հետազոտություններ:

Ուղեցույցի երրորդ մասը վերաբերում է պայթյունի օջախի մանրակրկիտ հետազոտությանը՝ դրանում կիրառվող մեթոդների նկարագրմամբ, միկրո օբյեկտների և հետքերի հայտնաբերմանը և ֆիքսմանը, համապատասխան նմուշառումների գործընթացներին: Որոշվում են նաև առգրավման ենթակա օբյեկտներն ըստ խմբերի: Զուգահեռ շարունակվում է վերլուծական աշխատանքը:

Չորրորդ մասը հստակեցնում է հետքերի և օբյեկտների ֆիքսմանն ու առգրավմանը զուգահեռ դրանց փաթեթավորման ճիշտ եղանակները: Զննության ամբողջ ընթացքում կարևորություն է տրվում դեպքի վայրում առկա օբյեկտների պատկերային ֆիքսմանը՝ լուսանկարահանման և տեսանկարահանման մեթոդների կիրառմամբ: Այստեղ հարկ է նշել վերջին շրջանում օգտագործվող սֆերիկ համայնապատկերային լուսանկարահանման եղանակը, որը մեծապես նպաստում է հետագա

բոլոր՝ ինչպես քննչական, այնպես էլ փորձագիտական անալիտիկ-վերլուծական աշխատանքների իրականացմանը:

Նշված ուղեցույցը հանդիսանում է աշխատանքները համակարգող և գործառույթներն ուղղորդող ձեռնարկ և, ըստ մասնագետների, արդյունավետ է համապատասխան աշխատանքներն իրականացնելիս: Ուղեցույցը նպաստում է նաև քննիչների ու քրեագետների տեսական գիտելիքների ձևավորմանն ու ամրապնդմանը:

ՓՈՐՉԱԳԵՏԻ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐՐ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Ա. Ֆանյան

ՀՀ քր. դատ. օր. 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հստակ սահմանում է. «Քրեական դատավարությունում ոչ մի ապացույց նախապես հաստատված ապացույցի ուժ չունի: Դատավորը, ինչպես նաև հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը չպետք է կանխակալ մոտեցում ցուցաբերեն ապացույցներին, չպետք է դրանց որոշ մասին մյուսների նկատմամբ առավել կամ նվազ նշանակություն տան՝ մինչև դրանց հետազոտումը պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում»:

Ի հակառակ վերը նշված օրենսդրական պահանջի՝ գործնականում փորձագետի եզրակացությունը մեծամասամբ ունենում է քրեական գործի էլքը կանխորոշող «դոմինանտ» ապացույցի դեր:

Մեր կողմից խնդրո առարկայի շուրջ դատաիրավական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ քիչ չեն այն դեպքերը, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում գործով ձեռք բերված այլ ապացույցներին. ավելին՝ հակասում է դրանց, սակայն գործն ըստ էության լուծող վերջնական որոշումն այնուամենայնիվ արտացոլում է փորձագետի դիրքորոշումը: Կարծում ենք՝ պետք չէ անտեսել նաև այն փաստը, որ փորձագետի եզրակացության՝ այլ ապացույցների հետ համակցության մեջ գնահատելու առաջին հայացքից ֆորմալ թվացող պահանջի կատարումը թույլ կտա խուսափել ոչ միայն դատական սխալներից, այլ նաև հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերից:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ այս բնագավառում փորձագիտական եզրակացությունները խիստ ուրվագծային են: Դրանցում արված հետևությունները մշտապես հենվում են փորձարկվողին առաջադրված

հարցերի պատասխանների և նրա ստացիոնար բուժ. հաստատությունում եղած ժամանակ ու փորձաքննության կատարման պահին նյարդահոգեկան վիճակի նկարագրության վրա: Եզրակացության տիպական ուրվագիծը ներառում է հիվանդության պատմությունը (անամնեզ), փորձաքննվողի նյարդաբանական ու հոգեբանական կարգավիճակը, իր բնավորության որոշ գծերի ցանկը, մտածողական ընդունակության (ինտելեկտի) մակարդակի գնահատականը և դրանում արված հետևությունները, որոնք առավելապես բխում են շփման ընթացքում նրա պահվածքի վերլուծությունից: Հիմնական ուշադրությունը հատկացվում է հոգեկան հիվանդության առկայության կամ բացակայության հիմնավորմանը: Դժվար է պատկերացնել, որ, միայն այս տվյալների հիման վրա և տվյալ մեթոդաբանությունից ելնելով, կարճատև ժամանակամիջոցում հնարավոր է ուսումնասիրել անձի հոգեկան վիճակն անցյալի կոնկրետ պահին, որը երբեմն փորձաքննությունն անցկացնելուց ամիսներ և նույնսկ տարիներ առաջ էր: Տպավորությունն այնպիսին է, թե անձի մեղսունակությունը կամ անմեղսունակությունը որոշվում է ըստ փորձաքննության ժամանակ փորձարկվողի դրսևորած վարքագծի, մինչդեռ փորձաքննության պահին նա կարող է ոչ մի հոգեկան հիվանդություն էլ չունենալ կամ հակառակը. արարքից հետո նրա մոտ կարող էր առաջանալ որևէ հոգեկան հիվանդագին շեղում: Իսկ ինչպես հայտնի է, անմեղսունակությունը որոշվում է հանրորեն վտանգավոր արարքը կատարելու պահով, այլ ոչ թե փորձաքննության ժամանակ փորձարկվողի հոգեկան վիճակով ու դրսևորած վարքով:

Հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ իբրև մեղսունակության բժշկական չափանիշ կարող է հանդես գալ անմեղսունակության բժշկական չափանիշի բովանդակությունը կազմող հոգեկան ցանկացած հիվանդություն կամ խանգարում, եթե այն արարքը կատարելու պահին չի ազդել անձի գիտակցական և կամային ոլորտների վրա. ուստի, փորձարկվողի մոտ հոգեկան որևէ հիվանդության կամ խանգարման առկայությունը դեռևս չի վկայում այն մասին, որ արարքը կատարելու պահին նա եղել է անմեղսունակ:

Վերն ասվածից էլ հենց բխում է քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից փորձագետի եզրակացության՝ իբրև բացարձակ առավելություն ունեցող ապացույցի դիտարկման «վտանգը»:

Անկախ նրանից, թե փորձագետի եզրակացությունը որոշակի բնագավառում կիրառված գիտելիքների արդյունքում ստացված՝ գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների վերաբերյալ տեղեկատվություն է, այնուամենայնիվ, հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը կամ դատարանը չեն կարող կանխակալ մոտեցում ցուցաբերել փորձագետի եզրակացությանը՝ որպես առավել կարևոր ապացույցի տեսակի¹:

Ս.Շիշկովի պնդմամբ. ««մեղսունակություն» և «անմեղսունակություն» հասկացությունները փորձագիտական եզրակացության մեջ ... չպետք է առկա լինեն»²: Հենց այդ տեսակետն էլ, ինչպես նա նշում է, թույլ է տալիս փորձագետներին մնալ իրենց մասնագիտական գիտելիքների սահմաններում:

Խնդիրը կայանում է նաև նրանում, որ եզրակացության մեջ ուղղակիորեն մեղսունակության կամ անմեղսունակության մասին մատնանշումը քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի համար տվյալ ապացույցի նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունքի ձևավորման հող կարող է ստեղծել: Դրա արդյունքը կարող է լինել այն, որ վերջինս, արդեն իր ձեռքի տակ ունենալով քրեական գործի ելքը կանխորոշող *իրավական գնահատական*, կարող է իրեն ազատել ապացույցները «ավելորդ» անգամ գնահատելու բեռից (ինչն էլ մշտապես տեղի է ունենում): Իբրև ասվածի հիմնավորում կարող ենք նշել այն, որ մեր կողմից տվյալ բնագավառում ուսումնասիրված որևէ քրեական գործում փորձագետի եզրակացությամբ արտահայտված հետևություններին չհամա-

¹ Տե՛ս *Ենգիբարյան Վ., Դավթյան Լ., Չախոյան Ս.*, Դատական փորձագիտության տեսություն (Ծագումնաբանությունը, արդի հիմնախնդիրները և կատարելագործման հեռանկարները) գիտական ձեռնարկ: Խմբ. Վ. Գ. Ենգիբարյան: Եր.: Անտարես, 2012. Էջ 183:

² Տե՛ս *Шушков С.* Понятия «вменяемость» и «невменяемость» в следственной, судебной и экспертной практике // Законность. 2001. № 2. Էջ 27:

պատասխանող վերջնական որոշում չի կայացվել: Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինները մշտապես մեխանիկորեն համաձայնում են անձի մեղսունակության կամ անմեղսունակության մասին փորձագետի հետևությանը: Ասվածը չի նշանակում սակայն, որ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է պարզապես չհամաձայնել փորձագետի եզրակացությամբ շարադրված հետևություններին: Խոսքը վերաբերում է պատշաճ իրավական ընթացակարգով սահմանված կարգով՝ այլ սպացույցների հետ համադրման և գնահատման արդյունքում, տվյալ սպացույցին համապատասխան իրավական գնահատական տալուն:

Բացի այն, որ փորձագիտական եզրակացություններում, այնուամենայնիվ, առկա են «մեղսունակություն» և «անմեղսունակություն» հասկացությունները, պրակտիկ գործունեության մեջ քննիչներն անգամ դատահոգեբուժական փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման մեջ փորձագետին առաջադրում են հետևյալ հարցերը. «փորձաքննությանը ներկայացված անձը մեղսունակ է, սահմանափակ մեղսունակ է, թե՞ անմեղսունակ»:

Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից փորձագետներին իրավաբանական բնույթի հարցեր առաջադրելու պրակտիկական տարածված է նաև այլ բնագավառներում. մասնավորապես հաճախ ենք հանդիպում հարցեր թղթադրամների, փաստաթղթերի, ստորագրության, գնման ակտերի կեղծված լինելու վերաբերյալ, ինչն էլ թույլ է տալիս փորձագետին դուրս գալ փորձաքննության առարկայի շրջանակներից, մտնել իրավաբանական բնույթի հարցերի տիրույթ և երևույթներին կամ փաստերին տալ իրավական գնահատականներ: Կարծում ենք՝ նման հարցադրումները հակասում են ՀՀ քր. դատ. օր. 85-րդ հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությանը, որում ուղղակի ասվում է, որ քրեական գործով վարույթին իրավաբանական հարցերով փորձագետ չի ներգրավվում:

«Անմեղսունակություն» կատեգորիայի իրավական բնույթն ընդգծելու համար, կարծում ենք, բավական է մատնանշել հետևյալ հատկանիշները. քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ անմեղսունակությունը հանգեցնում է որոշակի իրավական

հետևանքների. բացառում է քրեական պատասխանատվությունն ու պատիժը և կարող է բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման հիմք ծառայել: Անձը կարող է անմեղսունակ ճանաչվել միայն կոնկրետ արարք կատարելու կապակցությամբ և քրեական պատասխանատվության հարցի լուծման նկատառումներով: Իսկ փորձագետը պետք է արտահայտի իր կարծիքը ոչ միայն այն մասին, թե արդյոք անձը հոգեկան խանգարում ունի, այլև այն մասին, թե ինչպես է արարքը կատարելու պահին այդ խանգարումն ազդել նրա ընդունակության վրա՝ գիտակցելու իր կատարած արարքի հանրային վտանգավորությունն ու սոցիալական նշանակությունը և ղեկավարելու իր գործողությունները (անգործությունը) և ոչ թե պարզապես մատնանշել հոգեկան հիվանդության առկայությունը: Կարծում ենք՝ առանց իրավաբանական չափանիշի հաստատման փորձագետի եզրակացությունը քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից չի կարող օգտագործվել մեղսունակության կամ անմեղսունակության վերաբերյալ հետևություններ անելիս:

Մեր կարծիքով մեղսունակության կամ անմեղսունակության մասին փորձագիտական եզրակացության մեջ ուղղակի մատնանշումը փորձագետի իրավասության շրջանակներից դուրս է նաև այն պատճառով, որ նա իրավասու չէ հաստատելու սովյալ անձի կողմից հանրորեն վտանգավոր արարք կատարելու փաստն ու անմեղսունակության իրավաբանական այլ հատկանիշները: Միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմինները, բոլոր ապացույցները գնահատելով և գործով իրավաբանական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը համադրելով, կարող են հանգել իրենց «տեսադաշտում» հայտնված անձի մեղսունակության կամ անմեղսունակության մասին հետևության: Փորձագետը պետք է միայն հաստատի անմեղսունակության բժշկական չափանիշի (հիվանդության) և իրավաբանական չափանիշի (որքանով է հիվանդությունն ազդել արարքի վտանգավորությունը գիտակցելու և իր գործողությունները (անգործությունը) ղեկավարելու ընդունակության վրա) առկայությունը, որն էլ հնարավորություն կտա իրավակիրառողին այդ

հետևությունները այլ ապացույցների հետ համադրելով ճիշտ և հիմնավորված որոշում կայացնել:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ նպատակահարմար ենք գտնում ընդգծել քրեական գործերով ապացուցման գործընթացում փորձագետի եզրակացության՝ իբրև ապացույցի առանցքային նշանակությունը՝ հաշվի առնելով այն, որ այդ փաստաթուղթը կազմվում է համապատասխան բնագավառում հատուկ գիտելիքներով օժտված անձի կողմից և ունի արժանահավատությունը երաշխավորող որոշակի հատկանիշներ: Անհերքելի է նաև, որ մեծաթիվ են այն քրեական գործերը, որոնցով ճշմարտության բացահայտման հարցում այս ապացույցը ունեցել է կարևոր, անգամ՝ վճռորոշ նշանակություն: Սակայն, նույնիսկ հաշվի առնելով այդ փաստաթղթի՝ քրեական դատավարության ընթացքում ունեցած դերն ու նշանակությունը, այն այլ ապացույցների նկատմամբ չպետք է դիտարկվի իբրև առավելություն ունեցող:

Ինչ մնում է փորձաքննության առարկային վերաբերող փորձագետի իրավասության սահմաններին, ապա դրանք չպետք է դուրս գան նրա հատուկ գիտելիքների շրջանակից, իսկ քրեական վարույթն իրականացնող մարմիններն իրավական գնահատականներ պարունակող հարցերի լուծումը չպետք է փոխանցեն քրեական դատավարության այլ սուբյեկտներին:

**Республиканская конференция
«Значение судебной экспертизы в борьбе с преступностью»**

Главный редактор – М.Э. Авакян

Корректор – Ш.Г. Мелик-Адамян

Корректор – Э.А. Рухкян

Компьютерная верстка – А.С. Бжикян

Адрес Редакции научных изданий
Российско-Армянского(Славянского) университета:
0051 РА, г. Ереван, ул .О.Эмина, 123
тел./факс (+374 10) 27-70-52 (внутр. 42-02)
e-mail: redaction.rau@gmail.com

Заказ № 4

Подписано к печати: 30.03.2015г.

Формат 60x84¹/₁₆. Бумага офсетная № 1.

Объем усл. 9.68 п.л. Тираж 200 экз.